

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego

Dr Iwona Świeczewska

Dr Artur Gajdos

Małgorzata Walczak

Agnieszka Urbaniak

Dorota Walczak

Katarzyna Okupska

Kutno, kwiecień 2010

ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o.

ul. Grunwaldzka 5, 99-301 Kutno

Tel.: +48 (0 24) 355 77 00; Faks +48 (0 24) 355 77 03

www.asm-poland.com.pl

Aktualny i przyszły
profil gospodarczy

**województwa
lubelskiego**

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Opracowanie Publikacji:

ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o.

Zespół autorski:

Dr Iwona Świczewska

Dr Artur Gajdos

Małgorzata Walczak

Agnieszka Urbaniak

Dorota Walczak

Katarzyna Okupska

Druk i oprawa:

Studio Poligrafii i Reklamy WOLAK
Legionów 125, 91-073 Łódź
www.wolakstudio.net.pl

ISBN 978-83-929771-5-5

© Copyright by ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o.

Wszelkie prawa zastrzeżone

ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o.

ul. Grunwaldzka 5, 99-301 Kutno

Tel.: +48 (0 24) 355 77 00; Faks +48 (0 24) 355 77 03

www.asm-poland.com.pl

Aktualny i przyszły
profil gospodarczy
**województwa
lubelskiego**

Spis treści

	<i>Wstęp</i>	5
<i>Rozdział 1</i>	<i>Potencjał gospodarczy województwa lubelskiego</i>	7
1.1.	Rozwój regionalny i jego determinanty – zarys teoretyczny	8
1.2.	Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na tle Polski i pozostałych województw.....	10
1.3.	Gospodarka województwa lubelskiego według sektorów ekonomicznych...	27
1.3.1.	Rolnictwo i leśnictwo.....	28
1.3.2.	Przemysł i budownictwo.....	33
1.3.3.	Usługi w województwie lubelskim.....	42
1.4.	Określenie specjalizacji województwa lubelskiego w zakresie działalności gospodarczej w kontekście przyszłych kierunków jego rozwoju.....	45
1.6.	Podsumowanie i wnioski.....	51
<i>Rozdział 2</i>	<i>Innowacyjność firm w województwie lubelskim – wyniki badań ilościowych</i>	54
2.1.	Rola innowacji w działalności przedsiębiorstw	55
2.2.	Metodologia badań ilościowych nad innowacyjnością firm województwa lubelskiego.....	58
2.3.	Charakterystyka badanej zbiorowości	59
2.4.	Działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa firm województwa lubelskiego – wyniki badań ilościowych.....	61
2.5.	Planowana działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa w przedsiębiorstwach województwa lubelskiego – wyniki badań ilościowych.....	66
2.6.	Podsumowanie i wnioski.....	70
<i>Rozdział 3</i>	<i>Ocena zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych</i>	73
3.1.	Dobór próby oraz metodologia badań jakościowych nad innowacyjnością firm województwa lubelskiego.....	73
3.2.	Potencjał innowacyjny przedsiębiorstw w województwie lubelskim w świetle badań jakościowych.....	75
3.3.	Bieżąca działalność innowacyjna firm województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych.....	78
3.4.	Bariery w podejmowaniu aktywności innowacyjnej firm województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych	80
3.5.	Plany przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej w świetle badań jakościowych.....	80

3.6.	Podsumowanie i wnioski.....	82
<i>Rozdział 4</i>	<i>Prognozy profilu gospodarczego województwa lubelskiego</i>	84
4.1.	Prognozowanie profilu gospodarczego województw lubelskiego – zastosowana metodologia.....	85
4.2.	Zmiany na rynku pracy województwa lubelskiego w latach 2009-2013.....	87
4.2.1	Prognoza demograficzna.....	87
4.2.2.	Prognozy rynku pracy w województwie lubelskim w latach 2010-2013.....	91
4.3.	Zmiany w strukturze gospodarki województwa lubelskiego w latach 2009-2013.....	96
4.3.1.	Zmiany w sektorowej strukturze gospodarki województwa lubelskiego w latach 2009-2013.....	96
4.3.2.	Zmiany w strukturze zawodowej i w strukturze wykształcenia ludności województwa lubelskiego w latach 2009-2013.....	103
4.4.	Ocena procesu przekształcenia gospodarki województwa lubelskiego w gospodarke opartą na wiedzy.....	115
4.5.	Przewidywane zmiany w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw województwa lubelskiego	118
4.6.	Perspektywy obszarów specjalizacji województwa lubelskiego w latach 2009-2013	120
4.7.	Podsumowanie i wnioski.....	121
	<i>Literatura</i>	121

Wstęp

W procesie rozwoju współczesnych gospodarek coraz większą rolę ogrywa kapitał wiedzy, ograniczając tym samym rolę materialnych czynników produkcji. Często też współczesne gospodarki określa się mianem gospodarek opartych na wiedzy (GOW). Gospodarka oparta na wiedzy to taka gospodarka, która bezpośrednio bazuje na produkcji, dystrybucji i użyciu wiedzy oraz informacji (OECD, 1996). Gospodarka, która posiada zdolność efektywnego wykorzystania istniejących zasobów wiedzy staje się coraz bardziej konkurencyjna na rynku globalnym. Wzrost konkurencyjności gospodarki jako całości jest często analizowana jako wypadkowa wzrostu konkurencyjności regionów funkcjonujących w tej gospodarce. Region może traktowany jako źródło informacji, nabywania wiedzy i umiejętności oraz innowacyjności (Pietrzyk, 2001, s. 58).

Jednym z obszarów stymulujących poprawę konkurencyjności regionu jest szeroko rozumiana aktywność innowacyjna regionu. Obejmuje ona szerokie spektrum działań określających zdolność regionu do tworzenia i wdrażania innowacyjnych rozwiązań. Innowacje nabierają charakteru sieciowego i zintegrowanego, co oznacza, że możliwości wykreowania innowacji nie zależą już tylko od jednego przedsiębiorstwa, ale od sieciowo zorganizowanej kooperacji, która nabiera cech regionalnych (Parteka, 2007, s. 84). Bliskość lokalizacyjna występująca na szczeblu regionalnym sprzyja umacnianiu powiązań między sektorem badawczo-rozwojowym, przedsiębiorstwami innowacyjnymi, uczelniami wyższymi i innymi instytucjami z otoczenia biznesu. Czynniki te mogą przyczynić się do przekształcenia gospodarki regionu w gospodarkę opartą na wiedzy.

Niniejsze opracowanie stanowi podsumowanie wyników badań prowadzonych w ramach realizacji projektu „Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego. Projekt nawiązuje do przyjętej w marcu 2000 roku, Strategii Lizbońskiej, zakładającej stworzenie na terytorium Europy do roku 2010, najbardziej konkurencyjnej i dynamicznej, opartej na wiedzy gospodarki na świecie. Zadanie to jest możliwe do osiągnięcia, poprzez zwiększenie efektywności gospodarek w poszczególnych Państwach Członkowskich UE.

Głównym celem projektu jest poprawa funkcjonowania systemu przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą oraz dostarczenie instytucjom rynku pracy, jednostkom samorządu terytorialnego oraz społeczności lokalnej bieżącej informacji na temat planów rozwojowych przedsiębiorstw województwa lubelskiego (m.in. poprzez analizę stanu bieżącego, analizę

wtórną kierunków i zmian gospodarczych) oraz prognozowania trendów rozwojowych przemysłu i usług w województwie lubelskim, co pozwoli na wskazanie sektorów gospodarczych, w których będą tworzone lub likwidowane miejsca pracy.

Opracowanie składa się z czterech rozdziałów, które odpowiadają poszczególnym etapom realizacji projektu. **Rozdział 1** „Potencjał gospodarczy województwa lubelskiego” zawiera ocenę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego na tle całej gospodarki oraz pozostałych województw. Podstawowym celem przeprowadzonych analiz jest wskazanie obszarów specjalizacji regionu w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej oraz określenie potencjalnych kierunków rozwoju gospodarki województwa do 2013 roku. **W rozdziale 2** przedstawione są wyniki badań ilościowych dotyczących określenia potencjału innowacyjnego firm zlokalizowanych na terenie województwa lubelskiego, zarówno w zakresie ich bieżącej aktywności innowacyjnej, jak i jej perspektyw na lata 2009-2013.. Badanie przeprowadzone zostało metodą wywiadu na próbie 1200 przedsiębiorstw z województwa lubelskiego. Firmy biorące udział w badaniu reprezentowały w zasadzie wszystkie sfery działalności gospodarki. Badane firmy były zróżnicowane pod względem wielkości, czasu funkcjonowania na rynku, obejmujące obszarem działania zarówno rynek lokalny, jak również działające na rynku krajowym i rynkach europejskich. **Rozdział 3** zawiera wyniki badań jakościowych dotyczących oceny zdolności innowacyjnej przedsiębiorstw województwa lubelskiego. Badania jakościowe stanowią uzupełnienie badań ilościowych, o których mowa w rozdziale 2. Celem badań jakościowych jest zapoznanie się z opinią lubelskich przedsiębiorców na temat korzyści i barier wynikających z prowadzenia działalności innowacyjnej. **Rozdział 4** zawiera wyniki badań dotyczących określenia potencjalnych zmian w gospodarce regionu w latach 2009-2013. Celem prowadzonych badań była próba wskazania tych sfer gospodarki regionu, w których w najbliższych latach będą tworzone lub likwidowane miejsca pracy. Realizacja założonego celu wymagała wyznaczenia kompleksowych prognoz dotyczących zmian na rynku pracy województwa lubelskiego w latach 2009-2013.

Rozdział 1

Potencjał gospodarczy województwa lubelskiego

Badania dotyczące potencjalnych ścieżek rozwoju gospodarki powinny zostać poprzedzone możliwie szczegółową diagnozą jej potencjału gospodarczego. Badania te mają na celu zdiagnozowanie aktualnej sytuacji gospodarczej oraz określenie obszarów, które można uznać za kluczowe dla rozwoju badanej gospodarki. Taka idea przyświecała autorom badań prowadzonych w ramach projektu badawczego „Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego”. Pierwszy etap prowadzonych badań miał na celu zdiagnozowanie sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego na tle kraju i pozostałych województw. Efektem prowadzonych badań było także określenie obszarów gospodarki województwa lubelskiego, które można uznać za kluczowe dla jego rozwoju. Obszary specjalizacji regionu w zakresie prowadzonej działalności wydają się bowiem istotnym czynnikiem do wskazania potencjalnych kierunków rozwoju gospodarki województwa do 2013 roku.

Niniejszy rozdział zawiera wyniki badań prowadzonych w pierwszym etapie realizacji projektu badawczego „Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego”. Pozwalają one na określenie struktury gospodarczej województwa na tle kraju i innych województw w taki sposób, by możliwe było wskazanie potencjalnych kierunków rozwoju gospodarki regionu. Struktura tego rozdziału odpowiada więc kolejnym etapom badań, jest następująca. Część pierwsza (punkt 1.1.) ma charakter teoretyczny i ma na celu wskazanie podstawowych czynników wpływających na rozwój regionalny. W punkcie 1.2. przedstawiona jest ocena sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego na tle innych województw Polski. Ocena ta opiera się na analizie podstawowych wskaźników służących do oceny poziomu rozwoju danego regionu. Uwzględnione wskaźniki opisują zarówno sytuację demograficzną (liczba ludności i jej struktura), społeczną (sytuacja na rynku pracy) oraz gospodarczą regionu (liczba i struktura firm działających w regionie, wielkość i struktura produkcji wytwarzanej w regionie, itp.). W punkcie 1.3. podjęto próbę oceny gospodarki województwa lubelskiego punktu widzenia z punktu widzenia jej podstawowych sektorów ekonomicznych. Wyróżnione zostały następujące obszary działalności gospodarczej: rolnictwo i leśnictwo, przemysł i budownictwo oraz sektor usługowy. Wyniki

tych analiz pozwoliły na sformułowanie pewnych wniosków dotyczących wskazania potencjalnych kierunków rozwoju województwa lubelskiego. Ostatnia, piąta część zawiera podsumowanie przedstawionych rozważań oraz wynikające z nich wnioski.

1.1. Rozwój regionalny i jego determinanty – zarys teoretyczny

W literaturze przedmiotu pojęcie rozwoju regionalnego jest traktowane niezwykle szeroko. Obejmuje ono wiele aspektów gospodarczych, społecznych i przestrzennych, co oznacza, że sformułowanie jednej, syntetycznej definicji tego pojęcia jest zadaniem niezwykle skomplikowanym. Według J. Szlachty „...*rozwój regionalny to systematyczna poprawa konkurencyjności podmiotów gospodarczych i poziomu życia mieszkańców oraz wzrost potencjału gospodarczego regionów, przyczyniający się do rozwoju gospodarczego kraju*” (Szlachta, 1996). Rozwój regionalny jest więc postrzegany poprzez pryzmat zmian w strukturze gospodarczej regionu, jego potencjale gospodarczym, środowisku przyrodniczym, infrastrukturze, zagospodarowaniu przestrzennym oraz poziomie i jakości życia jego mieszkańców (Kudłacz, 1999; Chądzyński, Nowakowska, Przygodzki, 2007).

Podobnie jak w przypadku pojęcia rozwoju regionalnego także samo pojęcie regionu ma wiele znaczeń. Region może oznaczać zarówno terytorium określone historycznie lub kulturowo, obszar wyodrębniony na podstawie kryteriów organizacji administracyjnej i politycznej, jak również określoną przestrzeń ekonomiczną (Pietrzyk, 2000, s. 213). Mówi się więc o regionach ekonomicznych, planistycznych, administracyjnych, urbanistycznych, krajobrazowych, społecznych, czy demograficznych (Korenik, 1999, s. 9)¹. Według autorów niniejszego opracowania region rozumiany jest jako obszar administracyjny (jednostka administracyjna w podziale terytorialnym państwa, czyli w przypadku Polski – województwo, według klasyfikacji NUTS²). Takie podejście wynika przede wszystkim z dostępności danych statystycznych wykorzystywanych w badaniach nad rozwojem regionalnym.

Rozwój regionalny jest procesem, który kształtuje się pod wpływem trzech grup czynników, (Brol, 2006, s. 16-22). Pierwsza grupa to czynniki o charakterze endogenicznym (wewnętrznym), które stanowią główną siłę sprawczą rozwoju regionu. Zalicza się do nich m.in. czynniki określające zasoby demograficzne regionu (struktura ludności według wieku,

---

¹ Więcej na ten temat można znaleźć np. w pracy J. Chądzyńskiego, A. Nowakowskiej, Z. Przygodzkiego, 2007, s. 39-42.

² The Nomenclature of Territorial Units of Statistics, klasyfikacja stosowana przez kraje Unii Europejskiej. Klasyfikacja NUTS dzieli przestrzeń ekonomiczną krajów UE na jednostki terytorialne różnych szczebli, nadając im odpowiednie kody literowe i cyfrowe. W przypadku Polski województwo będące jednostką administracyjną zajmuje drugi szczebel w klasyfikacji NUTS (NUTS 2).

wykształcenia, kwalifikacje zawodowe, infrastruktura intelektualna, warunki życia ludności, itp.), czynniki regionalnego ekosystemu (zasoby środowiska naturalnego, stan zanieczyszczenia i dewastacji środowiska naturalnego, infrastruktura ekologiczną, itp.), czynniki określające infrastrukturę regionu (instytucje i urządzenia infrastruktury technicznej, potencjał rozwojowy infrastruktury, itp.), czynniki określające gospodarkę regionu (potencjał gospodarczy regionu, rozmiar i struktura rynku, przedsiębiorczość, zdolności innowacyjne regionu, itd.) oraz czynniki opisujące przestrzeń regionu (dostępność przestrzenna, kompozycja i ład przestrzenny, skuteczność marketingu przestrzeni, itp.). Druga grupa czynników, określanych mianem czynników egzogenicznych (zewnętrznych), opisuje zmiany w makrootoczeniu regionu, które stanowią impuls dla rozwoju regionu. W tej grupie wymienia się najczęściej czynniki określające wszelkie zmiany w makrootoczeniu regionu, wynikające z procesów globalizacji i integracji, zmieniających się warunków makroekonomicznych, zmian koniunktury gospodarczej, sytuacji politycznej, etc. Ostatnia grupa czynników, to czynniki określające regionu do reagowania na zmiany zachodzące w jego w makrootoczeniu. W tej grupie wyróżnia się czynniki, które określają zdolność regionu do reagowania na zmieniające się makrootoczenie. Czynniki te opisują więc elastyczność gospodarki regionu, stopień aktywności i otwartości polityki regionalnej, kompetencje władz regionu, aktywność społeczeństwa, infrastruktury i zasobów intelektualnych, itp.

Identyfikacja poszczególnych czynników na szczeblu regionalnym jest zadaniem niezwykle skomplikowanym. Wynika to z faktu, iż region, rozwija się jako integralna część większej całości, korzysta z osiągnięć innych regionów, dostarczając jednocześnie swoje produkty innym regionom. W rozważaniach teoretycznych i praktycznych rozwój regionalny utożsamiany jest przede wszystkim z wzrostem relatywnego znaczenia regionu w gospodarce kraju, ze wzrostem efektywności gospodarowania, z poprawą poziomu życia mieszkańców, z niwelacją zróżnicowania wewnątrzregionalnego i międzyregionalnego oraz z podniesieniem konkurencyjności regionu (Obrębalski, 2006, s. 26). A zatem mówiąc o determinantach rozwoju regionalnego należy wskazywać na czynniki opisujące zarówno potencjał endogeniczny regionu, jak również czynniki opisujące rozwój makrootoczenia regionu oraz czynniki określające siłę powiązań regionu z jego otoczeniem.

Wspomniane wyżej czynniki określające poziom rozwoju regionu są podstawą do określenia pewnych mierników (lub może raczej grup mierników) służący ocenie poziomu i dynamiki rozwoju regionalnego. Mierniki te można podzielić na pięć podstawowych grup, a mianowicie (Strahl, 2006, s. 26-32):

- mierniki mierzalne w jednostkach fizycznych (zaludnienie, liczba pracujących, bezrobotnych, podmiotów gospodarczych, itp.);
- mierniki dające się wyrazić w ujęciu finansowym (wynagrodzenia, wartość środków trwałych, wartość inwestycji, itp.);
- mierniki dające się wyrazić w postaci miar technicznych, ale niewyceniane (odległość od granicy państwa, natężenie hałasu, poziom zanieczyszczenia wód i powietrza, itp.);
- mierniki niemierzalne, ale identyfikowalne z punktu widzenia określenia lepszych bądź gorszych sytuacji (np. z punktu widzenia określenia sytuacji zdrowotnej mieszkańców);
- mierniki niemierzalne i identyfikowalne na podstawie odczuć subiektywnych (np. walory krajobrazowe).

Dobór odpowiednich mierników rozwoju regionalnego zależy w głównej mierze od celów prowadzonych analiz i dostępności danych statystycznych. Jak pisze M. Obrębalski (2006, s. 31) „... zagadnienia pomiaru regionalnego nie rozwiązano w sposób jednoznaczny. (...). W podejmowanych pracach empirycznych w tym zakresie zestawy mierników najczęściej są wynikiem arbitralności podejścia zespołu badawczego, a także możliwości informacyjnych (w tym zakresu danych oferowanych przez statystykę publiczną”.

1.2. Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na tle Polski i pozostałych województw

Województwo lubelskie położone jest we wschodniej części kraju. Zajmuje ponad 25 tys. km² powierzchni, co stanowi 8% powierzchni kraju. Pod względem powierzchni zajmuje trzecie miejsce w kraju, za województwami: mazowieckim i wielkopolskim. Województwo lubelskie graniczy od wschodu z Białorusią i Ukrainą, od południa z województwem podkarpackim, od zachodu z województwami świętokrzyskim i mazowieckim. Województwo mazowieckie stanowi także znaczną część północnej granicy województwa lubelskiego. Od strony północnej graniczy także - na krótkim 4 kilometrowym odcinku prowadzącym wzdłuż rzeki Bug - z województwem podlaskim.

Województwo lubelskie podzielone jest administracyjnie na cztery podregiony: podregion bialski, podregion chełmsko-zamojski, podregion lubelski oraz podregion puławski³.

---

³ Taki podział administracyjny obowiązuje od stycznia 2008 r. Do końca 2007 r. województwo lubelskie podzielone było na trzy podregiony: białkopodlaski, chełmsko-zamojski i lubelski. Podregion puławski został

Pierwszy z wymienionych podregionów – podregion bialski - położony jest w północno-wschodniej części województwa i zajmuje 23,8% jego powierzchni. Na jego terenie wydzielonych zostało 5 powiatów (w tym jedno miasto na prawach powiatu – Biała Podlaska). Podregion chełmsko-zamojski, położony w południowo-wschodniej części regionu, zajmuje 36% powierzchni województwa lubelskiego. Na jego terenie wydzielonych zostało 8 powiatów (w tym 2 miasta na prawach powiatu: Chełm i Zamość). Podregion lubelski, położony w centralnej części województwa obejmuje swoim zasięgiem 4 powiaty i jedno miasto na prawach powiatu – Lublin. Zachodnią część województwa lubelskiego to podregion puławski, na którego terenie znajduje się 6 powiatów. Na terenie województwa lubelskiego wyróżnionych zostało 213 gmin, z czego 20 to gminy miejskie, 21 to gminy miejsko-wiejskie, pozostałe 172 to gminy wiejskie.

Liczba ludności województwa lubelskiego (według faktycznego miejsca zamieszkania) w badanym okresie kształtuje się na poziomie około 2,2 mln mieszkańców i stanowi 5,7% ludności Polski (8 miejsce w kraju, za mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim, dolnośląskim, łódzkim i pomorskim). Miasta zamieszkuje około 46,5% ogółu ludności województwa (stan na dzień 31 XII 2008). Udział ten w całym badanym okresie (w latach 2000-2008) nie uległ większym zmianom. Pod względem wielkości tego wskaźnika województwo lubelskie plasuje się na jednym z ostatnich miejsc w rankingu województw (14 miejsce). Mniejszy udział ludności zamieszkującej miasta charakteryzują się jedynie województwa świętokrzyskie i podkarpackie. W badanym okresie gęstość zaludnienia w województwie zmalała z 88 osób/km² (w 2000 roku) do 86 osób/km² (w 2008 roku). Pod względem gęstości zaludnienia województwo lubelskie zajmuje 12 miejsce w rankingu województw. Do województw o mniejszej gęstości zaludnienia niż w województwie lubelskim zaliczyć należy zachodniopomorskie, lubuskie, podlaskie oraz warmińsko-mazurskie.

Biorąc pod uwagę strukturę ludności w wieku przedprodukcyjnym produkcyjnym i poprodukcyjnym⁴ (por. rys. 1.1) można stwierdzić, iż w badanym okresie udział ludności w wieku produkcyjnym rósł systematycznie, od 58,4% (w roku 2000) do 62,9% (w roku 2008). Warto jednak podkreślić, że udział ten jest najniższy w kraju. Wraz ze wzrostem udziału

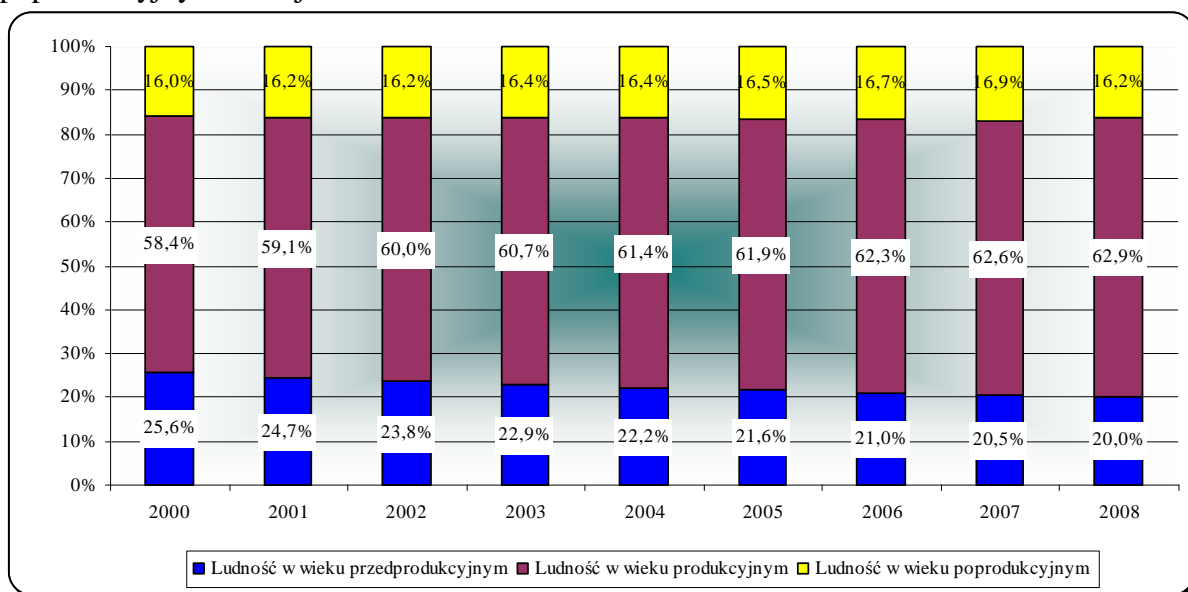
---

wydzielony z podregionu lubelskiego. W jego skład wchodzi następujące powiaty: łukowski, rycki, puławski, opolski, kraśnicki i janowski.

⁴ Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność będącą w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 18-64 lata, dla kobiet 18-59 lat. Ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowi ludność do 17 lat włącznie, natomiast ludność w wieku poprodukcyjnym stanowią kobiety mające co najmniej 60 lat i mężczyźni mający co najmniej 65 lat (por. Rocznik Statystyczny 2008, s. 189).

ludności w wieku produkcyjnym w województwie lubelskim obserwowany był spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (z 25,6% w 2000 roku do 20,0% w 2008 roku). Jednocześnie zwiększał się także udział ludności w wieku poprodukcyjnym (z 16,1% w 2000 roku do 17,1% w 2008 roku). Utrzymanie się tej tendencji w dłuższym okresie czasu może się wydawać niekorzystne z punktu widzenia rozwoju gospodarki regionu, gdyż może się przyczynić do zmniejszenia się potencjalnych zasobów siły roboczej w województwie.

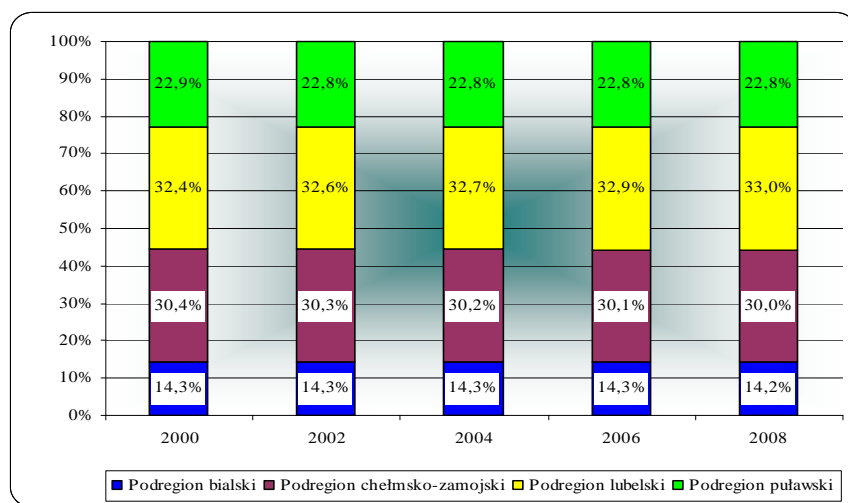
Rys. 1.1. Struktura ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie lubelskim w latach 2000-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Największy odsetek ludności województwa lubelskiego zamieszkuje podregion lubelski (około 33%, por. rys 1.2) oraz podregion chełmsko-zamojski (około 30%). W podregionie lubelskim zanotowano także największy, w porównaniu z pozostałymi podregionami, odsetek ludności w wieku produkcyjnym. Odsetek ten w badanym okresie wzrósł z 61,7% (w 2000 roku) do 64,8% (w 2008 roku). Najniższy odsetek osób w wieku produkcyjnym można odnotować w podregionie bialskim (56,2%-62,1% w badanym okresie) oraz podregionie puławskim (57,1%-61,4%), przy czym w pierwszym z wymienionych podregionów największy - spośród wszystkich podregionów województwa lubelskiego – był odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym.

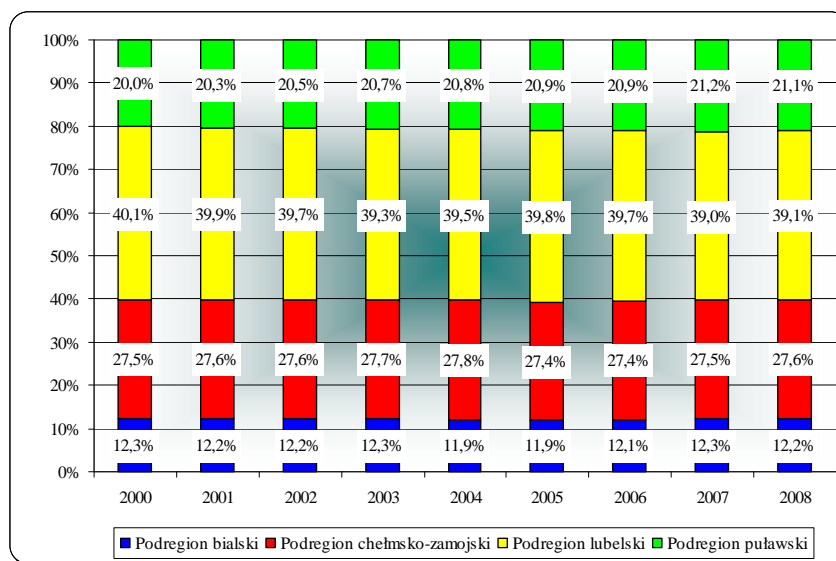
Rys. 1.2. Struktura ludności województwa lubelskiego według podregionów w wybranych latach okresu 2000-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

W latach 2000-2008 liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w województwie lubelskim wahała się w granicach od 134,0 tys. do 154,8 tys. podmiotów (najniższa była w roku 2000, najwyższa w roku w 2003; w roku 2008 zarejestrowanych było 145,6 tys. podmiotów). Około 96% wszystkich podmiotów zarejestrowanych w regionie reprezentuje sektor prywatny. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w województwie lubelskim stanowiła nieco ponad 4% ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w całej gospodarce narodowej, co plasuje województwo na stabilnej 10 pozycji w rankingu województw (za województwem mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, dolnośląskim, małopolskim, łódzkim, pomorskim, zachodniopomorskim i kujawsko-pomorskim). Zdecydowanie największa liczba podmiotów (około 40% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w województwie lubelskim) przypada na podregion lubelski (por. rys. 1.3). Należy także podkreślić, iż pod względem liczby podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON województwo lubelskie charakteryzuje się największym udziałem w skali całej gospodarki narodowej spośród województw ściany wschodniej.

Rys. 1.3. Struktura podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON według podregionów województwa lubelskiego w latach 2000-2008

2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Do najczęściej wymienianych wskaźników służących do syntetycznej oceny sytuacji gospodarczej regionu należą: PKB na mieszkańca, wartość dodana brutto na mieszkańca (lub na pracującego – miernik wydajności pracy w regionie) oraz produkcja sprzedana przemysłu na mieszkańca (lub na pracującego). W roku 2007⁵ PKB na mieszkańca w województwie lubelskim kształtowało się na poziomie 20 913 zł, co plasowało województwo na przedostatniej pozycji w rankingu województw⁶, wyprzedzając jedynie województwo podkarpackie. Wartość tego wskaźnika była ponad 30% niższa niż średnia dla Polski (30 873 zł), jednocześnie o około 60% niższa niż wielkość PKB *per capita* dla województwa mazowieckiego (lidera wśród województw, dla którego w 2007 roku PKB na mieszkańca w cenach bieżących wynosił 49 415 zł).

Analiza przestrzennego zróżnicowania wartości PKB *per capita* według podregionów pozwalała na stwierdzenie, iż głównym motorem rozwoju gospodarki województwa lubelskiego jest podregion lubelski. Wartość tego wskaźnika w tym podregionie jest wyższa o około 25-30% niż dla całego województwa, chociaż w kolejnych latach badanego okresu dysproporcje te uległy zmniejszeniu (w roku 2007 PKB na mieszkańca w podregionie lubelskim był o 25,6% wyższy niż w województwie). W pozostałych podregionach wartość PKB na mieszkańca była w badanym okresie porównywalna, około 12-15% niższa niż w

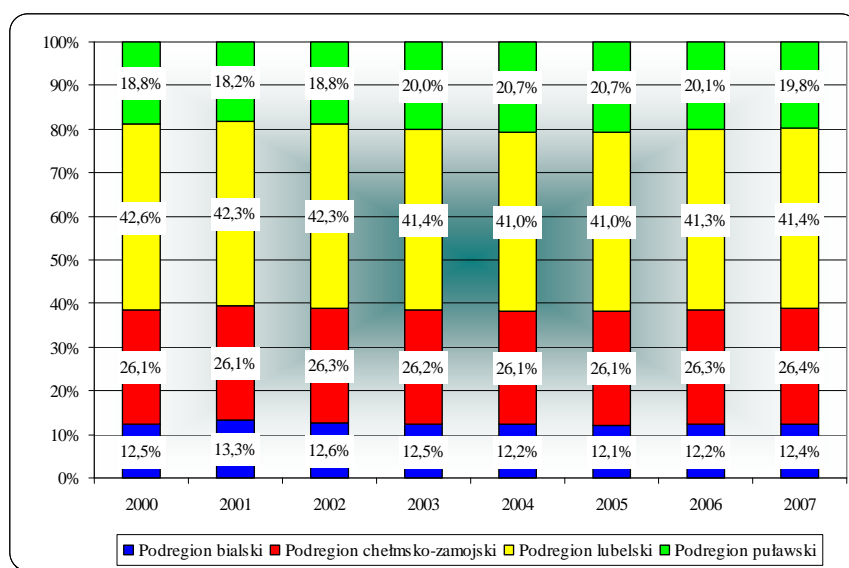
⁵ Jest to ostatni rok, dla którego były dostępne dane statystyczne w czasie przygotowywania niniejszego raportu (marzec 2010).

⁶ W latach 2003-2006 województwo lubelskie plasowało się na ostatnim miejscu w rankingu województw.

województwie. Wpływ na taki stan rzeczy ma przede wszystkim struktura gospodarki podregionu lubelskiego, zwłaszcza znaczący udział sektora usług w porównaniu z pozostałymi podregionami, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

Wartość dodana wytworzona w województwie lubelskim stanowiła w badanym okresie około 4% wartości dodanej wytworzonej w całej gospodarce Polski (w roku 2007 udział ten kształtował się na poziomie 3,9%), co plasuje województwo na stabilnej 10 pozycji w rankingu województw (za mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, dolnośląskim, małopolskim, łódzkim, pomorskim, kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim). Nieco ponad 40% wartości dodanej województwa lubelskiego została wytworzona przez podmioty zlokalizowane na terenie podregionu lubelskiego (por. rys. 1.4). Najmniejszym udziałem charakteryzował się podregion biały (wytwarzający w badanym okresie 12,1-13,3% wartości dodanej województwa).

Rys. 1.4. Struktura wartości dodanej według podregionów województwa lubelskiego w latach 2000-2007

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Porównując strukturę wartości dodanej w województwie lubelskim z podobną strukturą wyznaczoną na szczeblu całej gospodarki narodowej można stwierdzić zdecydowanie niższy udział sektora usług rynkowych i przemysłu w gospodarce regionu niż ten obserwowany w skali kraju. W roku 2007 udziały te dla województwa lubelskiego wynosiły odpowiednio 46,5% oraz 18,8%, zaś dla całej gospodarki narodowej kształtowały się na poziomie odpowiednio 50,6% i 24,3%. Włączając w to sektor usług nierynkowych okazuje się, że

ponad 66% wartości dodanej województwa lubelskiego została wytworzona przez podmioty sektora usługowego, reprezentujące głównie sektor usług rynkowych. Największym udziałem charakteryzują się trzy sekcje usługowe (według klasyfikacji PKD 2004), a mianowicie: handel i naprawy (sekcja G), hotele i restauracje (sekcja H) oraz transport gospodarka magazynowa i łączność (sekcja I). W tych sferach działalności wytwarzanych jest łącznie około 27% wartości dodanej województwa. Podmioty należące do tych sekcji zlokalizowane są głównie w podregionie lubelskim (udział tego podregionu w wartości dodanej tych sekcji w województwie przekracza w badanym okresie 42%). Znacznym udziałem wartości dodanej w gospodarce województwa charakteryzują się także sekcje związane z sektorem usług nierynkowych. Ich udział w gospodarce regionu przekracza w badanym okresie 20% i jest najwyższy w kraju. Podobnie jak w przypadku wcześniej wymienionych sekcji, te rodzaje działalności usługowej zlokalizowane są głównie na terenie podregionu lubelskiego i chełmsko-zamojskiego, czyli w podregionach, na terenie których znajdują się duże aglomeracje miejskie. Udział przemysłu w gospodarce województwa lubelskiego waha się w przedziale 16,5-19,4%. Przemysł, podobnie jak usługi, koncentruje się głównie w podregionie lubelskim (podregion lubelski wytwarza ponad 37% wartości dodanej przemysłu województwa lubelskiego), choć nie należy pominąć także znaczenia podregionu puławskiego i chełmsko-zamojskiego w rozwoju tej sfery działalności (udział tych podregionów w tworzeniu wartości dodanej w przemyśle jest porównywalny i wynosi około 25%). Udział rolnictwa i rybołówstwa (sekcje A+B) w gospodarce regionu wahał się w badanym okresie w przedziale 7-9,5%. Udział ten w badanym okresie charakteryzował się niewielką tendencją malejącą, zwłaszcza w ostatnich trzech latach badanego okresu. Produkcja rolna zlokalizowana jest głównie w podregionach chełmsko-zamojskim (ponad 37% wartości dodanej tych sekcji wytworzonej w województwie), bialskim (około 22%) i puławskim (nieco ponad 21%).

Tabl. 1.1. Struktura wartości dodanej w województwie lubelskim w latach 2000-2007 według grup sekcji PKD

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybołówstwo	8,2	9,3	7,6	8,0	8,4	7,4	7,0	7,9
Przemysł	19,0	17,8	16,5	17,9	19,4	18,7	18,9	18,8
Budownictwo	6,4	6,1	5,8	5,5	5,3	5,6	5,9	6,6
Handel i naprawy; hotele i restauracje; transport, gospodarka magazynowa i łączność	29,1	27,7	29,2	28,0	27,6	28,2	28,3	26,9
Pośrednictwo finansowe; obsługa nieruchomości i firm	14,7	15,1	16,1	15,8	15,0	15,4	15,3	15,7
Pozostała działalność usługowa	22,7	24,0	24,7	24,9	24,3	24,7	24,6	24,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych (www.stat.gov.pl)

Struktura wartości dodanej według sektorów ekonomicznych różni się między podregionami województwa lubelskiego. Najmniej korzystna z punktu widzenia nowoczesności i konkurencyjności gospodarki jest struktura ukształtowana w podregionie bialskim (por. tabl. 1.2). Cechuje ją największy spośród podregionów – choć zmniejszający się od 2005 roku – udział rolnictwa (12,5-15,3% w badanym okresie, najwyższy w roku 2001) oraz najmniejszy udział przemysłu i budownictwa (16,4-20,8%, najwyższy w roku 2001). Nieco korzystniejszą strukturę (ze względu na większy udział przemysłu i budownictwa i mniejszy udział rolnictwa) posiada region puławski i chełmsko-zamojski. Strukturę najbardziej zbliżoną do struktury gospodarki narodowej cechuje się podregion lubelski. Jest to podregion, w którym zdecydowanie największy udział w jego gospodarce zajmuje sektor usługowy Podregion lubelski charakteryzuje się znacznym udziałem sektora usługowego (około 70%), przy znacznie mniejszym udziale przemysłu i budownictwa (około 24%) i nieznacznym udziale rolnictwa (około 4%).

Tabl.1.2. Struktura wartości dodanej w województwie lubelskim według grup sekcji PKD i podregionów w latach 2000 i 2007

Wyszczególnienie	Podregion bialski		Podregion chełmsko-zamojski		Podregion lubelski		Podregion puławski	
	2000	2007	2000	2007	2000	2007	2000	2007
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybołówstwo	14,5	13,9	11,8	11,2	3,6	3,6	9,5	2,6
Przemysł	12,2	12,3	17,7	18,8	17,9	18,6	27,7	23,4
Budownictwo	5,6	6,9	4,8	6,4	6,7	6,2	8,2	7,4
Handel i naprawy; hotele i restauracje; transport, gospodarka magazynowa i łączność	30,2	28,4	29,3	25,8	29,9	27,9	26,3	25,1
Pośrednictwo finansowe; obsługa nieruchomości i firm	11,0	12,1	12,4	12,8	18,2	19,5	12,4	14,1
Pozostała działalność usługowa	26,6	26,4	24,0	24,9	23,7	24,3	15,9	21,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych (www.stat.gov.pl)

Jednym ze wskaźników poziomu rozwoju gospodarki jest wspomniana wyżej wydajność pracy, mierzona najczęściej wartością dodaną brutto w przeliczeniu na jednego pracującego. Wartość tego wskaźnika dla województwa lubelskiego wyniosła w 2007 roku 52,1 tys. zł, co stanowi 68,9% średniej krajowej (i nieco ponad połowę poziomu wydajności pracy w województwie mazowieckim, które jest liderem wśród województw). W rankingu województw Polski pod względem wielkości tego wskaźnika lubelskie zajmuje ostatnią pozycję. Negatywnym zjawiskiem jest także fakt, iż w latach 2002-2006 różnice między

wydajnością pracy w regionie a średnią krajową zwiększyły się z 28,7% do 32,1%. Dodatkowym czynnikiem pogłębiającym te dysproporcje jest fakt, iż średnie roczne tempo wzrostu wydajności pracy w badanym okresie wynosiło 5,9% i było jednym z najniższych w kraju (niższe tempo wzrostu wydajności pracy odnotowano jedynie w województwach: kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim). Jeśli tendencje te zostaną utrzymane w dłuższym okresie, różnice w poziomie (i tempie) rozwoju województwa lubelskiego a większością regionów Polski mogą się pogłębiać.

Porównując poziom wydajności pracy w poszczególnych sektorach ekonomicznych w województwie lubelskim i w Polsce największe różnice w wartości tego wskaźnika odnotowano w rolnictwie. Wydajność pracy w tym sektorze działalności w regionie stanowi nieco ponad połowę wydajności pracy w rolnictwie uzyskiwaną na szczeblu całej gospodarki narodowej (52-62%). W przypadku przemysłu dysproporcje te są nieco mniejsze, ale również znaczące (wydajność pracy w przemyśle w regionie lubelskim stanowi nieco ponad 80% wydajności pracy w przemyśle w skali kraju). Niewielkie różnice w poziomie wydajności pracy między województwem lubelskim a średnią krajową odnotowano natomiast w usługach i budownictwie.

Istotnym czynnikiem wzrostu PKB są nakłady inwestycyjne. Wartość nakładów inwestycyjnych w województwie lubelskim stanowi nieco ponad 3% nakładów inwestycyjnych poniesionych na szczeblu całej gospodarki narodowej, co plasuje województwo na dalekiej 11 pozycji w rankingu województw (w latach 2000-2001 zajmowało miejsce 10). Jeszcze mniej optymistycznie przedstawia się sytuacja, jeśli wziąć pod uwagę wartość nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca. W latach 2002-2008⁷ wartość nakładów inwestycyjnych *per capita* w województwie lubelskim była najniższa wśród wszystkich województw. Wskaźnik ten stanowił około 55-60% średniej krajowej i 30-40% wartości tego wskaźnika w województwie mazowieckim, które jest liderem w tym rankingu. Warto jednak podkreślić, że w kolejnych latach badanego okresu wspomniane dysproporcje uległy nieznacznemu zmniejszeniu.

Niski poziom nakładów inwestycyjnych może być jednym z czynników spowalniających rozwój gospodarczy regionu. Ograniczone możliwości finansowania inwestycji ze środków własnych mogą być jednak wspierane m. in. poprzez napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych. W przypadku województw lubelskiego ten sposób finansowania inwestycji

---

⁷ Brak porównywalnych danych dla lat wcześniejszych.

może być jednak w znacznym stopniu ograniczony, bowiem jak wskazują wyniki badań województwo lubelskie należy do grupy województw o niskiej atrakcyjności inwestycyjnej (por. *Atrakcyjność .....*, 2008, s. 49), co nie daje większych szans na duży napływ kapitału z zagranicy w najbliższych latach.

Nakłady inwestycyjne zwiększają wartość majątku trwałego, przyczyniając się w istotny sposób do jego modernizacji, co jest niezbędne z punktu widzenia unowocześnienia gospodarki. Majątek trwały mierzony wartością brutto środków trwałych w województwie lubelskim stanowił około 4,5% wartości brutto środków trwałych w całej gospodarce narodowej, co plasuje województwo lubelskie na ósmym miejscu w rankingu województw. Środki trwałe w sektorze przedsiębiorstw stanowią około 84-90% ogólnej wartości środków trwałych w regionie, przy czym udział ten w badany okresie charakteryzuje się tendencją malejącą. Wydaje się jednak, że efektywność nakładów inwestycyjnych w województwie lubelskim jest dalece niewystarczająca. Wskaźnik odnowienia środków trwałych (mierzony wartością łącznych nakładów inwestycyjnych poniesionych w latach 2000-2008 w relacji do wartości brutto środków trwałych w roku 2008) wyniósł w województwie lubelskim 42,2%. Dla porównania, wskaźnik odnowienia środków trwałych wyznaczony na szczeblu całej gospodarki narodowej kształtował się w badanym okresie na poziomie 57,9%, natomiast dla województwa mazowieckiego - będącego liderem w rankingu województw - wskaźnik ten wyniósł 65,1%.

Warunki demograficzne oraz zmiany w strukturze gospodarki regionu w istotny sposób wpływają na sytuację na regionalnym rynku pracy. Najniższy wśród wszystkich województw Polski odsetek ludności w wieku produkcyjnym odzwierciedla się także w jednym z najniższych w skali kraju udziałów ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności aktywnej zawodowo. W latach 2003-2008 udział ten kształtował się na poziomie nieco poniżej 95%, co plasuje województwo lubelskie na jednym z ostatnich miejsc w rankingu województw (w roku 2008 zajmowało ostatnie miejsce). Udział aktywnych zawodowo i pracujących w ogólnej liczbie ludności aktywnej zawodowo w badanym okresie zwiększył się z 84% (w roku 2003) do 91,2% (w roku 2008).

Liczba pracujących w województwie lubelskim w latach 2000-2008 wahała się w przedziale między 725,0 tys. osób (w roku 2004) do 979,1 tys. osób w roku 2000 (por. tabl. 1.3). Udział liczby pracujących w regionie lubelskim w ogólnej liczbie pracujących w całej gospodarce narodowej w badanym okresie zmniejszył się z 6,5% (w roku 2000) do 5,6% (w roku 2008).

W latach 2000-2004 obserwowany był wyraźny spadek liczby pracujących w regionie, spowodowany głównie słabnącą koniunkturą gospodarczą, obserwowaną także na szczeblu całej gospodarki narodowej. W roku 2004 nastąpił największy spadek liczby pracujących, który –przynajmniej częściowo- może być wynikiem znacznego spadku liczby pracujących w rolnictwie (udział pracujących w rolnictwie zmalał w roku 2004 o prawie 15 pp. w porównaniu z poprzednimi latami). Spadek ten wynikał jednak nie z faktycznego spadku liczby pracujących w rolnictwie, ale jedynie zmianą metodologii według której szacowana jest liczba pracujących w tym sektorze⁸. Począwszy od roku 2003 następuje systematyczna poprawa na rynku pracy w województwie. Według liczby pracujących województwo lubelskie plasuje się na stabilnym (od 2002 roku) siódmym miejscu w rankingu województw.

Tabl. 1.3. Struktura pracujących według sektorów ekonomicznych w województwie lubelskim w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba pracujących (w tys. osób)	979,1	958,9	956,9	954,1	725,0	729,6	741,4	758,0	769,3
Struktura pracujących według sektorów ekonomicznych (%)									
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybactwo	52,0	53,0	53,0	53,2	38,4	38,2	37,6	36,8	36,2
Przemysł	12,0	11,5	11,3	11,2	14,8	12,8	12,9	13,2	13,9
Budownictwo	3,1	3,0	2,8	2,6	3,2	3,4	3,8	4,3	4,7
Usługi rynkowe	18,6	18,4	19,1	19,0	25,0	26,8	26,6	26,4	26,8
Usługi nierynkowe	14,3	14,1	13,8	13,8	18,6	18,8	19,1	19,3	18,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych GUS (www.stat.gov.pl)

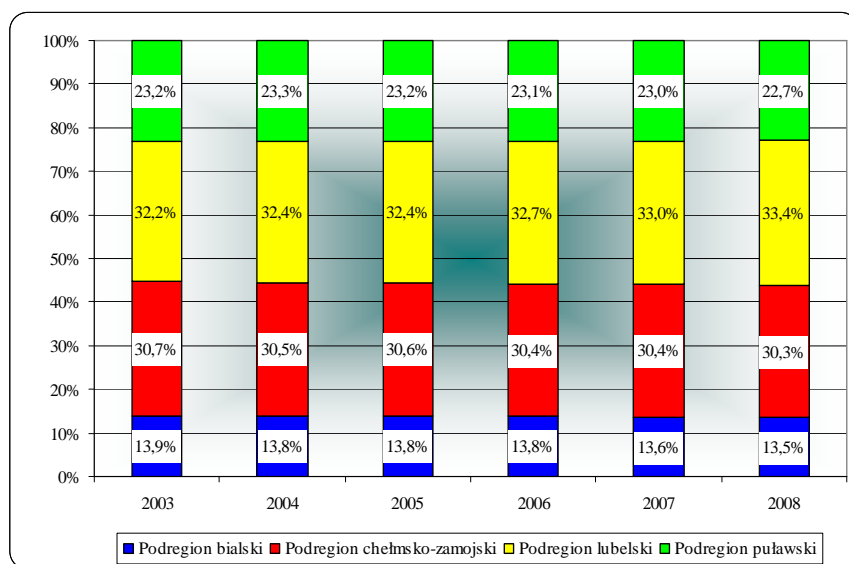
O słabości gospodarki województwa lubelskiego może świadczyć struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych (por. tabl. 1.3). Największy odsetek pracujących w regionie to osoby pracujące w sektorze rolnym. Ich udział w badanym okresie przekraczał 50% ogólnej liczby osób pracujących (lata 2000-2003). Co prawda w roku 2004 można zauważyć znaczący spadek liczby pracujących w tym sektorze (o około 15 pp), jednak spadek ten nie wynika z drastycznego ograniczenia liczby osób pracujących w tym sektorze, lecz zmianą metodologii szacowania liczby pracujących w tym sektorze, o czym był mowa wcześniej. Mimo to, w badanym okresie odsetek pracujących w sektorze rolniczym w województwie lubelskim był najwyższy spośród wszystkich województw i ponad dwukrotnie wyższy niż średnio w kraju. Wysokiemu udziałowi pracujących w sektorze rolniczym towarzyszy niski odsetek pracujących w przemyśle oraz w sektorze usług rynkowych

⁸ Od 2002 roku do pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie nie zalicza się osób pracujących w gospodarstwach o powierzchni użytków rolnych powyżej 1 ha, produkujących wyłącznie lub głównie na własne potrzeby

(najniższy wśród województw). Udział pracujących w tych sektorach jest o kilka, a nawet o kilkanaście punktów procentowych niższa niż średnia dla całej gospodarki narodowej (udział pracujących w przemyśle na szczeblu całej gospodarki kształtował się na poziomie nieco ponad 23%, a w przypadku usług rynkowych na poziomie około 37%). Jedynie w przypadku usług nierynkowych udział pracujących w tym sektorze kształtował się na podobnym poziomie, co średnia krajowa. Pozytywnym z punktu widzenia podnoszenia poziomu konkurencyjności może być fakt, iż w kolejnych latach udział pracujących w sektorze usług zwiększa się, głównie kosztem rolnictwa.

Największy odsetek pracujących w województwie lubelskim (ponad 32%) to osoby pracujące w podregionie lubelskim. W badanym okresie udział ten zwiększył się z 32,2% w roku 2000 do 33,4% w 2008 r., por. rys. 1.5). Porównywalny udział (nieco ponad 30%) odnotowano również w podregionie chełmsko-zamojskim. Najmniejszy odsetek pracujących w województwie lubelskim to osoby pracujące w podregionie białskim. Ich udział w całym badanym okresie nie przekroczył 14%.

Rys. 1.5. Struktura pracujących według podregionów województwa lubelskiego w latach 2003-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych GUS (www.stat.gov.pl)

Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych według podregionów województwa lubelskiego w całym badanym okresie nie różniła się w sposób znaczący (por. tabl. 1.4). Największy odsetek pracujących w rolnictwie w całym badanym okresie odnotowano w podregionie chełmsko-zamojskim. Udział ten przekracza 37% i nie ulega

większym zmianom (por. tabl. 1.4). Drugim podregionem, pod względem wielkości tego udziału, jest podregion puławski. Udział pracujących w sektorze rolnym w tym podregionie kształtuje się na poziomie około 27% w całym badanym okresie. Najmniejszy odsetek pracujących w rolnictwie (nieco ponad 15%) przypada na podregion bialski. Przemysł zlokalizowany jest głównie w podregionie lubelskim. W tym podregionie pracuje ponad 37% ogólnej liczby osób pracujących w przemyśle. Udział pracujących w przemyśle w podregionach chełmsko-zamojskim i puławskim jest porównywalny i sięga 25% pracujących w tej sferze działalności w województwie. Sektor usługowy, zarówno w zakresie usług rynkowych, jak i nierynkowych, zlokalizowany jest głównie w podregionie lubelskim (ponad 47% pracujących w sektorze usług rynkowych to osoby pracujące w podregionie lubelskim, w przypadku sektora usług nierynkowych udział ten jest nieco niższy i sięga 41%). Na drugim miejscu plasuje się podregion chełmsko-zamojski (22-23% pracujących w sektorze usług rynkowych i około 27% pracujących w sektorze usług nierynkowych). Taki stan rzeczy wynika głównie z lokalizacji w tych podregionach największych w województwie aglomeracji miejskich.

Tabl. 1.4. Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych według podregionów województwa lubelskiego w latach 2003 i 2008.

Wyszczególnienie	Podregion bialski		Podregion chełmsko-zamojski		Podregion lubelski		Podregion puławski	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybołówstwo	15,4	15,4	37,3	37,3	20,2	20,1	27,1	27,1
Przemysł i budownictwo	11,4	10,8	24,6	24,7	38,7	39,9	25,4	24,5
Usługi rynkowe	13,1	12,3	23,2	23,2	47,3	48,9	16,5	15,6
Usługi nierynkowe	13,3	13,0	27,2	26,7	41,3	42,0	18,2	18,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych (www.stat.gov.pl)

Analizując strukturę pracujących w poszczególnych podregionach według sektorów ekonomicznych można stwierdzić, iż trzy podregiony województwa lubelskiego mają zdecydowanie rolniczy charakter. Mowa tu o podregionie puławskim, chełmsko-zamojskim oraz bialskim. W wymienionych podregionach około 50% pracujących to osoby pracujące w sektorze rolnym (por. tabl. 1.5). Warty podkreślenia jest fakt, iż w każdym z tych podregionów udział ten w kolejnych latach badanego okresu charakteryzował się niewielką tendencją spadkową. Najbardziej „uprzemysłowionym” podregionem województwa lubelskiego jest podregion lubelski, który jest reprezentowany przez około 20% pracujących w tym podregionie. Udział pracujących w przemyśle w pozostałych podregionach jest o kilka

punktów procentowych niższy i sięga około 19% (w podregionie puławskim) oraz 14-15% w podregionach bialskim i chełmsko-zamojskim. Sektor usługowy (zarówno w zakresie świadczenia usług rynkowych, jak i nierynkowych) koncentruje się głównie w podregionie lubelskim. Ponad połowa pracujących w tym podregionie to osoby pracujące w sektorze usług. Najniższym odsetkiem pracujących w sektorze usługowym w ogólnej liczbie pracujących w podregionie charakteryzuje się podregion bialski (około 13%) oraz puławski (około 17%).

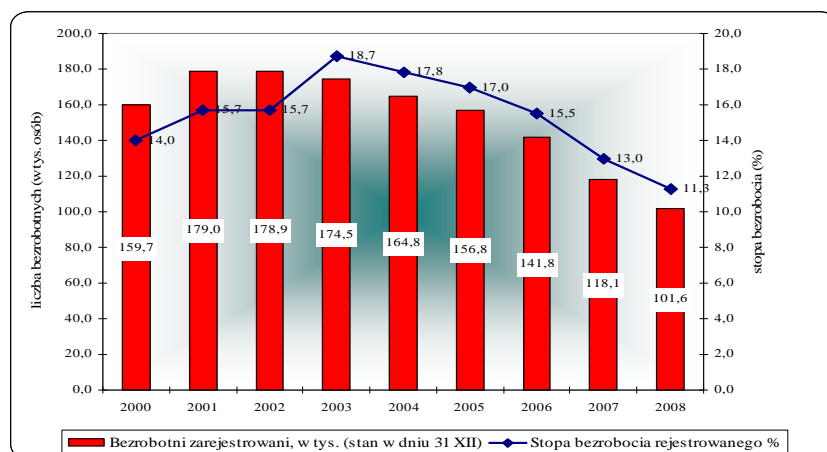
Tabl. 1.5. Struktura pracujących w poszczególnych podregionach województwa lubelskiego według sektorów ekonomicznych w latach 2003 i 2008

Wyszczególnienie	Podregion bialski		Podregion chełmsko-zamojski		Podregion lubelski		Podregion puławski	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybołówstwo	50,5	49,3	55,3	53,4	28,5	26,1	53,0	51,7
Przemysł i budownictwo	14,5	14,1	14,2	14,4	21,3	21,1	19,3	19,0
Usługi rynkowe	15,2	16,4	12,2	13,8	23,7	26,4	11,4	12,3
Usługi nierynkowe	19,8	20,1	18,3	18,4	26,6	26,4	16,2	17,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych (www.stat.gov.pl)

Opisana wyżej sytuacja na rynku pracy odzwierciedla się także w liczbie bezrobotnych. W latach 2000-2002 można zaobserwować wzrost liczby osób bezrobotnych od poziomu ponad 159,7 tys. osób. Stopa bezrobocia w województwie osiągnęła w 2002 roku poziom 15,7% (por. rys. 1.6.). Nie była to jednak najwyższa wartość stopy bezrobocia, jaką odnotowano w województwie w okresie objętym badaniem. Najwyższy poziom stopy bezrobocia (18,7%) odnotowano w 2003 r., mimo, że był to pierwszy rok, w którym odnotowano spadek liczby bezrobotnych. Taki stan rzeczy spowodowany był szybszym spadkiem liczby ludności aktywnej zawodowo w porównaniu z dynamiką liczby osób pozostających bez pracy. Podobna tendencja była także obserwowana zarówno w skali kraju, jak również w większości województw. Systematyczny spadek liczby zarejestrowanych bezrobotnych do poziomu 101,6 tys. osób w 2008 roku przyczynił się do spadku stopy bezrobocia do poziomu 11,3%.

Rys. 1.6. Liczba bezrobotnych (w tys. osób) oraz stopa bezrobocia rejestrowanego (w %) w województwie lubelskim w latach 2000-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz US w Gdańsku

W latach 2000-2008 bezrobotni w województwie lubelskim stanowili około 6-7% ogólnej liczby osób bezrobotnych w gospodarce narodowej, przy czym udział ten w kolejnych latach badanego okresu ulegał systematycznemu zwiększeniu. Pod względem tego udziału województwo lubelskie zajmuje (w roku 2008) szóste miejsce w rankingu województw⁹ (największy udział bezrobotnych w skali kraju stanowili bezrobotni zarejestrowani w województwach: mazowieckim, śląskim i dolnośląskim). W latach 2000-2005 stopa bezrobocia w województwie lubelskim była niższa niż średnio w kraju o około 0,6-2,3 pp, przy czym największe dysproporcje odnotowano w latach 2001-2002. Od 2006 r. stopa bezrobocia w województwie lubelskim była wyższa niż średnio w kraju o około 0,7-1,8 pp, tym samym województwo lubelskie plasowało się w grupie województw o najwyższym bezrobociu w kraju (wyższe bezrobocie odnotowano w województwach lubuskim, podkarpackim, kujawsko-pomorskim, świętokrzyskim, zachodniopomorskim i warmińsko-mazurskim).

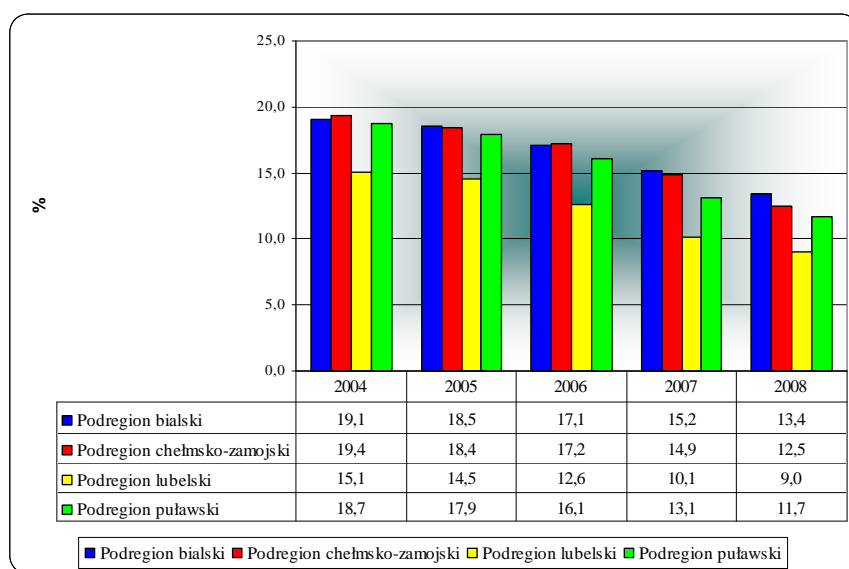
Największy odsetek bezrobotnych w województwie przypadał na podregion chełmsko-zamojski (ponad 33% ogólnej liczby bezrobotnych w województwie w całym badanym okresie). W tym podregionie odnotowano także jedną z najwyższych stóp bezrobocia (por. rys. 1.7). Udział bezrobotnych w podregionach lubelskim i puławskim był zbliżony, rzędu 25-28% w podregionie lubelskim i 22-25% w podregionie puławskim. Podregion lubelski to

⁹ Dla porównania, w latach 2000-2001 i w 2006 r. zajmowało miejsce 9, w latach 2002-2005 miejsce 11, w roku 2007 plasowało się na miejscu 7.

także obszar o najniższej stopie bezrobocia. Najmniejszy odsetek bezrobotnych rzędu 14,5-16,3% przypadał na podregion bialski. Jednak podregion bialski jest jedynym podregionem województwa lubelskiego, w którym udział bezrobotnych systematycznie się zwiększał w całym badanym okresie.

Rys. 1.7. Stopa bezrobocia rejestrowanego według podregionów województwa lubelskiego w latach 2004-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (www.stat.gov.pl)

Z analizy struktury liczby bezrobotnych według grup wiekowych (por. tabl. 1.6) wynika, iż najmniejszy odsetek stanowią bezrobotni w wieku co najmniej 55 lat, choć ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w badanym okresie wyraźnie się zwiększył (od poziomu 1,3% w 2000 r. do poziomu 6,8% w 2008 r.). Około 55-64% bezrobotnych w województwie lubelskim to osoby w wieku do 34 lat, jednak ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w badanym okresie wyraźnie maleje. Maleje także odsetek osób bezrobotnych w wieku 45-54 lata, kosztem wzrostu liczby bezrobotnych w wieku co najmniej 45 lat.

Z analizy struktury bezrobotnych według poziomu wykształcenia (por. tabl. 1.6) wynika, iż ponad połowa bezrobotnych to osoby z wykształceniem co najwyżej zawodowym, choć ich udział w badanym okresie zmniejszył się z około 64% w roku 2000 do 53% w roku 2008. Najmniej jest osób z wykształceniem wyższym oraz średnim ogólnokształcącym¹⁰, mimo, że ich udział w badanym okresie zwiększył się z 3,8 % do 11,2% (w przypadku osób z wykształceniem wyższym) oraz z 7,3% do 12,1% (w przypadku osób z wykształceniem

¹⁰ Osoby z tej drugiej grupy kontynuują zwykle edukację na poziomie wyższym).

średnim ogólnokształcącym). Warto także podkreślić, iż w województwie lubelskim odsetek osób z wykształceniem co najmniej średnim w ogólnej liczbie bezrobotnych jest o kilka punktów procentowych wyższy niż podobny odsetek wyznaczony na szczeblu całej gospodarki narodowej. W przypadku osób z wykształceniem co najwyżej zasadniczym sytuacja jest dokładnie odwrotna.

Jeśli chodzi o strukturę bezrobotnych według czasu pozostawania bez pracy, to w tym przypadku dominują dwie grupy, a mianowicie osoby pozostające bez pracy krócej niż 3 miesiące oraz osoby, pozostające bez pracy ponad 2 lata. Pod tym względem struktura bezrobotnych w województwie lubelskim nie różni się zasadniczo od podobnej struktury wyznaczonej na szczeblu całej gospodarki. Ze struktury liczby bezrobotnych według stażu pracy wynika, iż najwięcej bezrobotnych to osoby bez stażu pracy (ponad 32% bezrobotnych w całym badanym okresie). Odsetek ten jest o kilkanaście punktów procentowych wyższy niż podobny wyznaczony w skali kraju. Najmniejszy odsetek wśród bezrobotnych stanowią osoby ze stażem pracy powyżej 30 lat, choć ich udział w badanej strukturze wyraźnie się zwiększył.

Tabl. 1.6. Struktura bezrobotnych w województwie lubelskim według wieku, poziomu wykształcenia, czasu pozostawania bez pracy oraz stażu pracy w wybranych latach okresu 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2003	2005	2008
Struktura liczby bezrobotnych według wieku (%)				
24 lata i mniej	34,6	29,5	25,4	24,0
25-34	29,4	31,2	31,5	31,6
35-44	21,8	20,0	18,3	17,6
45-54	13,0	17,1	20,0	19,9
55 lat i więcej	1,3	2,2	3,8	6,8
Struktura liczby bezrobotnych według poziomu wykształcenia (%)				
Wyższe	3,8	6,5	8,8	11,2
Policealne lub średnie zawodowe	24,8	25,2	25,2	24,3
Średnie ogólnokształcące	7,3	7,6	10,1	12,1
Zasadnicze (zawodowe)	36,3	33,4	28,5	25,7
Gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe	27,8	27,3	27,4	26,6
Struktura liczby bezrobotnych według czasu pozostawania bez pracy (%)				
3 miesiące i mniej	21,2	19,4	20,9	32,0
3-6 miesięcy	13,9	11,9	12,4	15,0
6-12 miesięcy	16,2	13,5	14,3	13,1
12-24 miesięcy	23,0	18,3	17,0	12,9
Powyżej 24 miesięcy	25,8	37,0	35,5	27,0
Struktura liczby bezrobotnych według stażu pracy (%)				
Bez stażu	32,1	32,7	35,0	33,8
Ze stażem 1 rok i mniej	19,4	16,7	16,3	17,1
1-5 lat	16,7	16,7	16,6	17,4
5-10 lat	10,8	11,3	10,7	10,2

Wyszczególnienie	2000	2003	2005	2008
10-20 lat	14,2	14,3	13,2	12,7
20-30 lat	6,5	7,7	7,3	7,4
Powyżej 30 lat	0,4	0,6	1,0	1,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Trudna sytuacja na rynku pracy w województwie lubelskim odzwierciedlała się także w liczbie ofert pracy oraz liczbie bezrobotnych przypadających na jedną ofertę pracy. W latach 2000-2004 liczba ofert pracy w województwie lubelskim nie przekraczała 319 (w roku 2000), co oznaczało, iż na jedną ofertę pracy przypadało od 501 bezrobotnych (w 2000 roku) do 840 bezrobotnych w (2001 roku)¹¹. Dopiero w roku 2005 nastąpił wyraźny wzrost liczby ofert pracy (w 2005 r. liczba ofert pracy zwiększyła się o ponad 81% w porównaniu z 2004 rokiem), który utrzymał się tylko w roku 2006. Obserwowany w tym okresie spadek liczby bezrobotnych spowodował także wyraźny (w roku 2005 prawie dwukrotny) spadek liczby bezrobotnych przypadających na jedną ofertę pracy do 293 osób. W kolejnych latach tendencja spadkowa w liczbie bezrobotnych przypadających na jedną ofertę pracy została utrzymana (do roku 2007, w którym wartość tego wskaźnika kształtowała się na poziomie 158). W roku 2008, mimo iż bezrobocie w województwie zmalało, wzrosła liczba osób przypadających na jedną ofertę do 178.

1.3. Gospodarka województwa lubelskiego według sektorów ekonomicznych

1.3.1. Rolnictwo i leśnictwo

Lubelszczyzna jest regionem o stosunkowo dużym potencjale w zakresie produkcji rolniczej. Powierzchnia użytków rolnych¹² w latach 2000-2008 w województwie lubelskim wahała się między 1 156,0 tys. ha (w roku 2007) a 1 714,5 tys. ha (w roku 2000). Użytki rolne w województwie lubelskim stanowią ponad 9% ogólnej powierzchni krajowych użytków rolnych, co plasuje województwo na trzeciej pozycji w rankingu województw, za województwem mazowieckim i wielkopolskim. Użytki rolne gospodarstw indywidualnych stanowiły w badanym okresie około 95% ogólnej powierzchni użytków rolnych województwa.

¹¹ W pozostałych latach wskaźnik ten kształtował się na poziomie odpowiednio: 577 (w 2002 r.), 626 (w 2003 r.) oraz 558 (w 2004 r.).

¹² Do użytków rolnych (według metodologii przyjętej przez GUS) zalicza się: grunty orne (łącznie z przydomowymi ogrodami i uprawami trwałymi innymi niż sady), sady, łąki trwałe, pastwiska trwałe oraz (od 1.07.2007) użytki rolne pozostałe (obecnie nie użytkowane i nie będące w dobrej kulturze rolnej).

Warunki glebowo-klimatyczne i tradycje rolnicze w poszczególnych podregionach decydują o specjalizacji produkcji rolniczej. Najkorzystniejsze warunki przyrodnicze z punktu widzenia produkcji rolniczej występują w okolicach Zamościa (obszar dawnego województwa zamojskiego). Z tego względu ponad 37% użytków rolnych województwa przypada na podregion chełmsko-zamojski. Użytki rolne w tym podregionie składają się głównie z gruntów ornych (ponad 80% użytków rolnych tego podregionu) oraz łąk (ponad 14% użytków rolnych). W podregionie bialskim i puławskim położonych jest łącznie ponad 40% użytków rolnych województwa (rozkład użytków rolnych w obu podregionach jest podobny i wynosi ponad 20%). Podobnie jak w przypadku podregionu chełmsko-zamojskiego, zdecydowaną większość użytków rolnych stanowią grunty orne, jednak ich udział w strukturze w przypadku podregionu bialskiego jest znacznie niższy niż w przypadku podregionu puławskiego (w podregionie bialskim udział gruntów ornych w strukturze użytków rolnych jest rzędu 67-69%, natomiast w przypadku podregionu puławskiego oscyluje wokół 80%). W podregionie bialskim znaczący udział w strukturze użytków rolnych (ponad 30%) mają także łąki i pastwiska. Dobre jakościowo gleby występujące także w okolicach Lublina powodują, iż w strukturze użytków rolnych w podregionie lubelskim dominują grunty orne (ponad 82%). Sady zlokalizowane są głównie w środkowo-zachodniej części województwa (przede wszystkim w podregionie puławskim) oraz w okolicach Białej Podlaskiej.

Liczba gospodarstw rolnych w województwie lubelskim w latach 2000-2008 wahała się między 278,6 tys. (w 2006 r.) a 306,9 tys. (w 2000 r.). W ujęciu dynamicznym w całym badanym okresie zaobserwowano spadek liczby gospodarstw rolnych w regionie, średnio o 0,9% rocznie. Tendencja ta wynikała głównie ze spadku liczby gospodarstw, jaki miał miejsce w latach 2003-2006 (średnio o 2,3% rocznie). Wpływ na ten stan rzeczy miał przede wszystkim znaczący spadek liczby gospodarstw małych, o powierzchni do 1 ha włącznie (średnio o 6,1% rocznie) oraz gospodarstw o powierzchni 1-2 ha (średnio o 4,7% rocznie). Udział gospodarstw o powierzchni mniejszej niż 2 ha w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w regionie w badanym okresie sięgał 35-43%. Znaczny spadek - wynoszący średnio 1,5% rocznie - odnotowano także w liczbie średnich gospodarstw (o powierzchni 5-15 ha), których udział w ogólnej liczbie gospodarstw wahał się w badanym okresie w przedziale 26-30%. Istotny wzrost liczby gospodarstw odnotowano w przypadku gospodarstw o powierzchni 20-50 ha (w roku 2008 było ich o ponad 20% więcej niż w 2000) oraz gospodarstw o powierzchni co najmniej 50 ha (w roku 2008 było ich ponad dwukrotnie więcej niż w 2000).

Jednak udział tych gospodarstw w ogólnej liczbie gospodarstw w województwie lubelskim w badanym okresie nie przekroczył 3,5%.

W roku 2007¹³ globalna produkcja rolnicza¹⁴ wzrosła w porównaniu z rokiem poprzednim o 5,1% (w cenach stałych), przy czym produkcja roślinna zwiększyła się o 7,2%, produkcja zwierzęca zaś o 2,2%. W porównaniu do roku 2003 nastąpił wzrost globalnej produkcji rolniczej w regionie lubelskim o 12,7%, przy czym produkcja roślinna zwiększyła się o około 9%, produkcja zwierzęca zaś o 15,3%. Podobne zmiany obserwowane na szczeblu całej gospodarki w analogicznym okresie wynosiły odpowiednio 7,6% (dla globalnej produkcji rolniczej), 6,1% (dla produkcji roślinnej) oraz 8,1% (dla produkcji zwierzęcej). O możliwościach produkcyjnych rolnictwa w województwie lubelskim decydują przede wszystkim gospodarstwa indywidualne, które wytworzyły prawie 97% globalnej produkcji rolniczej. Podobny udział na szczeblu całej gospodarki wynosił około 89%.

Ponad połowa globalnej produkcji rolniczej przypada na produkcję roślinną. Udział ten w latach 2000-2007 wahał się między 54,2% (w 2006 roku) a 66,8% (w 2004 roku). Udział produkcji roślinnej wyznaczony na szczeblu całej gospodarki narodowej w badanym okresie oscylował między 36% a 43%. W strukturze produkcji roślinnej dominują zboża (pszenica i jęczmień), ziemniaki, rośliny przemysłowe (buraki cukrowe) oraz owoce. Struktura ta jest zbliżona do podobnej struktury charakterystycznej dla całej gospodarki narodowej. Jedynie udział produkcji globalnej owoców w regionie lubelskim jest o kilka punktów procentowych wyższy niż podobny udział w skali kraju.

Uprawa zbóż zajmuje 47,8-59,6% powierzchni użytków rolnych województwa lubelskiego (por. tabl. 1.7). Udział ten jest o kilka punktów procentowych wyższy niż podobny udział wyznaczony w skali kraju. Produkcja zbóż obejmuje przede wszystkim produkcję pszenicy (która stanowi około 30-35% ogólnej powierzchni użytków rolnych przeznaczonej do uprawy zbóż) i żyta (15-25% powierzchni przeznaczonej pod uprawę zbóż). Jednak udział drugiego z wymienionych zbóż zmalał w badanym okresie na korzyść wzrostu udziału pszenżyta. Udział jęczmienia i pszenżyta w badanym okresie zwiększył się z 12% do 18% (w przypadku jęczmienia) oraz z 5% do 13% w przypadku pszenżyta. Udział owsa w produkcji zbóż jest względnie stały i wynosi około 8%. W badanym okresie znacząco zmniejszyła się

---

¹³ Ostatni rok, dla którego były dostępne dane statystyczne w okresie powstawania niniejszego opracowania.

¹⁴ Globalna produkcja rolnicza obejmuje produkcję roślinną, czyli nieprzetworzone produkty roślinne (zbiory z danego roku) oraz produkcję zwierzęcą obejmującą produkcję żywca rzeźnego oraz nieprzetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego i przyrost pogłowia zwierząt gospodarskich (*Rolnictwo w ...*, s. 12).

powierzchnia użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę ziemniaków. Ponad trzykrotnie zwiększył się udział użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę rzepaki i rzepiku (z 0,8% w 2000 r. do 2,7% w 2008).

Tabl. 1.7. Struktura powierzchni użytków rolnych według rodzajów upraw roślinnych w województwie lubelskim w wybranych latach okresu 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2003	2006	2008
Powierzchnia użytków rolnych (w tys. ha)	1 714,5	1 698,8	1 637,2	1 590,6
Struktura użytków rolnych według wybranych rodzajów upraw roślinnych (w %)				
Zboża, w tym:	53,3	47,8	52,3	59,6
pszenica	18,8	15,7	16,0	18,6
żyto	9,6	6,0	5,0	6,0
jęczmień	6,6	7,2	9,3	10,2
owies	4,4	3,8	4,0	4,9
pszenżyto	2,7	4,9	7,1	7,6
Ziemniaki	8,0	4,1	3,0	2,8
Buraki cukrowe	2,8	2,4	2,4	1,9
Rzepak i rzepik	0,8	1,0	1,7	2,7
Łąki trwałe	15,2	11,4	12,9	13,9
Pastwiska trwałe	3,8	2,3	2,0	1,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Sprzyjające uprawie zbóż warunki klimatyczne i przyrodnicze regionu lubelskiego nie przekładają się w pełni na poziom uzyskiwanych plonów. Biorąc pod uwagę ważne w gospodarce regionu rośliny uprawne (pszenica, pszenżyto, czy rośliny przemysłowe takie jak buraki cukrowe czy rzepak i rzepik), plony uzyskiwane z 1 ha powierzchni zasiewów tych roślin są na poziomie średniej krajowej lub nawet poniżej tej średniej. Przyczyną tego stanu rzeczy mogą być zaniedbania w zakresie agrotechniki podstawowych roślin, będące pochodną poziomu kultury rolnej w regionie oraz jej zróżnicowania wewnątrz regionu. Co więcej, według opinii ekspertów, możliwości poprawy wykorzystania potencjału produkcyjnego rolnictwa w regionie lubelskim przez uzyskiwanie wyższych plonów są ograniczone ze względu na stan zasobności gleb w makroelementy oraz ich odczyn¹⁵ (Igras, Lipiński, 2006).

Warunki klimatyczne Lubelszczyzny sprzyjają także uprawie owoców. Jak wcześniej wspomniano udział owoców w globalnej produkcji rolniczej województwa lubelskiego jest o kilka punktów procentowych wyższy niż podobny udział wyznaczony w skali kraju. W badanym okresie powierzchnia użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę owoców

¹⁵ Ponad 50% gleb w regionie lubelskim to gleby o odczynie kwaśnym (Krasowicz, 2007, s. 258).

systematycznie rosła od 51,7 tys. ha do 77,7 tys. ha. Udział drzew owocowych w całkowitej powierzchni użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę owoców zmalał z 52% do 42%¹⁶ na korzyść krzewów owocowych i plantacji jagodowych. W strukturze upraw drzew owocowych dominują jabłonie (65-71% powierzchni przeznaczonej pod uprawę drzew owocowych), w dalszej kolejności wiśnie (15-17%) oraz śliwy (5,4-8,4%, z wyraźną tendencją malejącą). Biorąc pod uwagę strukturę upraw krzewów owocowych, znaczący udział w tej strukturze odgrywają porzeczki (30-42% w całym badanym okresie) oraz maliny (24-32,5%). Udział obu wymienionych owoców w badanym okresie zwiększył się o kilka punktów procentowych, głównie kosztem zmniejszenia się udziału powierzchni przeznaczonej pod uprawę truskawek (z 41,5% w roku 2000 do 18,5% w 2007 roku; w roku 2008 udział ten wzrósł do 20,5%).

Udział produkcji warzyw w globalnej produkcji rolniczej w badanym okresie wahał się między 5,2% (w 2005 r.) a 7,1% (w latach 2006-2007). W zasadzie w całym badanym okresie - za wyjątkiem 2005 r. - udział ten był nieco wyższy niż podobny udział wyznaczony w skali całej gospodarki narodowej, średnio o 0,5-1,5 pp. Powierzchnia użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę warzyw wahała się między 20,3 tys. ha (w 2005 r.) a 25,4 tys. ha (w 2000 r.). W strukturze rodzajowej upraw pod względem powierzchni dominują warzywa sklasyfikowane jako pozostałe (pietruska, pory, selery, rzodkiewki, sałata, rabarbar, itp.), które zajmują 15,4-32,7% całkowitej powierzchni użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę warzyw. Co więcej, udział ten w badanym okresie systematycznie rósł. Istotne znaczenie w strukturze rodzajowej upraw zajmuje także marchew jadalna (13,8-14,4%, z niewielką tendencją spadkową), kapusta (12,9-18,9%, także z tendencją do spadku tego udziału) oraz cebula (ze względnie stałym udziałem, rzędu 11-12%). Wyraźnie zmniejszył się udział ogórków i pomidorów w strukturze powierzchni użytków rolnych przeznaczonych pod uprawę warzyw.

Udział produkcji zwierzęcej w globalnej produkcji rolniczej województw lubelskiego w badanym okresie wahał się między 33% a 46% i był niższy niż podobny udział wyznaczony w skali całej gospodarki narodowej o kilka punktów procentowych. W strukturze globalnej produkcji zwierzęcej dominuje produkcja żywca rzeźnego (45-54%, z tendencją do wzrostu tego udziału w badanym okresie, por. tabl.1.8) oraz produkcja mleka krowiego (38-47%, z tendencją do spadku tego udziału w badanym okresie). Podobne udziały w skali całej

---

¹⁶ Wyjątkiem był rok 2005, w którym udział ten nie przekroczył 40%.

gospodarki narodowej wynosiły odpowiednio 52-55% w przypadku żywca rzeźnego oraz 33-35,5% w przypadku mleka krowiego. Udział województwa lubelskiego w całkowitej produkcji żywca rzeźnego w skali kraju w badanym okresie wahał się między 5,5% a 6,5%, co plasuje województwo na piątym miejscu w rankingu województw¹⁷ za wielkopolskim, mazowieckim, łódzkim i kujawsko-pomorskim). W produkcji mleka krowiego województwo lubelskie z udziałem 7,7-9,6% zajmuje także piąte miejsce w rankingu województw, za mazowieckim, podlaskim, wielkopolskim i łódzkim.

Tabl. 1.8. Struktura globalnej produkcji zwierzęcej w województwie lubelskim i w Polsce w wybranych latach okresu 2000-2007

Wyszczególnienie	Województwo lubelskie			Polska		
	2000	2005	2007	2000	2005	2007
Żywiec rzeźny, w tym:	45,1	47,6	54,0	55,2	53,7	52,4
bydło	8,6	5,5	9,3	7,0	7,2	7,7
cielęta	1,4	1,8	3,4	1,7	1,5	1,4
trzoda chlewna	26,2	29,2	31,1	34,9	29,8	26,4
owce	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
drób	7,8	8,7	8,8	10,6	14,3	16,2
Mleko krowie	47,1	38,7	37,9	35,4	33,2	35,2
Jaja	7,5	5,7	6,1	7,8	8,1	8,3
Obornik	5,5	3,4	2,7	3,8	2,4	3,2
Pozostałe	2,0	1,6	bd	1,0	0,8	0,8
Przyrost stada	-7,2	4,3	bd	-3,2	1,8	0,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS;

Hodowla zwierząt gospodarskich oraz jej struktura gatunkowa wykazuje związek z warunkami przyrodniczymi i strukturą zasiewów. Produkcja żywca rzeźnego koncentruje się głównie na produkcji trzody chlewnej, chociaż ich pogłowie (w przeliczeniu na 100 ha) jest wyraźnie niższe niż średnio w kraju. W przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych wielkość hodowli trzody chlewnej w województwie lubelskim wahała się w badanym okresie między 60,3 szt. a 95,2 szt., w Polsce zaś między 88,2 szt. a 117,9 szt. Podobna sytuacja odnosi się także do produkcji mleka. W przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych produkcja mleka krowiego w województwie w badanym okresie wahała się w przedziale 541-691 l i jest wyraźnie niższa niż średnio w kraju (682-729 l). Stosunkowo niskie pogłowie zwierząt gospodarskich w stosunku do powierzchni użytków rolnych jakie jest obserwowane w województwie lubelskim może w istotny sposób wpłynąć na obniżenie poziomu nawożenia naturalnego gleb, a tym samym na proces ich zubożenia w próchnicę (Krasowicz, 2007, s. 256). Ograniczenie nawożenia gleb nawozami pochodzenia naturalnego nie jest

¹⁷ W roku 2007, w latach wcześniejszych zajmowało miejsce szóste.

rekompensowane nawożeniem mineralnym, które w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych jest niższe niż średnio w kraju. Przekłada się tona niższe - w porównaniu ze średnią krajową - plony uzyskiwane z 1 ha. Z drugiej jednak strony sytuacja ta może przyczynić się do rozwoju na terenie województwa lubelskiego upraw ekologicznych, które w obecnych czasach wciąż zyskują na znaczeniu.

Powierzchnia gruntów leśnych w województwie lubelskim (według stanu na koniec roku) w latach 2000-2008 systematycznie rosła od 559,7 tys. ha (w 2000 r.) do 576,9 tys. ha (w 2008 r.), czyli średnio 0,4% rocznie. Grunty leśne w województwie stanowią nieco ponad 6% ogólnej powierzchni kraju. Pod tym względem województwo lubelskie zajmuje 10 miejsce w rankingu województw (za zachodniopomorskim, mazowieckim, wielkopolskim, warmińsko-mazurskim, lubuskim, pomorskim, podkarpackim, podlaskim i dolnośląskim). Lasy stanowiły 98,5% powierzchni gruntów leśnych województwa. Lasy publiczne stanowią nieco ponad 60% ogólnej powierzchni lasów województwa. Są to głównie lasy iglaste, w których dominującymi gatunkami drzew są sosna i modrzew (por. *Strategia...*, s 153). Udział gruntów związanych z gospodarką leśną stanowi około 1,5% ogólnej powierzchni gruntów leśnych.

Wskaźnik lesistości (rozumiany jako procentowy stosunek powierzchni lasów do ogólnej powierzchni województwa) w badanym okresie wzrósł z poziomu 22% do 22,6% (przy przeciętnej lesistości w kraju 28,9%). Zróżnicowanie stopnia lesistości regionu jest wiernym odbiciem warunków glebowych o geomorfologicznych Lubelszczyzny. Największe kompleksy leśne zlokalizowane są na piaszczystych i podmokłych równinach Kotliny Sandomierskiej oraz na Roztoczu. Najmniejszym stopniem zalesienia charakteryzuje się Wyżyna Lubelska, gdzie w wielu gminach lesistość nie przekracza nawet 10% (por. *Strategia...*, s. 150). Ponad 65% gruntów leśnych Lubelszczyzny przypada na podregion bialski i chełmski zamojski. Na podregion lubelski przypada nieco ponad 10% gruntów leśnych.

1.3.2. Przemysł i budownictwo

Liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność przemysłową w województwie lubelskim wahała się w badanym okresie między 12 629 (w 2000 r.) a 13 789 (w 2003 r., por. tabl. 1.9). W roku 2008 było ich nieco ponad 13 tys. Podmioty prowadzące działalność przemysłową w województwie stanowiły 8,4-9,4% ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w regionie, przy czym udział ten w badanym okresie systematycznie się

zmniejszał. W strukturze liczby podmiotów przemysłowych według województw region lubelski z udziałem około 3,5% plasuje się na 11 miejscu w rankingu województw.

Ponad 97% podmiotów funkcjonujących w sferze przemysłu w województwie lubelskim to podmioty zarejestrowane w przetwórstwie przemysłowym (sekcja D według PKD, por. tabl. 1.9). Udział ten jest nieco niższy (średnio o 1 pp) od podobnego udziału wyznaczonego na szczeblu całej gospodarki narodowej. Podmioty reprezentujące sektor energetyczny (sekcja E) stanowią 1,4-1,8% ogólnej liczby podmiotów zarejestrowanych w przemyśle w województwie lubelskim. Udział podmiotów prowadzących działalność wydobywczą (sekcja C – górnictwo) jest rzędu 0,7-1,1%. Udział obu tych sekcji w strukturze podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON w badanym okresie wzrastał kosztem spadku udziału podmiotów reprezentujących przemysł przetwórczy.

Tabl. 1.9. Liczba podmiotów prowadzących działalność przemysłową w województwie lubelskim i ich struktura według sekcji przemysłu w latach 2000-2008.

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w przemyśle	12 629	13 110	13 524	13 789	13 298	13 147	13 157	13 019	13 030
Udział podmiotów zarejestrowanych w przemyśle w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w województwie lubelskim (%)	9,4	9,2	9,1	8,9	8,9	8,8	8,7	8,6	8,4
Struktura liczby podmiotów zarejestrowanych w przemyśle według sekcji (%)									
Górnictwo (C)	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0	1,0	1,1
Przetwórstwo przemysłowe (D)	97,9	97,6	97,6	97,5	97,5	97,5	97,5	97,4	97,1
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę (E)	1,4	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6	1,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Podmioty zarejestrowane w sekcji C – górnictwo- zlokalizowane są głównie na terenie podregionu lubelskiego (ponad 43% ogólnej liczby podmiotów reprezentujących tą sferę działalności w regionie). W tym podregionie zarejestrowanych jest także najwięcej firm prowadzących działalność w zakresie przemysłu przetwórczego (38-39%). Znaczna część podmiotów branży energetycznej (sekcja E) zlokalizowane są na terenie podregionu chełmsko-zamojskiego.

W latach 2002-2008 obserwowany był systematyczny wzrost wartości produkcji sprzedanej przemysłu, z 11 973,2 mln zł (w cenach stałych z 2008 r.) do 21 339,3 mln zł. Produkcja sprzedana województwa lubelskiego stanowi około 2,5% produkcji sprzedanej przemysłu wytworzonej na szczeblu całej gospodarki narodowej, co plasuje województwo na dalekim 12 miejscu w rankingu województw¹⁸. Należy jednak podkreślić, iż była to jedna z lepszych pozycji wśród województw ściany wschodniej. Wyższą pozycję w rankingu województw w badanym okresie zajmowało jedynie województwo podkarpackie. Biorąc jednak pod uwagę wielkości produkcji sprzedanej przemysłu w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwo lubelskie zajmowało w badanym okresie ostatnią pozycję w rankingu województw. W latach 2002-2008 wartość produkcji sprzedanej *per capita* wzrosła z 5 449,8 zł do 9 870,9 zł. Jednak wartość tego wskaźnika była o około 60% niższa niż średnia krajowa oraz o około 70% niższa niż w województwach mazowieckim i śląskim, które są niekwestionowanymi liderami w tym rankingu.

Ponad 65% produkcji sprzedanej przemysłu wytwarzana jest przez sektor prywatny. Jedynie w roku 2007 udział sektora prywatnego w strukturze produkcji sprzedanej wyraźnie zmalał do poziomu 58,2%. W roku 2008 udział sektora prywatnego w produkcji sprzedanej przemysłu wynosił 71,2%. Porównując strukturę produkcji sprzedanej w województwie lubelskim według sektorów własności z podobną strukturą wyznaczoną na szczeblu całej gospodarki narodowej można stwierdzić, iż udział sektora prywatnego w przemyśle regionu jest zdecydowanie niższy niż średnio w kraju. Różnice te sięgają w niektórych latach nawet kilkunastu punktów procentowych (np. w roku 2007 udział sektora prywatnego w produkcji sprzedanej przemysłu w skali kraju sięgał 85%). Udział sektora MSP w produkcji sprzedanej przemysłu województwa lubelskiego w latach 2002-2008 wahał się między z 43,2% (w 2008 r.) do 57,5% (w roku 2007). W całym badanym okresie udział sektora MSP w produkcji sprzedanej przemysłu w województwie był wyraźnie wyższy niż podobny udział wyznaczony w skali kraju.

Biorąc pod uwagę dynamikę produkcji sprzedanej przemysłu, jej tempo wzrostu w województwie było wyższe niż średnio w kraju o około 2 punkty procentowe (średnia roczna stopa wzrostu produkcji sprzedanej w województwie lubelskim w latach 2002-2008 wynosiła 9,2%, dla Polski zaś 7,4%). Pod względem dynamiki wzrostu województwo lubelskie zajmuje (wraz z województwem lubuskim) 6 pozycję w rankingu województw, za województwami:

---

¹⁸ Pozycja z lat 2007-2008. We wcześniejszych latach badanego okresu województwo lubelskie plasowało się na miejscu 13.

śląskim, dolnośląskim, pomorskim, świętokrzyskim i małopolskim. W latach 2005-2008 tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu w województwie było jedno z najwyższych w kraju¹⁹. Utrzymanie się wysokiego tempa w przyszłości może skutkować zmniejszeniem dysproporcji w poziomie rozwoju regionu w porównaniu do innych, lepiej rozwiniętych regionów kraju.

W strukturze produkcji sprzedanej przemysłu wyraźnie dominuje przemysł przetwórczy (por. tabl. 1.10). Jednak jego udział w badanym okresie wyraźnie się zmniejszył. Widoczne jest to zwłaszcza w 2007 r., w którym udział ten kształtował się na poziomie nieco poniżej 70% (na szczeblu całej gospodarki udział ten wyniósł 86%). Brak odpowiednich danych statystycznych nie pozwala jednak stwierdzić, która z pozostałych sekcji przemysłu (górnictwo – sekcja C, czy też wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę – sekcja E) znacząco zwiększyła swój udział w produkcji sprzedanej przemysłu. W roku 2008 udział przemysłu przetwórczego w produkcji sprzedanej przemysłu wynosił około 80%. Zmiany strukturalne produkcji sprzedanej przemysłu odzwierciedlają się także w jej dynamice. Tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu przetwórczego jest bowiem wyraźnie niższe (zwłaszcza w latach 2005-2008) niż w przemyśle ogółem.

Tabl. 1.10. Struktura produkcji sprzedanej przemysłu w województwie lubelskim w latach 2000 i 2005-2008 oraz średnie roczne tempa wzrostu produkcji sprzedanej w latach 2001-2008 i w podokresie 2005-2008 według sekcji i działów przemysłu

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji/działu wg PKD 2004)	Struktura produkcji sprzedanej przemysłu (%) według sekcji i działów PKD					Średnia stopa wzrostu produkcji sprzedanej (ceny stałe) w latach:	
	2000	2005	2006	2007	2008	2001-2008	2005-2008
Przemysł (C+D+E), w tym:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	9,8	13,1
Przetwórstwo przemysłowe (D), w tym:	86,0	85,4	85,8	69,2	79,4	9,3	11,5
Produkcja artykułów spożywczych i napojów (15)	30,8	29,0	29,6	23,4	26,3	6,7	8,5
Włókiennictwo (17)	0,5	0,7	0,7	0,5	0,4	1,0	-7,7
Produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich (18)	2,0	1,3	1,1	0,9	0,9	-1,3	6,6
Produkcja skór wyprawionych i wyrobów z nich (19)	1,3	0,5	0,5	0,5	0,5	1,2	16,7
Produkcja drewna i wyrobów z drewna oraz ze słomy i wikliny (20)	3,0	3,2	3,4	2,5	2,7	10,5	12,5
Produkcja masy włóknistej oraz papieru (21)	1,4	2,0	2,2	1,9	2,3	10,2	9,6

¹⁹ Tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu w województwie lubelskim w latach 2005-2008 wynosiło 12,7% rocznie (średnio w kraju 8,9%). Wyższym tempem wzrostu charakteryzowały się jedynie województwa śląskie i dolnośląskie.

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji/działu wg PKD 2004)	Struktura produkcji sprzedanej przemysłu (%) według sekcji i działów PKD					Średnia stopa wzrostu produkcji sprzedanej (ceny stałe) w latach:	
	2000	2005	2006	2007	2008	2001-2008	2005-2008
Działalność wydawnicza; poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników informacji (22)	0,8	0,9	1,0	0,8	0,9	6,7	9,2
Produkcja wyrobów gumowych i z tworzyw sztucznych (25)	1,6	2,3	2,1	1,9	1,8	3,9	3,4
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych (26)	4,8	5,5	4,3	3,6	3,6	0,9	-9,7
Produkcja metali (27)	0,6	0,6	0,7	0,7	1,7	bd	bd
Produkcja wyrobów z metali (28)	2,3	4,8	5,3	4,6	5,6	16,9	17,4
Produkcja maszyn i urządzeń (29)	6,5	6,7	7,0	5,0	6,2	22,1	24,7
Produkcja maszyn i aparatury elektrycznej (31)	0,6	0,6	0,8	0,7	0,8	12,1	16,3
Produkcja instrumentów medycznych, precyzyjnych i optycznych; zegarów i zegarków (33)	1,0	0,7	0,7	0,4	0,4	-6,0	-12,6
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep (34)	bd	1,5	1,7	1,4	1,7	8,8	31,0
Produkcja mebli; pozostała działalność produkcyjna (36)	8,8	8,6	8,5	6,9	7,3	5,0	3,1

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych GUS (www.stat.gov.pl) oraz w Rocznikach statystycznych województwa lubelskiego 2008 i 2007.

W strukturze gałęziowej przemysłu województwa lubelskiego dominują tradycyjne sfery działalności, charakteryzujące się stosunkowo niską wartością dodaną (gałęzie surowcowo- i pracochłonne). Zdecydowana większość wymienionych działów przemysłu przetwórczego, które określają główny profil produkcyjny województwa lubelskiego to działy średnio-niskiej i niskiej techniki (według klasyfikacji działów przemysłu przetwórczego według działów techniki obowiązującej w krajach OECD, por. *Nauka i technika w Polsce w 2006 r.*, s. 224).

Największy udział w strukturze produkcji sprzedanej przemysłu ma przemysł spożywczy (produkcja artykułów spożywczych i napojów). Udział ten w badanym okresie wahała się między 23,4% (w 2007 r.) a 30,8% (w 2000 r.). W roku 2008 udział ten kształtował się na poziomie 26,3%. W całym badanym okresie średnie roczne tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego było względnie stabilne i wynosiło nieco ponad 7% (w ostatnich latach badanego okresu tempo to zwiększyło się do 8,5% rocznie). Tempo to było jednak niższe niż tempo wzrostu produkcji sprzedanej przemysłu w regionie co może

skutkować – przy utrzymaniu takiego tempa rozwoju - zmniejszeniem udziału tej sfery działalności w gospodarce regionu.

Znaczący udział (5-7%) w produkcji sprzedanej przemysłu ma także produkcja maszyn i urządzeń. Ta sfera działalności produkcyjnej charakteryzuje się także najwyższym (spośród wyróżnionych działów przemysłu) tempem wzrostu produkcji sprzedanej. W latach 2001-2008 tempo to wynosiło ponad 20% rocznie. Na uwagę zasługuje także produkcja wyrobów z metali. Udział tego działu w produkcji sprzedanej przemysłu w badanym okresie wahał się między 2,3% a 5,6% przy jednocześnie wysokim tempie wzrostu w latach 2001-2008.

Relatywnie wysoki udział w produkcji sprzedanej przemysłu ma także produkcja mebli wraz z pozostałą działalnością produkcyjną (7-9% w badanym okresie) oraz produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych (3,6-5,5%). Jednak w przypadku drugiego z wymienionych działów tempo wzrostu produkcji sprzedanej jest niewielkie (średnio 0,9% rocznie w latach 2001-2008), a w ostatnich latach wręcz ujemne. To oznacza, że rola tej sfery działalności w gospodarce regionu traci na znaczeniu.

Wśród działów przemysłu przetwórczego charakteryzujących się nieco niższym niż omówione wyżej działami udziałem w produkcji sprzedanej przemysłu, charakteryzujące się jednak wysoką dynamiką wzrostu produkcji wymienić należy:

- produkcję drewna i wyrobów z drewna, którego udział w produkcji sprzedanej przemysłu w analizowanym okresie wahał się między 2,5% a 3,4%; średnia stopa produkcji sprzedanej tego działu w latach 2001-2008 wynosiła ponad 10% (w latach 2005-2008 średnie tempo wzrostu przekroczyło 12% rocznie);
- produkcję wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych, którego udział w produkcji sprzedanej przemysłu wahał się między 1,6% a 2,3%; średnia stopa wzrostu produkcji sprzedanej tego działu w latach 2001-2008 kształtowała się na poziomie około 4% rocznie;
- produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep; udział tego działu w strukturze produkcji sprzedanej przemysłu w badanym okresie nie przekraczał 2%, jednak ta sfera działalności charakteryzowała się wysokim tempem wzrostu produkcji sprzedanej, zwłaszcza w ostatnich latach badanego okresu.

Liczba pracujących w przemyśle w województwie lubelskim w latach 2000-2008 wahała się między 106,2 tys. osób (w 2005 r.) a 117,9 tys. osób (w 2000 r.). W roku 2008 liczba

pracujących w przemyśle kształtowała się na poziomie 106,6 tys. osób. Pracujący w przemyśle w województwie lubelskim stanowią nieco poniżej 4% ogólnej liczby pracujących w tym sektorze gospodarki w Polsce. Pod względem tego udziału województwo zajmuje 11 miejsce w rankingu województw (w latach 2002-2004 zajmowało pozycję 10). Mniejszy udział odnotowano jedynie w województwie warmińsko-mazurskim, świętokrzyskim, opolskim, lubuskim i podlaskim (a w latach 2002-2004 także w zachodniopomorskim).

Tendencje zmian w liczbie pracujących w województwie lubelskim są odzwierciedleniem zmian obserwowanych na szczeblu całej gospodarki narodowej, chociaż przebiegają one w nieco innym tempie. W zasadzie do roku 2005 obserwowany był spadek liczby osób pracujących w przemyśle, średnio o 2,1% rocznie (w Polsce 1,6% rocznie), przy czym największy spadek odnotowano w latach 2001-2002. Taki stan rzeczy był odzwierciedleniem wyraźnego spowolnienia gospodarczego jakie miało miejsce w gospodarce narodowej po 2000 roku. Wzrost liczby pracujących po 2005 roku w województwie był jednak wolniejszy niż w Polsce (1,6% rocznie w województwie wobec 3,9% w skali kraju). W roku 2008 ponownie można zaobserwować spadek liczby pracujących w tej sferze działalności o 2,9% w stosunku do roku poprzedniego. Tendencja ta obserwowana była także na szczeblu całej gospodarki narodowej i w większości regionów Polski.

Około 87% pracujących w przemyśle w województwie lubelskim to osoby pracujące w przemyśle przetwórczym. Udział ten jest nieco wyższy (o około 1-2 pp) niż podobny udział wyznaczony na szczeblu całej gospodarki narodowej. Około 10% pracujących w przemyśle to osoby pracujące w wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz i wodę (w skali kraju około 7%), pracujący w górnictwie stanowią około 3% ogółu pracujących w przemyśle (w Polsce 6-7%)²⁰.

Przeciętne zatrudnienie w przemyśle województwa lubelskiego w roku 2008 wynosiło 85,3 tys. osób i było niższe w porównaniu z rokiem 2000 o ponad 12% (por. tabl. 1.11). Ponad 85% zatrudnionych w przemyśle (85,7-87,1%) to osoby zatrudnione w przemyśle przetwórczym. Działowa struktura zatrudnienia w przemyśle przetwórczym województwa lubelskiego nie różni się zasadniczo od struktury produkcji sprzedanej. Największy odsetek zatrudnionych zaobserwowano w następujących działach (por. tabl. 1.11):

— produkcja artykułów spożywczych i napojów (19-24,9%);

---

²⁰ Dane za lata 2000-2004; dla późniejszych lat nie są dostępne dane statystyczne.

- produkcja maszyn i urządzeń (9,2-9,8%);
- produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich (5,6-9,5%, z wyraźną tendencją do spadku tego udziału w badanym okresie);
- produkcja mebli i pozostała działalność produkcyjna (5,3-7,3%);
- produkcja wyrobów z metali (3,7-7,3%, tendencja rosnąca);
- produkcja drewna i wyrobów z drewna (3,6-5,3%) oraz
- produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych (4,0-4,7%).

Tabl. 1.11 Przeciętne zatrudnienie w przemyśle w województwie lubelskim oraz jego struktura według wybranych sekcji i działów przemysłu w 2000 r. oraz w latach 2005-2008

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji/działu wg PKD 2004)	2000	2005	2006	2007	2008
Przeciętne zatrudnienie w przemyśle (C+D+E; w tys. osób)	97,4	81,8	82,0	82,9	85,3
Struktura przeciętnego zatrudnienia w przemyśle w wybranych sekcjach lub działach (%)					
Przetwórstwo przemysłowe (D), w tym:	87,1	85,7	85,8	86,1	85,6
Produkcja artykułów spożywczych i napojów (15)	24,9	24,1	24,3	23,3	19,0
Włókiennictwo (17)	1,3	1,4	1,1	1,2	1,1
Produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich (18)	9,5	7,8	6,9	6,1	5,6
Produkcja skór wyprawionych i wyrobów z nich (19)	2,6	1,2	1,1	1,3	1,4
Produkcja drewna i wyrobów z drewna oraz ze słomy i wikliny (20)	3,6	5,0	5,3	5,0	4,9
Produkcja masy włóknistej oraz papieru (21)	1,4	1,6	1,7	1,8	2,1
Działalność wydawnicza; poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników informacji (22)	0,9	1,0	1,2	1,2	1,1
Produkcja wyrobów gumowych i z tworzyw sztucznych (25)	1,5	2,2	2,1	2,2	2,1
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych (26)	4,7	4,2	4,0	4,0	4,0
Produkcja metali (27)	0,3	0,8	0,8	0,8	1,0
Produkcja wyrobów z metali (28)	3,7	5,8	6,4	6,6	7,3
Produkcja maszyn i urządzeń (29)	9,7	9,2	9,4	9,8	9,7
Produkcja maszyn i aparatury elektrycznej (31)	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2
Produkcja instrumentów medycznych, precyzyjnych i optycznych; zegarów i zegarków (33)	1,9	1,7	1,5	1,3	0,8
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep (34)	bd	1,3	1,3	1,3	1,4
Produkcja mebli, pozostała działalność produkcyjna (36)	5,3	6,6	7,0	7,3	7,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Rocznik Statystyczny województwa lubelskiego, 2007 i 2008).

Liczba podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie budownictwa (sekcja F według PKD 2004) w latach 2000-2008 wzrosła z 13,6 tys. do 16,6 tys. podmiotów (czyli o prawie 22%, por. tabl. 1.12). Podmioty te zlokalizowane są głównie na terenie podregionu lubelskiego (36,6-39,3% ogólnej liczby podmiotów województwa lubelskiego prowadzących działalność budowlaną) oraz chełmsko-zamojskiego (około 26%). Zaobserwowane tendencje zmian w liczbie podmiotów tej branży w regionie były analogiczne do zmian obserwowanych na szczeblu całej gospodarki narodowej. Także tempo tych zmian było zbliżone (średnie roczne tempo wzrostu liczby podmiotów zarejestrowanych w budownictwie w województwie lubelskim w badanym okresie wynosiło 2,5%, na szczeblu całej gospodarki 2,6%).

Udział podmiotów prowadzących działalność budowlaną w województwie lubelskim w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w tej sekcji w Polsce wynosił w badanym okresie około 4%, co plasuje województwo na stabilnej 10 pozycji w rankingu województw (mniejszy udział odnotowano we wszystkich pozostałych województwach Polski Wschodniej oraz w województwie opolskim i lubuskim). Są to głównie podmioty sektora prywatnego (ponad 99%). Pod względem wielkości w strukturze podmiotów prowadzących działalność budowlaną dominują mikroprzedsiębiorstwa (liczba pracujących nie przekracza 9 osób).

Tabl. 1.12. Wybrane dane o budownictwie w województwie lubelskim w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON (w tys.)	13,6	14,1	14,4	14,7	13,9	13,7	14,2	15,2	16,6
Sprzedaż produkcji budowlano-montażowej, wg miejsca realizacji (w mln zł)	2 215,6	2 020,2	2 190,5	2 070,1	2 595,3	2 384,0	3 535,9	3 916,0	4 958,9
Liczba pracujących (w tys. osób)	30,3	28,8	26,5	24,6	23,5	24,5	27,5	31,2	36,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Wartość sprzedaży produkcji budowlano-montażowej w roku 2008 wynosiła 4 958,9 mln zł (ceny bieżące, por. tabl. 1.12). Udział województwa lubelskiego w wartości sprzedaży produkcji budowlano-montażowej w Polsce wahał się w badanym okresie w przedziale 2,9-3,7% (najwyższy odnotowano w roku 2004, najniższy w 2001), co plasuje województwo

lubelskie na dalszych pozycjach (9-12 miejsce) w rankingu województw. Podobnie jak na szczeblu całej gospodarki narodowej tendencje zmian wartości produkcji budowlano – montażowej w badanym okresie były różnokierunkowe (dotyczy to szczególnie lata 2001-2003).

W roku 2008 liczba pracujących w budownictwie w województwie lubelskim kształtowała się na poziomie około 36,0 tys. osób. Pracujący w budownictwie w województwie lubelskim stanowili około 4% liczby pracujących w tej branży na szczeblu całej gospodarki narodowej. Pod względem tego udziału województwo lubelskie plasowało się na stabilnej 11 pozycji w rankingu województw. Mniejszy udział odnotowano jedynie w województwie świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, opolskim, lubuskim i podlaskim. W ujęciu dynamicznym liczba pracujących wzrosła w porównaniu z 2000 r. o około 18%. Podobnie jak w przypadku produkcji budowlano-montażowej, zmiany w liczbie pracujących w tej sekcji gospodarki w badanym okresie podlegały różnokierunkowym trendom. W latach 2000-2004 odnotowano znaczący spadek liczby pracujących w tej branży średnio o 6,2% (w skali kraju spadek liczby pracujących w tym okresie wynosił 7,7% rocznie).

1.3.3. Usługi w województwie lubelskim

W latach 2000-2008 liczba podmiotów gospodarczych w województwie lubelskim prowadzących działalność usługową wzrosła z 103,2 tys. do 120,5 tys. podmiotów. Pod względem liczby podmiotów prowadzących działalność usługową województwo lubelskie z udziałem nieco ponad 4% (4,2-4,4%) zajmuje 10 miejsce w rankingu województw. Jest to najlepsza pozycja wśród wszystkich województw Polski Wschodniej²¹.

W strukturze podmiotów sektora usługowego według sekcji PKD (PKD 2004) dominują podmioty prowadzące działalność w zakresie handlu i napraw (sekcja G, por. tabl. 1.13). Jednak udział tej sekcji w badanym okresie zmniejszył się o około 6 pp do poziomu 42,8% w 2008 roku. Spadek udziału odnotowano także w przypadku transportu, gospodarki magazynowej i łączności (sekcja I) o około 1 pp. Udział pozostałych sekcji związanych z działalnością usługową w strukturze liczby podmiotów uległ zwiększeniu.

---

²¹ Mniejszym udziałem charakteryzowało się także województwo lubuskie i opolskie.

Wśród branż związanych z prowadzeniem działalności usługowej, w których zaobserwowano wyraźny wzrost liczby podmiotów prowadzących dany rodzaj działalności i wynikający z niego wzrost ich udziału w strukturze liczby podmiotów sektora usług wymienić należy:

- działalność usługową komunalną, społeczną i indywidualną (wzrost udziału z 7,8% do 10,1%) oraz
- obsługa nieruchomości i firm (wzrost udziału z 14,0% do 15,8%).

Wymienione branże działalności reprezentują sektor usług rynkowych. W przypadku sektora usług nierynkowych zmiany w liczbie podmiotów były nieco mniej dynamiczne. Największy przyrost odnotowano w sekcji ochrona zdrowia i pomoc społeczna (z 6,4% do 7,1%) oraz w edukacji (z 3,7% do 4,2%). Nieznaczny przyrost odnotowano także w sekcji administracja publiczna i obrona narodowa (z 1,6% do 2,0%).

Tabl. 1.13. Liczba podmiotów sektora usługowego w województwie lubelskim oraz ich struktura według sekcji PKD w latach 2000-2008

Wyszczególnienie (sekcja PKD)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w usługach (w tys.)	103,2	110,5	115,9	120,4	118,1	118,0	118,8	118,9	120,5
Struktura liczby podmiotów według sekcji PKD (%)									
Handel i naprawy (G)	48,5	47,2	47,0	46,9	46,3	45,6	44,6	43,7	42,8
Hotele i restauracje (H)	3,2	3,3	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
Transport, gospodarka magazynowa i łączność (I)	10,3	10,1	9,9	10,0	9,5	9,4	9,3	9,4	9,5
Pośrednictwo finansowe (J)	4,6	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,9	5,0
Obsługa nieruchomości i firm (K)	14,0	14,6	15,1	15,1	15,3	5,4	15,6	15,7	15,8
Administracja publiczna i obrona narodowa (L)	1,6	2,2	2,0	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Edukacja (M)	3,7	3,6	3,6	3,8	3,9	4,1	4,2	4,2	4,2
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna (N)	6,4	6,4	6,3	6,0	6,3	6,5	6,6	6,8	7,1
Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna pozostała (O)	7,8	8,0	8,1	8,3	8,6	9,0	9,5	9,9	10,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Podobnie jak w przypadku przemysłu, w większości sekcji reprezentujących sektor usług rynkowych dominują podmioty, w których liczba pracujących nie przekracza 9 osób. W sekcjach związanych z sektorem usług nierynkowych udział mikroprzedsiębiorstw wyraźnie maleje na korzyść małych i średnich przedsiębiorstw.

Największy odsetek firm prowadzących działalność usługową zarejestrowanych jest w podregionie lubelskim. Stanowią one ponad 40% wszystkich podmiotów prowadzących ten rodzaj działalności w województwie. Są to głównie firmy prowadzące działalność w zakresie handlu i napraw (38,6-43,7%, z tendencją do spadku tego udziału w badanym okresie), obsługi nieruchomości i firm (18,7-20,1%) oraz transportu, gospodarki magazynowej i łączności (9,8-11,3%). Drugie miejsce pod względem liczby zarejestrowanych firm prowadzących działalność usługową zajmuje podregion chełmsko-zamojski. Odsetek tych firm w badanym okresie oscyluje wokół 27%, a ich struktura według sekcji działalności nie odbiega znacząco o struktury zaobserwowanej w podregionie lubelskim (dominacja firm prowadzących działalność w zakresie handlu i napraw [46-53%], obsługi nieruchomości i firm [10,7-12,6%] oraz działalność związaną z transportem, gospodarką magazynową i łącznością [9-10%]). Najmniej firm prowadzących działalność usługową zlokalizowanych jest na terenie podregionu bialskiego (nieco poniżej 12% wszystkich firm usługowych województwa lubelskiego). Ich struktura według rodzaju prowadzonej działalności nie różni się zasadniczo od podobnej struktury charakteryzującej pozostałe regiony województwa lubelskiego.

W latach 2000-2008 liczba pracujących w sektorze usługowym w województwie lubelskim wzrosła z 322,1 tys. osób do 48,2 tys. osób. Pracujący w usługach w województwie lubelskim stanowią około 4,6% pracujących w tej sferze działalności w skali kraju, co plasuje województwo na 9 pozycji w rankingu województw. W zasadzie w całym badanym okresie, za wyjątkiem roku 2001, można zaobserwować niewielki wzrost liczby pracujących, średnio o 1% rocznie. Tempo to uległo wyraźnemu przyspieszeniu pod koniec badanego okresu i wynosiło 2,8% w latach 2005-2008. Podobnie jak w przypadku omawianych wcześniej sfer działalności gospodarki, tendencje zmian liczby pracujących w sektorze usług w województwie lubelskim są odzwierciedleniem tendencji zaobserwowanych w skali całej gospodarki narodowej, chociaż ich tempo było niższe niż przeciętnie w skali kraju o około 0,2 pp.

Największy odsetek liczby pracujących w sektorze usług stanowią pracujący w sekcji handel i naprawy (por. tabl. 1.14). Ich udział w całym badanym okresie wynosił około 27%. Wśród sekcji usługowych, w których odsetek pracujących przekraczał w badanym okresie poziom 10% wymienić należy:

- edukację, w której udział pracujących w badanym okresie wahał się między 17,7% a 20,5%; średnie tempo wzrostu liczby pracujących w tej sekcji w latach 2000-2008 wynosiło 1,4% rocznie, choć pod koniec badanego okresu tempo to uległo wyraźnemu spowolnieniu do 0,04% rocznie (2005-2008);
- ochronę zdrowia i pomoc społeczną; udział pracujących w tej sekcji w badanym okresie zmalał z 16,5% do poziomu 13%, co przełożyło się na spadek liczby pracujących w tej sekcji średnio o 2% rocznie;
- transport, gospodarkę magazynową i łączność; udział pracujących w tej sekcji w badanym okresie zmniejszył się z 11,9% do 10,2%, co było spowodowane spadkiem liczby pracujących w tej sekcji o około 0,6% rocznie.

Tabl. 1.14. Liczba pracujących w usługach w województwie lubelskim oraz ich struktura według sekcji PKD w latach 2000-2008

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba pracujących w usługach (w tys. osób)	322,1	311,8	314,6	313,7	314,8	320,2	327,7	338,0	348,2
Struktura liczby pracujących według sekcji (%)									
Handel i naprawy	26,9	27,1	27,2	27,6	27,1	27,6	27,6	27,9	28,0
Hotele i restauracje	2,2	2,2	2,1	2,3	2,3	2,2	2,3	2,3	2,6
Transport, gospodarka magazynowa i łączność	11,9	11,1	10,8	10,4	10,5	10,2	10,5	10,2	10,5
Pośrednictwo finansowe	4,1	4,0	4,1	3,7	3,9	4,0	3,9	4,2	4,3
Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	7,4	8,1	9,3	9,4	8,2	8,2	8,3	8,7	8,7
Administracja publiczna i obrona narodowa	8,8	9,9	9,0	9,3	9,4	9,5	9,4	9,2	9,2
Edukacja	18,0	17,7	17,7	19,3	20,5	20,2	19,8	9,3	18,6
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	16,5	15,8	15,2	13,3	13,2	13,0	13,0	13,2	13,0
Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna pozostała	4,3	4,2	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	5,1	5,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Wśród branż charakteryzujących się wyraźnym wzrostem liczby pracujących w badanym okresie wymienić także należy obsługę nieruchomości i firm (średnia stopa wzrostu liczby pracujących wynosiła w badanym okresie 3% rocznie), działalność usługową komunalną, społeczną i indywidualną (średnia stopa wzrostu w badanym okresie wynosiła 3,5% rocznie) oraz pośrednictwo finansowe (ze średnią stopą wzrostu liczby pracujących 1,6% rocznie, przy czym w latach 2005-2008 nastąpiło wyraźne przyspieszenie tego tempa do 5,8% rocznie).

1.4. Określenie specjalizacji województwa lubelskiego w zakresie działalności gospodarczej w kontekście przyszłych kierunków jego rozwoju

Określenie specjalizacji regionu w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej wynika głównie z przestrzennej koncentracji działalności gospodarczej. Koncepcja przestrzennej koncentracji działalności gospodarczej ściśle związana jest z marshallowską koncepcją dystryktu przemysłowego. Zgodnie z tą koncepcją dystrykt przemysłowy rozumiany jest jako skoncentrowane przestrzennie skupisko wzajemnie powiązanych przedsiębiorstwa (reprezentujących jeden lub większą liczbę sektorów), w ramach którego pojawia się pozytywny efekt aglomeracji opartej na trzech zasadniczych źródłach: przepływie wiedzy między przedsiębiorstwami, kreowaniu wyspecjalizowanych czynników produkcji oraz powstaniu wyspecjalizowanego rynku wykwalifikowanej siły roboczej (Brodzicki T., Szultka S., 2002, s. 2002). Określenie obszarów specjalizacji regionu wydaje się kluczowe z punktu widzenia wskazania potencjalnych kierunków rozwoju regionu w dłuższym okresie.

W badaniach nad określeniem specjalizacji regionu zasadniczą rolę odgrywa współczynnik lokalizacji (*location quotient, LQ*). Opiera się na zastosowaniu współczynnika lokacyjnego (zwanego również ilorazem lokacyjnym - *location quotient* - Tomaszewicz, 1994), obliczanego jako:

$$LQ = \frac{\frac{X_{ij}}{\sum_i X_{ij}}}{\frac{\sum_j X_{ij}}{\sum_i \sum_j X_{ij}}}$$

gdzie:

X_{ij} - wartość wybranej charakterystyki X (np. liczby firm, zatrudnienia, wielkości produkcji, wartości dodanej) w i -tym sektorze w regionie j ;

$\sum_i X_{ij}$ - wartość zmiennej X w j -tym regionie;

$\sum_i X_{ij}$ - wartość zmiennej X w i -tym sektorze w całej gospodarce;

$\sum_i \sum_j X_{ij}$ - wartość zmiennej X w całej gospodarce.

Wartość współczynnika lokacyjnego większa od 1 oznacza, że udział *i*-tego sektora w gospodarce *j*-tego regionu jest wyższy niż analogiczny udział tego sektora na szczeblu całej gospodarki. Może to więc oznaczać pewną koncentrację danej sfery działalności w tym regionie. Niektórzy autorzy podkreślają, że jeśli wartość ilorazu lokacyjnego przekracza 1,25, to mamy do czynienia z wysokim stopniem specjalizacji regionalnej (Bergman i in., 1999).

Zwykle wartość współczynnika lokacyjnego wyznacza się w oparciu o informacje dotyczące liczby pracujących na możliwie najniższym stopniu dezagregacji gospodarki. W naszym przypadku dostępne dane statystyczne umożliwiają wyznaczenie współczynnika lokalizacji dla liczby pracujących jedynie na szczeblu poszczególnych sekcji gospodarki (w latach 2003-2008). To jednak wydaje się być dalece niewystarczające. Dlatego też dla poszczególnych gałęzi przemysłu wykorzystano dane dotyczące wielkości produkcji sprzedanej i przeciętnego zatrudnienia na poziomie działów przemysłu²² w latach 2005-2008 i dla porównania w roku 2000.

Wykorzystanie współczynnika lokacyjnego pozwala na wyróżnienie w województwie lubelskim tych sfer działalności, które charakteryzują się wyższym (w porównaniu ze średnią krajową) stopniem koncentracji liczby pracujących. Wyraźnie wyższe od jedności w całym badanym okresie wartości ilorazu LQ otrzymano w przypadku sektora rolnego (rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo - sekcja A oraz rybactwo – sekcja B, por. tabl. 1.15). Na bazie przeprowadzonej wcześniej analizy gospodarki województwa lubelskiego można jednak wnioskować, iż specjalizacja ta dotyczy głównie działalności związanej z rolnictwem. W badanym okresie współczynnik lokacyjny dla tej sfery gospodarki przyjmował wartość większą od dwóch. Oznacza to, że udział pracujących w sektorze rolniczym w województwie lubelskim jest ponad dwukrotnie wyższy niż podobny udział wyznaczony w skali kraju. Co więcej, wartość współczynnika lokacyjnego dla tego sektora w badanym okresie uległ zwiększeniu, co może świadczyć o pogłębianiu się specjalizacji regionu w tej sferze działalności.

---

²² Uwzględnione zostały tylko te działy przemysłu, dla których dostępne były dane statystyczne.

Tabl. 1.15. Wartości współczynników lokacyjnych dla liczby pracujących według sekcji PKD w latach 2003-2008

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji według PKD 2004)	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybactwo (A+B)	2,223	2,235	2,294	2,318	2,365	2,314
Przemysł (C+D+E), w tym:	0,642	0,634	0,565	0,558	0,556	0,614
Przetwórstwo przemysłowe (D)	0,653	0,638	0,654	0,642	0,635	0,672
Budownictwo (F)	0,678	0,681	0,689	0,706	0,722	0,764
Handel i naprawy (G)	0,734	0,734	0,748	0,762	0,770	0,776
Hotele i restauracje (H)	0,564	0,558	0,564	0,582	0,584	0,583
Transport, gospodarka magazynowa i łączność (I)	0,785	0,798	0,820	0,828	0803	0,814
Pośrednictwo finansowe (J)	0,755	0,767	0,756	0,736	0,789	0,787
Obsługa nieruchomości i firm (K)	0,544	0,478	0,483	0,479	0,485	0,486
Administracja publiczna i obrona narodowa (L)	0,922	0,929	0,956	0,968	0,966	0,975
Edukacja (M)	1,052	1,093	1,108	1,120	1,140	1,129
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna (N)	1,006	1,013	1,031	1,055	1,089	1,095
Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna pozostała (O)	0,684	0,694	0,751	0,758	0,766	0,763

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl)

Rosnąca rola rolnictwa w gospodarce regionu może okazać się szansą dla rozwoju regionu, pod warunkiem jednak, że zostanie umiejętnie wykorzystany potencjał województwa w tym zakresie. Potencjał produkcyjny gospodarstw rolnych w regionie umożliwia bowiem rozwój praktycznie wszystkich upraw i hodowli. Szansą rozwoju regionu może być także specjalizacja regionu w niszowych obszarach produkcji rolnej takich jak produkcja wysokiej jakości żywności czy biopaliw (por. *Strategia ...*, t. 2, s. 8-9). Rozwój nowych obszarów działalności w rolnictwie wymagać będzie jednak większego zaangażowania osób pracujących w rolnictwie, które często wymagać będzie nabycia dodatkowej wiedzy i umiejętności. Ważnym jest więc stworzenie nowych warunków edukacyjnych na terenach wiejskich, które przyczynią się do wzrostu wykształcenia ludności wiejskiej.

O pewnej specjalizacji województwa lubelskiego możemy mówić także w przypadku dwóch sekcji związanych z sektorem usług nierynkowych. Mowa tu o edukacji (wartość współczynnika lokacyjnego w badanym okresie wzrosła z 1,052 do 1,14, choć w roku 2008 wartość tego ilorazu zmalała do poziomu 1,129) oraz o ochronie zdrowia i pomocy społecznej (wzrost wartości współczynnika lokacyjnego z 1,006 do 1,095). Oznacza to, że udział pracujących w tych sekcjach w gospodarce regionu przekracza nieco podobny udział obserwowany na szczeblu całej gospodarki narodowej. Możliwości regionu w zakresie

świadczenia usług edukacyjnych mogą przyczynić się do zwiększenia poziomu ogólnego wykształcenia ludności, co w konsekwencji sprzyja unowocześnieniu gospodarki i jej rozwojowi w kategoriach gospodarki opartej na wiedzy. Ważne – w kontekście zwiększenia konkurencyjności regionu – jest dostosowanie oferty edukacyjnej do nowych wyzwań i wymagań rynku pracy. Ważny jest rozwój wszystkich szczebli edukacji, zarówno na poziomie wyższym, jak również na poziomie średnim technicznym i zawodowym. Znaczący potencjał regionu w zakresie ochrony zdrowia i pomocy społecznej może przyczynić się do zwiększenia stopnia świadomości mieszkańców regionu w zakresie profilaktyki zdrowotnej.

Zastosowanie współczynnika lokacyjnego do określenia specjalizacji regionu w zakresie prowadzonej działalności na tak wysokim stopniu agregacji pozwala jedynie na sformułowanie pewnych ogólnych wniosków. Bardziej szczegółowa analiza wymaga głębszej dezagregacji gospodarki. Dostępne dane statystyczne pozwalają jedynie na przeprowadzenie podobnej analizy tylko dla wybranych działów przemysłu przetwórczego. Wyznaczone wartości współczynników lokacyjnych dla działów przemysłu przetwórczego²³ pozwalają na określenie tych działów przemysłu przetwórczego, w stosunku do których można mówić o pewnej specjalizacji województwa lubelskiego. Szczegółowe dane zawarte są w tablicy 21.

Tabl. 21. Wartości współczynników lokacyjnych dla produkcji sprzedanej i przeciętnego zatrudnienia w wybranych działach przemysłu przetwórczego w latach 2000 i 2005-2007

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji/działu wg PKD 2004)	Wartości współczynników lokacyjnych wyznaczonych w oparciu o produkcję sprzedaną					Wartości współczynników lokacyjnych wyznaczonych w oparciu o przeciętne zatrudnienie				
	2000	2005	2006	2007	2008	2000	2005	2006	2007	2008
Przetwórstwo przemysłowe (D), w tym:	1,019	1,011	1,009	0,805	0,929	1,043	1,011	1,006	1,000	0,991
Produkcja artykułów spożywczych i napojów (15)	1,689	1,688	1,835	1,461	1,667	1,608	1,540	1,578	1,553	1,577
Włókiennictwo (17)	0,303	0,482	0,541	0,373	0,346	0,390	0,485	0,407	0,451	0,401
Produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich (18)	1,019	1,091	1,038	0,942	1,003	1,339	1,414	1,345	1,264	1,274
Produkcja skór wyprawionych i wyrobów z nich (19)	1,888	1,207	1,280	1,160	1,321	1,658	0,987	0,951	1,208	1,355
Produkcja drewna i wyrobów z drewna oraz ze słomy i wikliny (20)	0,919	1,068	1,193	0,852	0,942	0,879	1,202	1,253	1,142	1,109
Produkcja masy włóknistej oraz	0,692	0,974	1,120	0,951	1,197	1,054	1,075	1,137	1,222	1,395

²³ Współczynniki lokacyjne wyznaczono w oparciu o dane dotyczące wielkości produkcji sprzedanej przemysłu i przeciętnego zatrudnienia. Wnioski dotyczące określenia specjalizacji regionu w zakresie działalności produkcyjnej sformułowane w oparciu o obie zmienne są podobne.

Wyszczególnienie (w nawiasach podano oznaczenia sekcji/działu wg PKD 2004)	Wartości współczynników lokacyjnych wyznaczonych w oparciu o produkcję sprzedaną					Wartości współczynników lokacyjnych wyznaczonych w oparciu o przeciętne zatrudnienie				
	2000	2005	2006	2007	2008	2000	2005	2006	2007	2008
papiery (21)										
Działalność wydawnicza; poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników informacji (22)	0,227	0,306	0,381	0,297	0,357	0,329	0,355	0,402	0,409	0,392
Produkcja wyrobów gumowych i tworzyw sztucznych (25)	0,424	0,473	0,438	0,370	0,367	0,416	0,446	0,417	0,401	0,368
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych (26)	1,032	1,397	1,034	0,759	0,803	0,895	0,896	0,857	0,839	0,835
Produkcja metali (27)	0,120	0,149	0,148	0,144	0,379	0,085	0,306	0,301	0,323	0,394
Produkcja wyrobów z metali (28)	0,478	0,794	0,802	0,684	0,772	0,607	0,717	0,733	0,736	0,755
Produkcja maszyn i urządzeń (29)	1,419	1,248	1,298	0,885	0,999	1,321	1,367	1,383	1,413	1,375
Produkcja maszyn i aparatury elektrycznej (31)	0,211	0,194	0,239	0,196	0,242	0,350	0,333	0,320	0,301	0,306
Produkcja instrumentów medycznych, precyzyjnych i optycznych; zegarów i zegarków (33)	1,018	0,789	0,729	0,397	0,376	1,486	1,173	1,016	0,896	0,583
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczip (34)	bd	0,175	0,186	0,153	0,194	bd	0,324	0,301	0,282	0,299
Produkcja mebli; pozostała działalność produkcyjna (36)	2,419	2,204	2,301	1,884	2,088	0,979	1,018	1,071	1,115	1,089

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w Banku Danych Regionalnych GUS (www.stat.gov.pl) oraz w Rocznikach statystycznych województwa lubelskiego 2008 i 2007.

Z informacji zawartych w powyższej tabeli wynika, iż województwo lubelskie specjalizuje się w następujących obszarach działalności związanych z przemysłem przetwórczym²⁴:

- produkcja artykułów spożywczych i napojów;
- produkcja maszyn i urządzeń;
- produkcja mebli; pozostała działalność produkcyjna;
- produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich (wysokie wartości współczynnika lokacyjnego wyznaczonego w oparciu o przeciętne zatrudnienie);
- produkcja skór wyprawionych i wyrobów z nich (wysokie wartości współczynnika lokacyjnego wyznaczonego w oparciu o przeciętne zatrudnienie) oraz

²⁴ Brak dostępu do danych na niższym szczeblu dezagregacji nie pozwala na wskazania bardziej szczegółowo obszarów działalności określających specjalizację regionu w zakresie działalności związanych z przemysłem przetwórczym.

- produkcja masy włóknistej i papieru (wysokie wartości współczynnika lokacyjnego wyznaczonego w oparciu o przeciętne zatrudnienie).

Większość wymienionych branż reprezentuje sektory średnio-niskich i niskich technologii. Wyjątkiem jest produkcja maszyn i urządzeń. Dominacja praco- i surowcochłonnych branż działalności postrzegana jest zwykle jako słabość gospodarki, prowadząca do niskiej konkurencyjności produktowej i technologicznej firm połączonej zwykle z ich niską innowacyjnością. Jednak przy zastosowaniu odpowiednich instrumentów polityki regionalnej, jak chociażby rozwój klastrów i parków przemysłowych, intensyfikację współpracy przedsiębiorstw z instytucjami sfery badawczo-rozwojowej (B+R) i wynikający z tej współpracy transfer i komercjalizacja wyników badań może w dalszej perspektywie prowadzić do wzrostu konkurencyjności regionu, zarówno w skali kraju, jaki i na szczeblu międzynarodowym.

1.5. Podsumowanie i wnioski

Przedstawioną w niniejszym opracowaniu analizę potencjału gospodarczego województwa lubelskiego można podsumować następująco.

Po pierwsze. Województwo lubelskie należy do grupy regionów Polski, które charakteryzują się niższymi niż średnio w kraju wartościami wskaźników rozwoju gospodarczego. Pod względem PKB na mieszkańca województwo lubelskie plasuje się na ostatnim miejscu w rankingu województw. Wartość tego wskaźnika była o około 30% niższa niż średnio w kraju i ponad dwukrotnie niższa niż w województwie mazowieckim, będącym liderem w tym rankingu. Niewielki jest także udział województwa w tworzeniu krajowej wartości dodanej. Niekorzystna jest także sektorowa struktura wartości dodanej w regionie, charakteryzująca się zbyt dużym udziałem sektora rolnego oraz zbyt małym (w porównaniu chociażby ze średnią krajową) udziałem przemysłu i usług w jej tworzeniu. Sytuacji nie poprawiają także niskie nakłady inwestycyjne ponoszone w gospodarce regionu, połączone z wysokim stopniem zużycia środków trwałych. Niekorzystny wpływ na poprawę sytuacji gospodarczej regionu, wobec ograniczonych własnych nakładów inwestycyjnych, ma także niewielki napływ kapitału z zagranicy w formie inwestycji zagranicznych (BIZ).

Po drugie. Niekorzystna sytuacja gospodarcza w regionie lubelskim odzwierciedla się także na rynku pracy. Województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższym w skali kraju udziałem ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności aktywnej zawodowo.

Ponad połowa pracujących w regionie lubelskim to osoby pracujące w sektorze rolniczym. Odsetek ten jest najwyższy wśród wszystkich województw Polski. Wysokiemu udziałowi pracujących w sektorze rolniczym towarzyszy relatywnie niski (w porównaniu ze średnią krajową) odsetek osób pracujących w przemyśle i sektorze usług rynkowych. Taki stan rzeczy odzwierciedla się także w niskiej wydajności pracy, zwłaszcza w sektorze rolniczym. Sytuacji na rynku pracy towarzyszy także wysoki poziom bezrobocia, zarówno rejestrowanego, jak i ukrytego, szczególnie na wsi. Niekorzystna jest także struktura bezrobocia. Zbyt duży (w porównaniu ze średnią krajową) jest odsetek osób bezrobotnych z wykształceniem wyższym i długotrwale bezrobotnych, ze słabymi perspektywami do zmian tego stanu rzeczy (wysoki wśród długotrwale bezrobotnych odsetek osób z niskimi kwalifikacjami).

Po trzecie. Województwo lubelskie charakteryzuje się znacznymi dysproporcjami w poziomie i tempie rozwoju poszczególnych jego podregionów. Najlepsza sytuacja społeczno-gospodarcza występuje w podregionie lubelskim i chełmsko-zamojskim. Są to regiony, w których zlokalizowane są największe ośrodki miejskie regionu (Lublin, Chełm i Zamość, posiadające status miast na prawach powiatu). Podregiony te charakteryzują się większym udziałem przemysłu i usług w gospodarce (zwłaszcza podregion lubelski). Najmniej korzystna sytuacja występuje w podregionie bialskim. Gospodarkę tego podregionu charakteryzuje największy wśród podregionów udział rolnictwa, przy jednocześnie małym – w porównaniu z pozostałymi podregionami – udziale przemysłu i usług.

Po czwarte. Województwo lubelskie jest regionem o stosunkowo dużym potencjale w zakresie produkcji rolniczej. Pod względem powierzchni użytków rolnych województwo zajmuje trzecie miejsce w rankingu województw. Użytki rolne położone są przede wszystkim w podregionie chełmsko-zamojskim i bialskim. Głównymi dysponentami użytków rolnych są gospodarstwa indywidualne. W strukturze obszarowej gospodarstw rolnych dominują gospodarstwa małe (do 5 ha). Rozdrobnienie struktury obszarowej gospodarstw rolnych ma wpływ na niski stopień towarowości gospodarstw oraz ich rentowność oraz słabe wyposażenie w środki techniczne.

Po piąte. W strukturze globalnej produkcji rolniczej dominuje produkcja roślinna. Obejmuje ona przede wszystkim produkcję zbóż (głównie pszenicy i jęczmienia), ziemniaków, roślin przemysłowych (buraki cukrowe) oraz owoców. Mimo sprzyjających uprawie roślin warunków klimatycznych i przyrodniczych regionu, uzyskiwane plony są często poniżej średniej krajowej. Przyczyną tego stanu rzeczy mogą być zaniedbania w zakresie agrotechniki

podstawowych roślin. W strukturze globalnej produkcji zwierzęcej dominuje produkcja żywca rzeźnego oraz mleka krowiego.

Po szóste. Przemysł w województwie lubelskim to przede wszystkim przemysł przetwórczy zlokalizowany w podregionie lubelskim (ponad 50% produkcji sprzedanej przemysłu województwa jest wytwarzane właśnie w tym podregionie). W strukturze gałęziowej przemysłu dominują tradycyjne obszary działalności, charakteryzujące się stosunkowo niską wartością dodaną (gałęzie surowco- i pracochłonne). Wśród branż przemysłu mających znaczący udział w gospodarce regionu wymienić należy produkcję artykułów spożywczych i napojów, produkcję mebli oraz pozostałą działalność produkcyjną, produkcję wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych oraz produkcję maszyn i urządzeń.

Po siódme. Znaczący udział w sektorze usług w województwie lubelskim mają usługi nierynkowe, głównie edukacja i ochrona zdrowia. W strukturze usług rynkowych największe znaczenie mają: handel i naprawy, transport, gospodarka magazynowa i łączność oraz obsługa nieruchomości i firm. Działalność usługowa koncentruje się w podregionie lubelskim i chełmsko-zamojskim.

Po ósme. Głównym kierunkiem specjalizacji regionu jest działalność rolnicza oraz – bezpośrednio z nią związana – działalność w zakresie przetwórstwa spożywczego. Odpowiednio wykorzystany potencjał regionu w zakresie działalności rolno-spożywczej może przyczynić się do rozwoju na terenie województwa lubelskiego produkcji wysokiej jakości żywności. Towarzyszyć temu powinien rozwój systemu wysoko wyspecjalizowanych usług, wspieranych przez aktywną działalność zaplecza naukowo- badawczego regionu.

Rozdział 2

Innowacyjność firm w województwie lubelskim – wyniki badań ilościowych

We współczesnych gospodarkach ugruntowany został pogląd, że jednym z najistotniejszych czynników decydujących o nowoczesności i konkurencyjności gospodarek jest zdolność przedsiębiorstw do kreowania, stosowania i upowszechniania innowacji. W opinii wielu ekonomistów zakres i tempo procesów innowacyjnych odgrywa kluczową rolę wśród źródeł przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw i gospodarek. Także Strategia Lizbońska, której celem jest uczynienie z Unii Europejskiej najbardziej konkurencyjnej gospodarki światowej opiera się na innowacyjności, jako kluczowym czynnikiem niezbędnym do osiągnięcia tego celu.

Aktywność innowacyjna gospodarki jest wypadkową innowacyjności podmiotów (w tym także przedsiębiorstw) funkcjonujących w tych gospodarkach. Innowacyjność przedsiębiorstw określona jest przez cały szereg działań o charakterze naukowym (badawczym), technicznym, organizacyjnym, finansowym i handlowym, które mają na celu opracowanie i wdrożenie nowych lub istotnie ulepszonych produktów i/lub procesów, przy czym produkty te i procesy są nowe, przynajmniej z punktu widzenia wdrażającego je przedsiębiorstwa (*Nauka i technika w 2005 roku*, s. 142). W badaniach nad innowacyjnością przedsiębiorstw należy uwzględnić możliwie szerokie spektrum wspomnianych wyżej działań, prowadzących do powstania i rozpowszechniania innowacji. Przedmiotem badań powinny być więc wszelkie nowości: od wyrobów i procesów na skalę światową, poprzez wyroby i procesy nowe w skali kraju lub rynku, na którym działa przedsiębiorstwo, jak również wyroby i procesy nowe z punktu widzenia danego przedsiębiorstwa (Kruszka, 2007, s. 64).

Niniejszy rozdział zawiera wyniki badań ilościowych dotyczących określenia potencjału innowacyjnego przedsiębiorstw działających na terenie województwa lubelskiego, zarówno w zakresie ich bieżącej aktywności innowacyjnej, jak również jej perspektyw na lata 2009-2013. W punkcie 2.1. przedstawione są teoretyczne aspekty związane z określeniem potencjału innowacyjnego przedsiębiorstwa. Omówione zostały podstawowe cechy przedsiębiorstwa innowacyjnego, rodzaje innowacji podejmowanych przez przedsiębiorstwo oraz korzyści

wynikające z aktywności innowacyjnej. Kolejne dwa punkty tego rozdziału zawierają opis metodologii zastosowanych badań ilościowych (punkt 2.2) oraz charakterystykę próby objętej badaniem (punkt 2.3.). W punkcie 2.4. przedstawione są wyniki badań ilościowych, na podstawie których możliwe było określenie potencjału innowacyjnego przedsiębiorstw województwa lubelskiego w latach 2006-2008 oraz wskazanie pewnych zależności między podejmowaniem przez firmę działalności innowacyjnej a jej wielkością, długością okresu jej funkcjonowania na rynku, obszarem działalności firmy oraz rodzajem prowadzonej działalności. Punkt 2.5. zawiera wyniki badań dotyczących planowanych przedsięwzięć innowacyjnych w przedsiębiorstwach województwa lubelskiego na lata 2009-2013. Ostatni punkt (2.6) zawiera podsumowanie wyników badań i najważniejsze wnioski z nich wynikające.

2.1. Rola innowacji w działalności przedsiębiorstwa

Innowacyjność przedsiębiorstwa można zdefiniować jako zdolność do efektywnego wprowadzania nowych bądź ulepszonych produktów, procesów, technologii, metod organizacji procesów produkcyjnych, etc. Działalność innowacyjna prowadzona przez przedsiębiorstwo jest złożonym procesem, który generuje dla przedsiębiorstwa nowe możliwości i rozwiązania. Innowacje są traktowane jako jedno z podstawowych narzędzi stymulujących rozwój przedsiębiorstwa. Dzięki nim przedsiębiorstwo może reagować na potrzeby rynku, a czasem wręcz potrzeby te kreować. Stanowią one ważny element walki konkurencyjnej, pozwalają realizować zarówno strategie kosztowe konkurencji (innowacje pozwalają na uzyskanie efektów oszczędnościowych), jak również strategie dywersyfikacji (innowacje są źródłem zróżnicowania oferty rynkowej i dają możliwość zajęcia pozycji lidera rynkowego, Zajac, 2007, s. 61-62).

Przedsiębiorstwo określa się mianem przedsiębiorstwa innowacyjnego wówczas, gdy jego działalność charakteryzuje występowanie zbioru następujących cech (Zajac, 2007, s. 60-61):

- prowadzi w szerokim zakresie prace badawczo-rozwojowe;
- przeznaczają na działalność B+R relatywnie wysokie środki finansowe;
- systematycznie wdraża nowe rozwiązania naukowo-techniczne;
- stale wprowadza na rynek innowacje;
- w wolumenie produkcji przedsiębiorstwa relatywnie duży udział posiadają nowe produkty i technologie;
- posiada zdolność nie tylko do tworzenia innowacji, ale także do ich wdrażania;

- posiada wysoki stopień zdolności do adaptacji innowacji ze źródeł zewnętrznych.

Działalność innowacyjna prowadzona przez przedsiębiorstwo może obejmować różne aspekty związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa. Zakres działań innowacyjnych prowadzonych przez przedsiębiorstwo może być sklasyfikowany poprzez rodzaj wdrażanych innowacji. Do podstawowych rodzajów innowacji zalicza się (Dybka, 2007, s.22-23):

- innowacje produktowe, czyli innowacje polegające na wdrażaniu na rynek nowych lub ulepszonych produktów;
- innowacje procesowe, które dotyczą zmian w metodach produkcji i dystrybucji, obejmujące swoim zasięgiem wszelkie zmiany w technikach, wyposażeniu i oprogramowaniu (np. komputeryzacja przedsiębiorstwa czy automatyzacja procesów produkcyjnych w przedsiębiorstwie);
- innowacje organizacyjne, czyli wszelkie udoskonalenia w organizacji samego przedsiębiorstwa lub działań składających się na funkcje jakie realizuje w swojej działalności;
- innowacje marketingowe, czyli modyfikacje w zakresie strategii cenowej, promocji, opakowań, sprzedaży, etc²⁵.

Aktywność innowacyjna przedsiębiorstw w znacznym stopniu zależy od wielkości nakładów, które przedsiębiorstwo może przeznaczyć na ten rodzaj działalności. Nakłady na innowacje obejmują one wszelkie wydatki (bieżące i inwestycyjne), niezależnie od źródeł finansowania, poniesione w danym okresie na wszystkie rodzaje działalności innowacyjnej. Zalicza się do nich (*Nauka i technika w 2005 roku*, s. 145):

- nakłady na działalność B+R, które są związane z opracowywaniem nowych i ulepszonych produktów (innowacje produktowe) i procesów (innowacje procesowe);
- nakłady inwestycyjne na środki trwałe niezbędne do wdrożenia innowacji (nakłady na maszyny i urządzenia oraz nakłady na budynki i budowle);
- nakłady na zakup gotowej technologii w postaci dokumentacji i praw;
- nakłady na zakup, doskonalenie i aktualizację oprogramowania;
- nakłady poniesione na szkolenie personelu związane z działalnością innowacyjną;
- nakłady na marketing nowych i ulepszonych produktów;

---

²⁵ Innowacje produktowe i procesowe często są określane mianem innowacji technologicznych.

- inne nakłady związane z wprowadzeniem innowacji (w szczególności nakłady związane z opracowaniem procedur, norm i dokumentacji technicznej związanej z wprowadzeniem innowacji).

Innowacyjność przedsiębiorstw jest głównym czynnikiem prowadzącym do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstwa. Efektem aktywności innowacyjnej przedsiębiorstw może być m.in. poprawa i unowocześnienie procesów wytwórczych, co w dalszej kolejności może prowadzić do podniesienia wydajności i jakości funkcjonowania przedsiębiorstwa, usprawnienia procesu produkcji, czy poprawy jakości wytwarzanych wyrobów i usług (Penc, 1995, s. 74).

Aktywność innowacyjna przedsiębiorstw zależy od wielu różnych czynników o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym (Poznańska, 1998, s. 40-42). Do czynników wewnętrznych zaliczyć należy wszelkie posiadane przez przedsiębiorstwo zasoby i umiejętności, które mogą zostać wykorzystane w działalności innowacyjnej. Wśród tych czynników wymienić należy: zasoby finansowe (środki finansowe wspomagające prowadzenie działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwie²⁶), zasoby ludzkie (pracownicy oraz posiadana przez nich wiedza, umiejętności, doświadczenie i kwalifikacje), zasoby rzeczowe (posiadany przez przedsiębiorstwo aparat produkcyjny w postaci maszyn i urządzeń, komputerów i technologii ICT) oraz zasoby wiedzy (wiedza techniczna oraz informacje dotyczące najnowszych trendów rozwoju technologicznego). Dodatkowym czynnikiem stymulującym działalność innowacyjną przedsiębiorstw jest posiadanie przez nie wyodrębnionych komórek badawczo-rozwojowych (Żołnierski, 2005, s.5-6).

Na działalność innowacyjną przedsiębiorstw mają wpływ także czynniki kreowane przez otoczenie, w którym funkcjonuje przedsiębiorstwo – czynniki zewnętrzne. Zaliczyć do nich należy: rynek pracy, zasoby wiedzy technicznej i informacji naukowej oraz gotowość instytucji do finansowania działalności obciążonej często dużym stopniem ryzyka, konkurencyjne firmy oraz odbiorcy i dostawcy.

---

²⁶ Są to zarówno środki własne przedsiębiorstw, jak również środki oferowane przez instytucje finansowe i pozafinansowe działające w otoczeniu przedsiębiorstwa (Zastempowski M., 2008, s. 149)

2.2. Metodologia badań ilościowych nad innowacyjnością firm województwa lubelskiego

Badanie ilościowe nad innowacyjnością firm województwa lubelskiego miało na celu ocenę bieżącej i przyszłej aktywności innowacyjnej firm zlokalizowanych na terenie województwa lubelskiego. Badanie to zostało przeprowadzone metodą wywiadu, przy zastosowaniu techniki telefonicznych wywiadów kwestionariuszowych ze wspomaganie komputerowym CATI (Computer Assisted Telephone Interview, czyli wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny). Taki sposób prowadzenia badań zapewnia szybkie i sprawne pozyskiwanie odpowiednich informacji, a za sprawą powszechnego dostępu do telefonów, problem z dotarciem do respondentów praktycznie nie występuje.

Badanie zostało przeprowadzone przy użyciu kwestionariusza wywiadu, który został opracowany na potrzeby projektu. Składał się on z następujących części:

- moduł 0 - pytania rekrutacyjne, zawierał pytania, które pozwoliły określić status respondentów (w badaniu wzięły udział osoby będące właścicielami firm bądź osobami decyzyjnymi w badanych firmach); w procesie rekrutacji pozyskano także szczegółowe dane na temat przynależności badanej firmy do poszczególnych sekcji PKD (według PKD 2004) oraz lokalizację firmy na terenie powiatu województwa lubelskiego;
- moduł I – charakterystyka przedsiębiorstwa – zawierał pytania dotyczące struktury zawodowej, poziomu wykształcenia, płci oraz wieku pracowników w badanych firmach. Moduł dostarczył również informacji o okresie funkcjonowania firmy na rynku i posiadaniu przez przedsiębiorstwo działu badawczo-rozwojowego;
- moduł II – dotychczasowa działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa – poruszone w tej części zagadnienia, pozwoliły ocenić aktywność innowacyjną podejmowaną przez firmy objęte badaniem w latach 2006 – 2008;
- moduł III – planowana działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa – miał na celu kwantyfikację planowanych przez badane firmy działań innowacyjnych i badawczo-rozwojowych na lata 2009 – 2013;
- moduł IV – metryczka – zawierał informacje dotyczące zajmowanych przez respondentów stanowisk, a także o formę prawną formę własności oraz zasięg działalności firmy.

2.3. Charakterystyka badanej zbiorowości

W badaniu wzięło udział 1200 przedsiębiorstw z województwa lubelskiego, zatrudniających co najmniej 1 osobę. W doborze próby kierowano się następującymi kryteriami:

- wielkością przedsiębiorstwa (w badaniu udział wzięły wszystkie rodzaje przedsiębiorstw według wielkości w podziale na mikroprzedsiębiorstwa, małe, średnie i duże przedsiębiorstwa);
- lokalizacją przedsiębiorstwa (według powiatów) na terenie województwa lubelskiego;
- rodzajem prowadzonej działalności (według podstawowego rodzaju działalności według PKD 2004).

Respondentami byli przede wszystkim właściciele/współwłaściciele firm (47,5%), dyrektorzy/kierownicy (14,8%), prezesi/wiceprezesi firm (11,5%) lub inni przedstawiciele firm (np. główni księgowi, specjaliści, członkowie zarządu). Osoby biorące udział w badaniu dysponowały informacjami w zakresie aktualnie prowadzonej i planowanej działalności innowacyjnej. W badaniu brali udział przedstawiciele większości branż gospodarki odpowiadających sekcjom PKD (według PKD 2004). Pominęto rybactwo (sekcja B), górnictwo (sekcja C) oraz sektor energetyczny (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę -sekcja E). Dwie pierwsze z wymienionych sekcji mają marginalne znaczenie dla gospodarki regionu. Nieobecność przedstawicieli trzeciej sekcji wynika z obowiązującej tajemnicy statystycznej. Struktura badanych firm według sekcji odzwierciedlała strukturę liczby firm w województwie lubelskim (por. tabl. 2.1.). Dodatkowo w sekcji D dokonano podziału firm na cztery sektory według stopnia ich zaawansowania technologicznego. Wyróżnione zostały firmy wysokich, średnio-wysokich, średnio-niskich i niskich technologii (według klasyfikacji OECD z 1997 r., por, *Nauka i ...*, 2008, s.2000).

Tabl. 2.1. Struktura badanych firm województwa lubelskiego według sekcji PKD

Sekcja (PKD 2004)	Wyszczególnienie	Liczba firm	Odsetek firm (%)
A	Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo	34	2,8
D	Przetwórstwo przemysłowe:	98	8,2
F	Budownictwo	130	10,8
G	Handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	394	32,8
H	Hotele i restauracje	32	2,7
I	Transport, gospodarka magazynowa i łączność	91	7,6
J	Pośrednictwo finansowe	46	3,8
K	Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	148	12,3
L	Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe	23	1,9

Sekcja (PKD 2004)	Wyszczególnienie	Liczba firm	Odsetek firm (%)
	ubezpieczenie społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne		
M	Edukacja	39	3,3
N	Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	68	5,7
O	Działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna pozostała	97	8,1

Zródło: Opracowanie własne

Ponad 85% firm objętych badaniem reprezentowała sektor prywatny, 11,3% sektor państwowy, pozostałe zaś to firmy o własności prywatno-publicznej. W strukturze firm według form organizacyjno-prawnych największy odsetek stanowią osoby fizyczne (43,5%), w dalszej kolejności spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (20,3%), spółdzielnie (8,7%), spółki cywilne (7,8%), spółki jawne (7,3%), spółki akcyjne (3,7%), państwowe jednostki organizacyjne (3,6%), przedsiębiorstwa państwowe (3,4%). W pojedynczych przypadkach wymieniano również inne formy prawne reprezentowanych przez respondentów przedsiębiorstw.

Znaczny odsetek badanych firm (56,3%) to przedsiębiorstwa działające na lokalnym/regionalnym rynku. Nieco mniej (29,%) to firmy obejmujące swoim zasięgiem rynek krajowy. Jeszcze mniej (10,5%) jest firm działających na rynkach europejskich. Pozostałe firmy (3,4%) to firmy działające na rynkach światowych.

W strukturze firm pod względem wielkości dominują mikroprzedsiębiorstwa (50,6%) i firmy małe (33,6%). Przedsiębiorstwa średniej wielkości stanowią prawie 13% badanych firm. Udział dużych przedsiębiorstw kształtował się na poziomie 3,2%.

Większość badanych firm ma już dobrze ugruntowaną pozycję na rynku. Prawie połowa wśród badanych firm (45,5%) funkcjonuje na rynku 10-20 lat. Nieco ponad 22% to firmy działające dłużej niż 20 lat. Firmy działające 5-10 lat stanowią 20,4% ogólnej liczby badanych przedsiębiorstw. W badaniu wzięły udział także firmy z relatywnie krótkim stażem działalności (do 5 lat). Jednak ich odsetek w badanej próbie nie przekraczał 12%.

Większość pracowników firm objętych badaniem to mężczyźni – 61,5% ogółu zatrudnionych. W badanych przedsiębiorstwach zatrudnione są zazwyczaj osoby młode oraz w średnim wieku. W strukturze zatrudnionych dominują osoby w wieku od 25 do 34 lat – 36,9% z ogółu zatrudnionych. Drugą pod względem wielkości grupę stanowią pracownicy w wieku 35-44 lata – 27,8% z ogółu pracujących. Co piąty (19,8%) pracujący ma 45–54 lata. Natomiast

osoby starsze w wieku emerytalnym czy przedemerytalnym (55 lat i więcej) oraz młodzież do 24 lat stanowią niewielki odsetek zatrudnionych w lubelskich przedsiębiorstwach – odpowiednio 6,8% i 8,7%.

2.4. Działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa firm województwa lubelskiego - wyniki badań ilościowych

Jednym z podstawowych czynników stymulujących aktywność innowacyjną przedsiębiorstwa jest prowadzenie prac badawczo-rozwojowych. Mogą być one prowadzone zarówno przez własne jednostki badawczo-rozwojowe, jak również mogą być zlecane jednostkom zewnętrznym. Mimo, że współczesne ujęcie procesu innowacyjnego podkreśla podażowo-popytowy charakter innowacji, uwzględniający wymianę informacji między sektorem nauki a sferą rynku (Pomykański, 2001, s. 42), to jednak wciąż nie umniejsza się znaczenia sfery badawczo-rozwojowej B+R w procesie generowania innowacji. Zdecydowana większość badanych firm (96,7%) nie posiadała własnych działów badawczo-rozwojowych (B+R) ani nie zatrudniała pracowników prowadzących badania w tym zakresie. Firmy, które dysponują własnym zapleczem badawczo-rozwojowym to w głównej mierze firmy duże (13,2% dużych firm biorących udział w badaniu posiadało działy B+R lub zatrudniało osoby prowadzące badania w tym zakresie). Zdecydowanie mniejszy odsetek stanowią firmy średnie (6% badanych firm średniej wielkości posiadało własne jednostki B+R). Wśród mikroprzedsiębiorstw tylko 2% badanych firm prowadziło prace badawczo-rozwojowe we własnym zakresie. Ponadto przedsiębiorstwa funkcjonujące na rynkach światowych są bardziej zorientowane na rozwój i nowe technologie, a tym samym znaczna ich część (26,8%) posiada własny dział B+R. Wyniki badań zdają się więc potwierdzać, iż posiadanie przez przedsiębiorstwo własnej jednostki badawczo-rozwojowej zależy w znacznym stopniu od wielkości firmy oraz od wielkości rynku, na którym funkcjonuje dana firma.

Badane przedsiębiorstwa, które posiadają własne zaplecze badawczo-rozwojowe prowadzą przede wszystkim badania nad innowacjami produktowymi (80% firm posiadających dział badawczo-rozwojowy). W dalszej kolejności prowadzą one badania nad innowacjami procesowymi (42,5%) i marketingowymi (32,5%). Tylko co piąta firma z własnym działem badawczo-rozwojowym prowadzi badania nad innowacjami marketingowymi.

Jednym z możliwych sposobów udokumentowania przez firmę wysokich kompetencji w zakresie prowadzonej działalności jest uzyskanie odpowiedniego certyfikatu jakości. Wśród badanych firm tylko 16,9% przedsiębiorstw posiadało takie certyfikaty. Był to głównie

System Zarządzania Jakością ISO serii 9000 (68% badanych firm posiadających certyfikat jakości), choć część firm posiadała także certyfikaty w zakresie bezpieczeństwa zdrowotnego żywności (20,2%), zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy (7,4%), czy w zakresie zarządzania środowiskiem (6,9%). Wyniki badań wskazują, iż posiadanie certyfikatów jakości w znacznym stopniu zależy od wielkości firmy. Certyfikaty jakości posiadało bowiem 71,1% spośród dużych firm objętych badaniem, 41,7% firm średniej wielkości, 17,1% firm małych i 7,2% firm zatrudniających do 9 pracowników. Nie potwierdziła się natomiast hipoteza, że rodzaj prowadzonej przez firmę działalności, czy wielkość rynku na którym funkcjonuje firma w istotny sposób wpływa na posiadanie certyfikatów jakości.

Systemy jakości zazwyczaj wdrażane są w podmiotach działających w sekcji H (Hotele i restauracje – 40,6% badanych podmiotów z tej sekcji deklaruje posiadanie systemu jakości) i sekcji D (Przetwórstwo przemysłowe – 39,8%). Poza tym znaczna część firm z sekcji A (Rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo – 23,5%) i sekcji N (Ochrona zdrowia i pomoc społeczna – 26,5%) posiada certyfikaty potwierdzające wysoką jakość ich usług.

Czynnikiem, który w istotny sposób wpływa na aktywność innowacyjną przedsiębiorstw jest wielkość środków finansowych, które firma może przeznaczyć na tej rodzaj działalności. Wśród badanych firm tylko 3,8% zadeklarowało posiadanie specjalnego funduszu przeznaczonego na finansowanie działalności innowacyjnej. Były to przede wszystkim własne środki finansowe (93,5% badanych firm finansowała działalność innowacyjną ze środków własnych). Tylko nieliczne firmy zdołały pozyskać środki zewnętrzne. Wśród zewnętrznych źródeł finansowania działalności innowacyjnej badane firmy wskazywały środki pochodzące z Unii Europejskiej (34,8%), kredytów bankowych (21,7%) oraz środki pochodzące z budżetu państwa (8,7%). Respondentom trudno było jednak określić, jak duże są to kwoty.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż lubelscy przedsiębiorcy niechętnie angażują się we współpracę w zakresie działalności badawczo-rozwojowej z innymi firmami/instytucjami. Wśród badanych firm dominują te (85,1% z ogółu), które na przestrzeni ostatnich 3 lat nie współpracowały z innymi podmiotami na polu badań/innowacji. Wśród firm, które taki rodzaj współpracy prowadziły wymienić należy firmy prowadzące działalność w zakresie administracji publicznej i obrony narodowej (sekcja L) – 43,5% z ogółu badanych z tej sekcji oraz rolnictwo, łowiectwa i leśnictwa (sekcja A) – 32,4% z ogółu badanych z tej sekcji. Ten rodzaj współpracy deklarowała także co czwarta firma prowadząca działalność w

zakresie przemysłu przetwórczego i edukacji. Ponadto we współpracę z innymi podmiotami na polu badań/innowacji angażują się przede wszystkim przedsiębiorstwa/jednostki średnie i duże, funkcjonujące przede wszystkim na rynkach światowych i europejskich.

W zakresie badań/innowacji kooperowano przede wszystkim z uczelniami wyższymi (46,4% badanych firm, które współpracowały z innymi podmiotami w zakresie działalności innowacyjnej) oraz klientami/dostawcami (43%). Niektóre podmioty podjęły współpracę badawczo-rozwojową z innymi przedsiębiorstwami (39,1%) oraz instytucjami badawczymi (27,9%). Pozostali nawiązywali współpracę z różnego rodzaju podmiotami np. izby gospodarcze (8,9%), inkubatory przedsiębiorczości (6,7%) oraz Centra Transferu Technologii (5%).

Mimo, iż zdecydowana większość badanych firm nie posiadała własnych jednostek badawczo-rozwojowych ani specjalnych funduszy na finansowanie działalności innowacyjnej, to jednak co trzecia badana firma (35,6%) zadeklarowała, iż w ciągu ostatnich 3 lat (2006-2008) wprowadziła przynajmniej jedną innowację. Dotyczyły one przede wszystkim wprowadzenia nowego bądź znacznie ulepszanego produktu lub usługi (innowacja produktowa) – 74,9% firm z ogółu deklarujących wdrożenie innowacji. Część firm deklarowała wprowadzenie innowacji procesowych (37,5%) lub wdrożenie innowacji organizacyjnych (35,6%). Natomiast najrzadziej zdecydowano się na wprowadzenie/zastosowanie nowej koncepcji/strategii marketingowej.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują na występowanie dodatniej zależności między wielkością firmy a prowadzeniem działalności innowacyjnej. Najwięcej innowacji wprowadziły bowiem firmy duże (ponad 65% badanych firm zatrudniających co najmniej 250 osób wprowadziło w ciągu okresu objętego badaniem przynajmniej jedną innowację). Działalność innowacyjną prowadziła nieco więcej niż połowa badanych firm średniej wielkości (52,3%), około 36,5% małych firm i nieco mniej niż 30% mikroprzedsiębiorstw. Także obszar działalności firm ma korzystny wpływ na wdrażanie przez nie innowacji. Wśród badanych firm działających na rynkach światowych ponad połowa z nich (56,1%) w latach 2006-2008 wprowadziła przynajmniej jedną innowację. Niewiele mniej jest firm obejmujących zasięgiem działalności rynki europejskie (43,7%) oraz krajowe (42,25%). Najmniejszy odsetek firm wdrażających innowacje to firmy funkcjonujące na lokalnym rynku (29,3%).

Wśród badanych firm najbardziej innowacyjne okazały się firmy działające w sekcji przetwórstwo przemysłowe. Ponad 60% badanych firm prowadzących działalność w tym zakresie wprowadziło w latach 2006-2008 przynajmniej jedną innowację. Wśród najbardziej innowacyjnych branż w województwie lubelskim wymienić także należy: ochronę zdrowia i pomoc społeczną (52,9% badanych firm tej branży wprowadziło w badanym okresie przynajmniej jedną innowację), pośrednictwo finansowe (50% badanych firm), edukację (43,6%) oraz pozostałą działalność usługową komunalną, społeczną i indywidualną (43,3%). Najmniej innowacyjne okazały się firmy prowadzące działalność rolniczą (29,4%).

Wśród rodzajów prowadzonej działalności innowacyjnej podejmowanej przez badane firmy wymienić należy:

- nakłady inwestycyjne poniesione na zakup maszyn i urządzeń techniczne (72,4% firm, które zadeklarowały prowadzenie działalności innowacyjnej);
- nakłady inwestycyjne poniesione na budynki i/lub budowle oraz/lub grunty (43,5%);
- szkolenie pracowników w związku z zakupem technologii lub maszyn i urządzeń (43,3 %);
- prowadzenie działalności marketingowej, dotyczącej nowych i zmodernizowanych produktów/usług (np. wstępne badania rynku, testy rynkowe, reklama, przystosowanie produktów do wymogów różnych rynków – 36,4%);
- zakup gotowej technologii w postaci dokumentacji i/lub praw (licencje, prawa patentowe itp. – 10,3%);
- prowadzenie prac badawczo - rozwojowych przez firmę (7,8%);
- zlecenie wykonania badań firmom zewnętrznym, szkołom wyższym lub instytutom badawczym (5,7%).

Zadaniem respondentów było także wskazanie głównych czynników stymulujących podejmowanie przez nich działalności innowacyjnej. Do najważniejszych zaliczyć należy (według liczby wskazań):

- chęć bycia bardziej konkurencyjnym na rynku (77,3%);
- oczekiwania klientów/odbiorców produktów i usług (74,9%);
- zwiększenie wydajności pracy (62,1%);
- zwiększenie asortymentu produktów i/lub oferowanych usług (60,2%);
- chęć bycia najlepszym na rynku (59,5%);
- obniżenie kosztów działalności (38,6%).

Działalność innowacyjna w firmach przyniosła przede wszystkim poprawę jakości produktów/usług (69,6% firm wdrażających innowacje) oraz poprawę jakości obsługi klienta (69,3%). Dla wielu przedsiębiorstw efektem wdrożenia innowacji był wzrost liczby klientów (65,1%) oraz wydajności pracy (60,4%) co skutkowało także wzrostem sprzedaży (49,2%) i zysku (59,5%). Rezultatem wprowadzonych innowacji w badanych firmach była także skuteczna walka z konkurencją (56,4%), która poniekąd skutkowała wzrostem udziału w rynku (52,5%).

Respondentów poproszono także o wskazanie czynników, które w największym stopniu mogłyby przyczynić się do podjęcia działań innowacyjnych. W pierwszej kolejności wymieniono aspekty związane z finansowym wspieraniem przedsiębiorców, a następnie o czynniki dotyczące dostępu do informacji o nowych technologiach/rozwiązaniach. W opinii przedsiębiorców uproszczenie dostępu do funduszy unijnych pozyskiwanych bezpośrednio z UE oraz ulgi w podatkach związane z wdrażaniem innowacji to aspekty finansowe, które w największym stopniu przyczyniłyby się do podjęcia działań innowacyjnych przez ich firmy. Ponadto istotne jest aby przedsiębiorcom planującym wdrożenie rozwiązań innowacyjnych ułatwić dostęp do krajowych funduszy strukturalnych przeznaczanych na ten cel oraz oferować kredyty na preferencyjnych warunkach.

Przy podejmowaniu decyzji o wprowadzeniu rozwiązań innowacyjnych przez firmy, oprócz wsparcia finansowego, istotna jest także dostępność do informacji o nowoczesnych rozwiązaniach. Zdaniem przedsiębiorców posiadanie wiedzy o innowacyjnych rozwiązaniach stosowanych przez konkurencję działającą w branży w znacznym stopniu przyczyniłoby się do podjęcia przez nich działań innowacyjnych. Poza tym istotne jest także posiadanie wiedzy o badaniach prowadzonych w różnych ośrodkach w Polsce i na świecie, których wyniki można byłoby zastosować w badanych przedsiębiorstwach. Ponadto zdobycie informacji o innowacyjnych rozwiązaniach dotyczących działań marketingowych i zarządzania pozwoliłoby rozważyć decyzję o wprowadzeniu innowacyjnych przedsięwzięć przez firmy.

2.5. Planowana działalność innowacyjna i badawczo-rozwojowa w przedsiębiorstwach województwa lubelskiego- wyniki badań ilościowych

Wyniki badań ilościowych wskazują, iż w latach 2009-2013 zwiększy się nieco liczba firm planujących prowadzenie działalności innowacyjnej (por. tabl. 2.2.). Dotyczy to w zasadzie wszystkich rodzajów aktywności innowacyjnej za wyjątkiem nakładów inwestycyjnych na maszyny i urządzenia. Nie zmieniła się także hierarchia działań innowacyjnych według rodzaju działalności. W ramach działalności innowacyjnej największy odsetek badanych przedsiębiorstw planuje poniesienie nakładów inwestycyjnych na maszyny i urządzenia (70,3%). W dalszej kolejności wymienione są nakłady poniesione na szkolenia pracowników w zakresie obsługi maszyn i urządzeń (58,3%). Co drugie badane przedsiębiorstwo (51,3%) planuje podjęcie wysiłków związanych z przeprowadzeniem akcji informacyjnej o nowych, zmodernizowanych produktach, a 49,1% badanych przedsiębiorstw zainwestuje w budynki, budowle lub grunty. W ciągu najbliższych pięciu lat samodzielne prowadzenie prac badawczo-rozwojowych, czy zlecenie ich podmiotom zewnętrznym nadal nie będzie popularną praktyką wśród lubelskich przedsiębiorców.

Tabl. 2.2. Plany przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej w latach 2009-2013 według rodzajów działalności innowacyjnej

Rodzaj planowanych przedsięwzięć innowacyjnych	2009 - 2013	2006 - 2008	Przyrost/ Spadek
1.Poniesienie nakładów inwestycyjnych na maszyny i urządzenia techniczne	70,3%	72,4%	-2,1
2.Szkolenie pracowników w związku z zakupem technologii lub maszyn i urządzeń	58,3%	43,3%	15,0
3.Przeprowadzanie działalności marketingowej, dotyczącej nowych/zmodernizowanych produktów i usług	51,3%	36,4%	14,9
4.Poniesienie nakładów inwestycyjnych na budynki i/lub budowle oraz/lub grunty	49,1%	43,5%	5,6
5.Zakup gotowej technologii w postaci dokumentacji i/lub praw	15,7%	10,3%	5,4
6.Prowadzenie prac badawczo-rozwojowych przez firmę	12,3%	7,8%	4,5
7.Zlecenie wykonania badań firmom zewnętrznym, szkołom wyższym lub instytutom badawczym	10,5%	5,7%	4,8

Źródło: opracowanie własne

W porównaniu okresem badanym przedsiębiorcy zakładają, że w latach 2009-2013 nastąpi znaczący wzrost finansowania działalności innowacyjnej ze środków Unii Europejskiej (z 34,8% do 50,9%), kredytów bankowych (z 21,7% do 38,9%) i środków publicznych z budżetu państwa (z 8,7% do 10,7%). Będzie się to odbywać kosztem ograniczenia

finansowania działań innowacyjnych ze środków własnych, gdzie planowany jest spadek z 93,5% do 77,3%.

Badane podmioty wciąż nie są skłonne do podejmowania bądź kontynuowania współpracy z innymi firmami na polu badań/innowacji. Zdecydowana większość badanych przedsiębiorstw (61,9%) nie planuje w ciągu najbliższych 5 lat takiej kooperacji. Co piąty przedsiębiorca (20,1%) nie potrafił wskazać czy w najbliższym czasie jego firma będzie podejmowała takie działania. Jedynie nieliczne badane przedsiębiorstwa (18%) zamierzają podejmować w ciągu najbliższych 5 lat współpracę z innymi podmiotami w zakresie badań czy rozwiązań innowacyjnych. Odsetek przedsiębiorstw planujących ten rodzaj współpracy jest nieco wyższy w porównaniu z odsetkiem przedsiębiorstw z terenu województwa, które taką współpracę prowadziły w latach 2006-2008 (14,9%). Warto także dodać, iż większość firm (58,8% spośród wszystkich deklarujących podjęcie współpracy w ciągu najbliższych 5 lat), które planują podejmować tego rodzaju współpracę dotychczas także współdziałała z innymi podmiotami na polu badań i innowacji. Zatem w większości przypadków oznacza to kontynuację dotychczasowej współpracy.

Nie zmieni się także struktura rodzajowa podmiotów z jakim deklarują chęć współpracy lubelscy przedsiębiorcy. Wciąż największą popularnością cieszyć się będą uczelnie wyższe (por. tabl. 2.3), z którymi chęć współpracy deklaruje co drugi badany przedsiębiorstwa. Na kolejnych miejscach badani przedsiębiorcy jako potencjalnych partnerów wymieniają inne przedsiębiorstwa (45,4% deklarujących chęć współpracy w zakresie działalności innowacyjnej), klientów/dostawców (41,7%) oraz instytuty badawcze (31,5%). Zdecydowanie niewielki odsetek przedsiębiorców deklaruje chęć współpracy z takimi instytucjami jak: izby gospodarcze, Centra Transferu Technologii czy parki naukowo-technologiczne.

Tabl.2.3. Potencjalni partnerzy w prowadzeniu działalności innowacyjnej według rodzajów instytucji

Rodzaj instytucji	2009-2013 (%)	2006-2008 (%)	Przyrost/ Spadek (pp)
Uczelnie wyższe	50,5	46,4	4,1
Inne przedsiębiorstwa	45,4	43,0	2,4
Klienci/dostawcy	41,7	39,1	2,6
Instytuty badawcze	31,5	27,9	3,6
Izby gospodarcze	14,4	8,9	5,5
Inkubatory przedsiębiorczości	10,6	6,7	3,9
Parki naukowo-technologiczne	9,7	4,5	5,2
Parki przemysłowe	8,3	2,8	5,5
Centra Transferu Technologii	7,9	5,0	2,9
Inne	2,0	5,3	-3,3

Źródło: Opracowanie własne

Kooperację z innymi podmiotami na polu badań i innowacji przeważnie deklarują jednostki prowadzące działalność w zakresie administracji publicznej i obrony narodowej (sekcja L) – 47,8% spośród wszystkich podmiotów z tej sekcji. Poza tym dość często taki rodzaj współpracy deklarowały podmioty prowadzące działalność w zakresie przetwórstwa przemysłowego – 35,7% i rolnictwa - 32,4%. Ponadto podmioty średnie i duże są bardziej skłonne do podejmowania współpracy na polu badań i innowacji, niż przedsiębiorstwa mikro czy małe.

Wyniki badań wskazują, iż każda z wymienionych wcześniej form współpracy lubelskich przedsiębiorców z podmiotami zewnętrznymi w zakresie działalności innowacyjnej będzie się cieszyć większą popularnością, niż to miało miejsce w latach 2006-2008 (por. tabl. 2.4). Największy wzrost - ponad dwukrotny z 13,60% do 30,90% nastąpi w liczbie przedsiębiorstw korzystających z doradztwa w zakresie pozyskiwania środków z funduszy Unii Europejskiej. Na czołowych miejscach, w zakresie planowanej współpracy nadal pozostaną szkolenia/kursy pracowników na potrzeby firmy i badania nowych produktów, gdzie odnotowano kolejno wzrost o 11,2 punktu procentowego (pp) i 2,3 pp.

Tabl. 2.4. Obszar planowanej współpracy z podmiotami zewnętrznymi według rodzaju działalności

Obszar planowanej współpracy	2009-2013 (%)	2006-2008 (%)	Przyrost/ Spadek (pp)
1.Szkolenia/kursy pracowników na potrzeby firmy	63,9	58,1	5,8
2.Badania nowych produktów	31,5	26,3	5,2
3.Doradztwo w zakresie pozyskiwania środków z funduszy UE	33,3	15,1	18,2
4.Pomoc w poszukiwaniu partnerów	25,9	23,5	2,4
5.Testowanie opracowanych przez uczelnię technologii	21,8	16,2	5,6
6.Badania rozwojowe produktów/procesów technologicznych	24,1	21,8	2,3
7.Doradztwo w zakresie transferu technologii	19,9	15,1	4,8
8.Certyfikacja produktów	17,6	14,0	3,6
9.Pomoc w poszukiwaniu dostępnych technologii i rozwiązań	22,7	15,1	7,6

Źródło: opracowanie własne

Wyniki prowadzonych badań wskazują, iż lubelscy przedsiębiorcy nie są skłonni do certyfikacji swoich produktów/usług. Ponad połowa badanych firm (58,9%) nie zamierza w ciągu najbliższych 5 lat (2009 – 2013) ubiegać się o wprowadzenie systemu jakości. Jedyne co czwarty przedsiębiorca (24,2%) ma w planach wdrożenie systemu potwierdzającego wysoką jakość oferowanych produktów/usług. Warto podkreślić, iż w większości przypadków będzie to prawdopodobnie przedłużenie obecnie obowiązującego systemu, gdyż ponad połowa podmiotów (55,5%) deklarujących w ciągu najbliższych 5 lat certyfikację swoich produktów/ usług obecnie posiada system jakości.

Plany w zakresie wprowadzenia bądź przedłużenia obecnie obowiązującego systemu jakości mają przeważnie przedsiębiorstwa prowadzące działalność w zakresie przemysłu przetwórczego (51% firm tej branży planuje wdrożenie certyfikatów jakości), ochrony zdrowia i pomocy społecznej (45,6% firm tej branży) oraz usług hotelarskich i restauracyjnych (40,6%). Znacznie częściej planują wprowadzenie certyfikatów jakości firmy duże (84,2% dużych firm objętych badaniem planuje w ciągu najbliższych 5 lat wprowadzenie certyfikatów jakości). Badane firmy mają zamiar przede wszystkim wprowadzić bądź przedłużyć System Zarządzania Jakością ISO serii 9000. Nieliczne przedsiębiorstwa spośród badanych planują wdrożenie czy przedłużanie innych systemów, jak choćby Systemu Zapewnienia Bezpieczeństwa Zdrowotnego Żywności HACCP.

Wśród najczęściej wymienianych przez respondentów rodzajów planowanych do wdrożenia w okresie 2009-2013 innowacji należą innowacje produktowe. Prawie 80% firm planujących wdrożenie innowacji wymienia właśnie innowacje produktowe. Nieco ponad 40% badanych

firm planuje wprowadzenie innowacji organizacyjnych, natomiast 35% firm zamierza wprowadzić innowacje marketingowe. Tylko co trzecia firma biorąca udział w badaniu zamierza wprowadzić innowacje procesowe. Warto także dodać, iż co czwarte badane przedsiębiorstwo nie ma jeszcze sprecyzowanych planów w zakresie wdrażania innowacyjnych rozwiązań. Natomiast dość liczna grupa badanych firm (35,1%) nie planuje w ciągu najbliższych 5 lat wprowadzać innowacji. Plany związane z wprowadzeniem innowacji mają przede wszystkim firmy duże (68,4% dużych firm wyraziło chęć wprowadzenia innowacji) i średnie (53%). Firmy innowacyjne reprezentują głównie sferę edukacji (61,5% firm z tej branży planuje w ciągu najbliższych 5 lat wprowadzenie innowacji), przemysł przetwórczy (58,2%) oraz ochronę zdrowia i pomoc społeczną (52,9%). Najmniej innowacyjne okazały się firmy prowadzące działalność w zakresie usług transportowych (33% badanych firm z tej branży planuje wprowadzić innowacje), handlu i napraw (32,7%) oraz hoteli i restauracji (31,3%).

2.6. Podsumowanie i wnioski

Rozważania przedstawione w niniejszym rozdziale można podsumować następująco.

Po pierwsze. Wyniki badań ilościowych zdają się potwierdzać niską aktywność innowacyjną i badawczo-rozwojową firm województwa lubelskiego. Zdecydowana większość badanych firm nie posiada działu badawczo-rozwojowego i nie zatrudnia pracowników prowadzących badania nad innowacjami/nowymi rozwiązaniami. Niewiele badanych przedsiębiorstw współpracuje z innymi podmiotami na polu badań/innowacji oraz dysponuje specjalnymi funduszami przeznaczonych wyłącznie na działalność innowacyjną czy badawczo-rozwojową. Aktywność innowacyjna badanych firm obejmuje przede wszystkim inwestowanie w środki trwałe (maszyny, urządzenia, grunty). Znacznie mniej badanych firm ponosi nakłady na prace badawczo-rozwojowe czy wdrożenie do procesów produkcyjnych nowoczesnych technologii.

Po drugie. Ponad połowa badanych firm z terenu województwa w ciągu ostatnich 3 lat nie wprowadziła innowacji. Jedynie co trzeci badany przedsiębiorca deklaruje wdrożenie nowoczesnych rozwiązań. Najczęściej innowacje wprowadzały podmioty prowadzące działalność w zakresie przemysłu przetwórczego i ochrony zdrowia i pomocy społecznej. Aktywność innowacyjna badanych firm zależy także od ich wielkości i zasięgu działalności. Firmy duże, działające na rynkach światowych i europejskich znacznie częściej wprowadzały innowacje, niż podmioty małe funkcjonujące na lokalnych rynkach. Może mieć to związek z

łatwiejszym dostępem tych firm do nowoczesnych technologii i wiedzy oraz możliwości finansowych.

Po trzecie. Znaczna część badanych podmiotów planuje w ciągu najbliższych 5 lat wprowadzić innowacje, jednakże w porównaniu do odsetka firm dotychczas wdrażających takie rozwiązania jest to niewielki wzrost stopnia innowacyjności. Warto dodać, iż w grupie tych podmiotów dominują te, które w ciągu ostatnich 3 lat wdrożyły rozwiązania innowacyjne, zatem będą kontynuować swoją działalność innowacyjną. Innowacje będą wdrażane przeważnie w podmiotach prowadzących działalność w zakresie edukacji, przetwórstwa przemysłowego oraz ochrony zdrowia i pomocy społecznej. Plany w zakresie wdrażania rozwiązań innowacyjnych przede wszystkim posiadają jednostki średnie i duże, obejmujące zasięgiem działalności rynki europejskie i światowe. Znacznie rzadziej deklarują wprowadzanie innowacji pozostałe podmioty – mikro i małe oraz działające na lokalnym/regionalnym rynku.

Po czwarte. Zdecydowana większość lubelskich przedsiębiorców planuje wdrożenie innowacji produktowych. Według opinii respondentów ten rodzaj innowacji pozwala na stanie się bardziej konkurencyjnym na rynku. Lepsza jakość produktów/usług i ich cena są jednymi z najważniejszych z czynników wpływających na konkurencyjność firm. Sami przedsiębiorcy, którzy wprowadzili dotychczas innowacje wskazywali, iż ich efektem była poprawa jakości produktów/usług i obsługi klienta czy wzrost liczby klientów. Także oczekiwania w stosunku do wprowadzenia planowanych rozwiązań innowacyjnych są podobne. Przedsiębiorcy oczekują wzrostu liczby klientów, co będzie skutkowało wzrostem sprzedaży i zysku oraz zwiększeniem udziału w rynku. Poza tym spodziewają się ulepszenia jakości produktów/usług oraz poprawy obsługi klienta. Prowadzenie działalności innowacyjnej przyczynia się do wzrostu zatrudnienia w przedsiębiorstwach. Prawie połowa badanych firm deklarowała, iż wdrożenie innowacji w ich firmach wiązało się z powiększeniem zespołu i stworzeniem nowych miejsc pracy. Warto także przypomnieć, iż przedsiębiorcy planujący podjęcie działań innowacyjnych także zamierzają w związku z tym faktem zatrudnić pracowników. Wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań w lubelskich przedsiębiorstwach zapewne wpłynie nie tylko na rozwój technologiczny województwa ale także będzie skutkowało zwiększeniem podaży na rynku pracy.

Po piąte. Największym utrudnieniem we wprowadzaniu rozwiązań innowacyjnych przez firmy jest wysoki koszt działalności innowacyjnej. Przedsiębiorcom brakuje także zasobów

finansowych na pokrycie kosztów związanych z wdrażaniem innowacji. Brak wsparcia działań innowacyjnych ze strony państwa i wysoki koszt kredytów również mają wpływ na bierność przedsiębiorców w tym zakresie. Ponadto występujące trudności w dostępie do środków z funduszy unijnych też w pewnym stopniu stanowią przeszkodę w podejmowaniu działań innowacyjnych.

Rozdział 3

Ocena zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych

Uzupełnieniem badań ilościowych dotyczących oceny aktywności innowacyjnej przedsiębiorstw województwa lubelskiego są badania jakościowe, które zostały przeprowadzone na próbie 40 przedsiębiorców z województwa lubelskiego metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych. Celem badań jakościowych jest zapoznanie się z opinią lubelskich przedsiębiorców na temat korzyści i barier wynikających z prowadzenia działalności innowacyjnej. Dobór próby do badania miał charakter celowy. Skoncentrowano się głównie na firmach, które funkcjonują w branżach określających specjalizację regionu w zakresie prowadzonej działalności.

Struktura niniejszego rozdziału jest następująca. W punkcie 3.1. przedstawiona jest metodologia badań jakościowych prowadzonych metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych oraz charakterystyka próby objętej badaniem. Zgromadzone w wyniku badania opinie respondentów dotyczące oceny aktywności innowacyjnej firm z województwa lubelskiego przedstawione są w punkcie 3.2. Dalsza część rozdziału zawiera ocenę respondentów na temat korzyści (punkt 3.3.) i barier (punkt 3.4.) wynikających z prowadzenia działalności innowacyjnej. W punkcie 3.5. przedstawione są potencjalne kierunki rozwoju badanych przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej. Ostatnia część rozdziału (punkt 3.6.) zawiera podsumowanie wyników i wnioski wynikające z badań jakościowych lubelskich przedsiębiorców.

3.1. Dobór próby oraz metodologia badań jakościowych nad innowacyjnością firm województwa lubelskiego

Zrealizowane w ramach projektu „Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego” badania jakościowe dotyczące określenia korzyści i barier związanych z prowadzeniem przez przedsiębiorstwa zlokalizowane na terenie województwa lubelskiego szeroko rozumianej działalności innowacyjnej zostały przeprowadzone techniką indywidualnych wywiadów pogłębionych. Zastosowana technika badawcza pozwoliła na

uzyskanie szczegółowych informacji od jednego respondenta, bez wpływu osób trzecich. W zależności od celu badania metoda indywidualnych wywiadów pogłębionych stanowi główną lub uzupełniającą technikę badawczą. Pełni więc funkcję eksploracyjną albo pogłębiającą zebrany wcześniej materiał badawczy. Z jednej strony może więc stanowić punkt wyjścia przy projektowaniu i konceptualizacji badania, z drugiej zaś (i tak było w przypadku prezentowanego badania) jest dopełnieniem i pogłębieniem wyników wcześniejszych badań i analiz.

Wywiady zostały przeprowadzone w oparciu o scenariusz wywiadu, zawierający następujące moduły:

- charakterystyka przedsiębiorstwa – moduł wstępny o charakterze wprowadzającym, stanowiący punkt wyjścia dla moderatora i ukierunkowania rozmowy w stronę zagadnień merytorycznych;
- potencjał innowacyjny przedsiębiorstwa – moduł dotyczący istniejących struktur organizacyjnych, zasobów ludzkich zaangażowanych w opracowywanie i wdrażanie innowacji, sposobów finansowania działań badawczo-rozwojowych;
- dotychczasowa działalność innowacyjna przedsiębiorstwa;
- identyfikacja barier we wprowadzaniu innowacji w przedsiębiorstwie;
- planowana działalność innowacyjna w przedsiębiorstwie.

Dobór próby do badania miał charakter celowy. Struktura próby została określona na podstawie wyników badań wtórnych dotyczących określenia tych sfer działalności, które mogą mieć kluczowe znaczenie dla określenia potencjalnych kierunków rozwoju województwa lubelskiego (por. rozdz. 1., pkt. 1.4.). Badaniem została objęta grupa przedsiębiorstw reprezentująca kluczowe branże w województwie lubelskim dobrane według kryterium wdrażania innowacji. Przedsiębiorstwa objęte badaniem jakościowym musiały w ciągu ostatnich 3 lat wdrożyć przynajmniej jedną innowację i/lub w ciągu najbliższych 5 lat będą wdrażały innowacje. Taki dobór próby do badania oznacza więc, że uzyskane wyniki nie mają charakteru reprezentatywnego. Celem badania było jedynie zrozumienie i wyjaśnienie ciekawych, nieraz wręcz nietypowych, wątków pojawiających się podczas moderowanej rozmowy.

W badaniu wzięły udział osoby reprezentujące firmy różnej wielkości, jednak największy odsetek wśród badanych firm stanowiły przedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób. Większość

badanych firm funkcjonuje na rynku lokalnym i krajowym co najmniej kilkanaście lat kilkanaście lat (największy odsetek wśród badanych firm funkcjonuje na rynku 10-20 lat). Szczegółowy dobór próby do badania według rodzaju prowadzonej działalności. przedstawiony jest w tabl. 3.1.

Tabl. 3.1. Struktura próby objętej badaniem metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych

Oznaczenie sekcji PKD	Nazwa sekcji	Ilość Wywiadów
D	Przetwórstwo przemysłowe	16
F	Budownictwo	8
G	Handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	12
J	Pośrednictwo finansowe	1
K	Obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	2
M	Edukacja	1
RAZEM		40

Źródło: Opracowanie własne

Przedsiębiorstwa objęte badaniem charakteryzuje brak aktywności w zakresie planowania długoterminowego. Większość firm nie posiada spisanej strategii rozwoju, gdyż nie widzi takiej potrzeby. Przedsiębiorstwa te opierają swoją działalność na obecnie panujących warunkach na rynku. Przedsiębiorcy posiadający strategię rozwoju podają, iż była ona spisana na początku działalności i jest zazwyczaj modyfikowana co roku. Firmy funkcjonujące w oparciu o spisaną strategię rozwoju planują swoją działalność w okresie nie dłuższym niż 5 lat.

3.2. Potencjał innowacyjny firm województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych

W przeprowadzonym badaniu podjęto próbę określenia potencjału innowacyjnego badanych przedsiębiorstw. Ocena potencjału innowacyjnego firm opierała się na szczegółowej specyfikacji następujących czynników:

- ocena aktywności badanych firm w zakresie poszukiwania informacji o działaniach badawczo-rozwojowych prowadzonych w branży,
- ocena znajomości instytucji/organizacji wspierających działalność innowacyjną firm,
- ocena znajomości źródeł zewnętrznych z których można pozyskać środki na działalność innowacyjną,
- ocena posiadanych zasobów ludzkich funkcjonujących wewnątrz przedsiębiorstwa (dział badawczo-rozwojowy), jak i zewnętrzne osoby zaangażowane w działania badawczo-rozwojowe w firmach,

- ocena zaangażowania przedsiębiorstwa we współpracę z innymi podmiotami na polu badań i innowacji,
- ocena przydatności podjęcia działań innowacyjnych przez badane podmioty.

Uzyskane wyniki wskazują, że większość przedsiębiorców jest aktywna w zakresie poszukiwania informacji o rozwiązaniach innowacyjnych i działaniach badawczo-rozwojowych prowadzonych w branży, w której funkcjonują. Głównym źródłem tego rodzaju informacji jest Internet, prasa branżowa i specjalistyczna czy kontakty biznesowe. Przedsiębiorcy poszukują także informacji podczas spotkań branżowych, np. na targach, konferencjach, spotkaniach w grupach roboczych. Część badanych firm nie odczuwa jednak potrzeby poszukiwania tego rodzaju informacji. W przypadku niektórych podmiotów gromadzeniem wiedzy o nowoczesnych rozwiązaniach zajmuje się centrala firmy. W opinii respondentów dostęp do wiedzy o rozwiązaniach innowacyjnych czy działaniach badawczo-rozwojowych jest dobry a nawet bardzo dobry.

Przedsiębiorców z województwa lubelskiego charakteryzuje wysoki poziom znajomości instytucji/organizacji wspierających działalność innowacyjną firm. Większość respondentów reprezentujących badane firmy deklaruje znajomość tego rodzaju podmiotów. Wśród znanych instytucji/organizacji z terenu województwa lubelskiego wspomagających działalność innowacyjną wymieniano: Lubelską Agencję Wspierania Przedsiębiorczości, Lubelską Fundację Rozwoju, Lubelski Klub Biznesu, Fundację Rozwoju Lubelszczyzny, Regionalną Izbę Gospodarczą w Lublinie. Poza tym wskazywano także na PARP (Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości) oraz inne instytucje administracji samorządowej dysponujące środkami pomocowymi w postaci dofinansowania do działalności gospodarczej np. Urząd Marszałkowski czy Urząd Pracy. Część badanych podmiotów korzystała ze wsparcia tychże instytucji w postaci szkoleń, doradztwa prawnego czy finansowego.

Większość przedsiębiorców posiada wiedzę o zewnętrznych źródłach finansowania działalności innowacyjnej. Respondenci generalnie jako główne źródło podawali fundusze unijne czy kredyty bankowe. Tylko nieliczni precyzowali swoje odpowiedzi podając, iż można uzyskać środki finansowe przeznaczone na działalność innowacyjną przedsiębiorstwa poprzez dofinansowanie z PO KL (Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki) czy PO IG (Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka). Niektórzy wskazywali na wsparcie finansowe działań innowacyjnych przez PARP, ARiMR (Agencje Restrukturyzacji i

Modernizacji Rolnictwa), Urząd Marszałkowski czy Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Potencjał badawczo-rozwojowy badanych firm definiowany jako posiadanie zasobów ludzkich odpowiedzialnych za prowadzenie badań czy wdrażanie innowacji jest niewielki. Większość przedsiębiorców poddanych badaniu nie posiada działu badawczo-rozwojowego i kadry zajmującej się wprowadzaniem działań innowacyjnych w firmie. Generalnie podmioty te nie mają potrzeby posiadania takiego działu. Tylko nieliczne badane przedsiębiorstwa posiadają dział badawczo-rozwojowy. Są to głównie podmioty średnie (50-249 zatrudnionych) i duże (250 osób i więcej) prowadzące działalność w zakresie przetwórstwa przemysłowego (sekcja D). Działalność tych komórek finansowana jest głównie z środków własnych przedsiębiorstwa, w pojedynczych przypadkach wskazywano na finansowanie z dotacji unijnych. Jedna z badanych firm posiada środki na działania badawczo-rozwojowe pozyskane z różnych źródeł, m.in. z PO IG (Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka), Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz PO RPW (Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej).

Większość badanych przedsiębiorców nie współpracowała dotąd z innymi podmiotami na polu badań i innowacji, głównie ze względu na brak takiej potrzeby. Pozostali współpracowali przeważnie z instytutami bądź uczelniami technicznymi, np. z Instytutem Techniki Budowlanej, Politechniką Lubelską, Politechniką Rzeszowską, Politechniką Warszawską czy Akademią Górniczo-Hutniczą w Krakowie. Współpraca ta dotyczyła przede wszystkim badań technicznych niezbędnych do uzyskania deklaracji zgodności na wyroby czy też przeprowadzenia badań nowych rozwiązań technologicznych i konstrukcyjnych. Poza tym w ramach współpracy dokonywano wymiany informacji oraz zlecano zbadanie procesu produkcji danego produktu, badanie to było potrzebne do podjęcia decyzji o zakupie nowej maszyny. W większości przypadków jest to współpraca długotrwała podjęta na początku działalności przedsiębiorstwa i oceniana dość dobrze. W opinii wielu badanych współpraca z innymi podmiotami na polu badań i innowacji odbywa się bez problemów i przynosi ona oczekiwane korzyści dla firmy.

W celu pełniejszego określenia zdolności innowacyjnych przedsiębiorstw działających na terenie województwa lubelskiego zapytano respondentów, czy ich firmie przydatne byłoby podjęcie działań innowacyjnych. Większości przedsiębiorców uznała potrzebę wdrożenia nowoczesnych rozwiązań do działalności firmy, przede wszystkim w postaci zakupu nowych

maszyn, urządzeń czy też wprowadzenie nowych produktów/usług do oferty. Niektórzy dostrzegają potrzebę zmiany działań marketingowych i organizacyjnych swoich przedsiębiorstw wskazując na przydatność wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie. Dla części podmiotów najbardziej przydatnym działaniem w ramach wprowadzania nowoczesnych rozwiązań byłoby szkolenie pracowników. Głównym powodem dla którego dotychczas nie udało się wdrożyć w/w działań w badanych firmach jest brak środków finansowych oraz brak czasu na tego rodzaju działalność.

Przedsiębiorców zapytano także o to czy stosują najnowsze technologie w swojej branży, zatem jak sami siebie postrzegają w kontekście wprowadzania innowacyjnych rozwiązań. Przedstawiciele większości badanych firm uważają swoje przedsiębiorstwa za nowoczesne, stosujące najnowsze technologie. Badani wskazują, iż ich firmy wyposażone są w nowoczesne urządzenia i maszyny, posiadają nowoczesne oprogramowanie. Głównym czynnikiem przyczyniającym się do podjęcia decyzji o wprowadzeniu najnowszych technologii jest sprostanie konkurencji panującej na rynku oraz chęć zwiększenia udziałów rynkowych poprzez wzrost sprzedaży produktów/usług.

Wdrażanie nowoczesnych rozwiązań przez firmy odbywało się stopniowo, w trakcie funkcjonowania przedsiębiorstw na rynku. Tylko nieliczne podmioty od początku działalności stosowały najnowsze technologie. Ulepszenie jakości oferowanych produktów/usług, zwiększenie udziałów rynkowych oraz wzrost wydajności pracy to główne rezultaty zastosowania nowoczesnych rozwiązań przez badane przedsiębiorstwa z terenu województwa lubelskiego.

3.3. Bieżąca działalność innowacyjna firm województwa lubelskiego w świetle badań jakościowych

Jednym z powodów wprowadzania nowoczesnych rozwiązań przez firmy jest chęć podnoszenia poziomu jakości oferowanych produktów i usług a tym samym bycia bardziej konkurencyjnym na rynku. Można to osiągnąć m.in. poprzez wdrażanie systemów jakości i ich certyfikację, która jest świadectwem potwierdzającym oferowanie produktów/usług wysokiej jakości.

W większości badanych podmiotów nie istnieją systemy jakości, głównie ze względu na brak takiej potrzeby. Poza tym przedsiębiorcom brakuje czasu i środków finansowych na przygotowanie się do certyfikowania swoich produktów/usług. Firmy, w których obowiązują

systemy jakości pozytywnie oceniają ich wprowadzenie. Wdrożenie tych systemów przede wszystkim poprawiło funkcjonowanie firm, wpłynęło na ulepszenie jakości produktów:

Wyniki badań wskazują, iż przedsiębiorcy z tereny województwa lubelskiego są raczej bierni w zakresie prowadzenia prac badawczo-rozwojowych czy wprowadzania nowoczesnych rozwiązań. Większość badanych podmiotów w ciągu ostatnich 3 lat nie prowadziło prac badawczo-rozwojowych, głównie z uwagi na brak takiej potrzeby. Dla niektórych barierą w realizacji tego rodzaju zadań był brak środków finansowych oraz brak zaplecza technicznego (działu badawczego). Firmy, które deklarowały prowadzenie prac badawczo-rozwojowych zajmowały się przeważnie badaniami wprowadzonych produktów, ulepszaniem parametrów wdrożonych nowoczesnych technologii czy prowadzeniem badań rynku aby sprostać oczekiwaniom klientów. Prowadzone prace badawczo-rozwojowe finansowane były przede wszystkim z środków własnych przedsiębiorstwa oraz ze źródeł zewnętrznych, tj. dotacji unijnych. Wszyscy przedsiębiorcy prowadzący działalność badawczo-rozwojową wskazali, iż realizacja tego przedsięwzięcia przyczyniła się do wprowadzenia nowoczesnych rozwiązań w firmie.

Większość badanych podmiotów deklarowało wprowadzenie rozwiązań innowacyjnych w ciągu ostatnich 3 lat, jednakże rodzaj i zakres podejmowanej działalności innowacyjnej zależy od wielkości przedsiębiorstwa oraz branży, w której ono funkcjonuje. Badane firmy prowadzące działalność usługową wprowadzają innowacje w miarę swoich potrzeb i możliwości. Dla nich innowacyjnym działaniem jest poprawa jakości istniejących zasobów wspomagających pracę tzn. wymiana sprzętu (np. komputera, maszyny budowlanej, samochodu), zakup specjalistycznego oprogramowania ułatwiającego sprawną obsługę klienta. Niektórzy przedsiębiorcy jako działalność innowacyjną uznają korzystanie z przestrzeni internetowej np. poprzez stworzenie możliwości zakupu oferowanych produktów w sieci, utworzenia strony internetowej firmy czy w celach reklamowych. Badani wspominają także o inwestycjach w kapitał ludzki, tzn. szkolenie pracowników z zakresu obsługi nowo zakupionych maszyn/urządzeń.

W przypadku dużych firm przemysłowych dotychczasowa działalność innowacyjna skoncentrowana była na wprowadzaniu innowacji produktowych i procesowych, których efektem było ulepszenie procesu produkcji czy skrócenie czasu produkcji danego produktu. Wprowadzone innowacje przyczyniły się do wzrostu jakości produkcji, wydajności pracy i zwiększenia bezpieczeństwa pracy.

Przedsiębiorcy własnymi siłami wprowadzali innowacyjne rozwiązania, tylko nieliczni korzystali z pomocy zewnętrznych firm/instytucji (np. zlecając badania produktu, uczestnicząc w szkoleniach z zakresu wdrażanej technologii). Również finansowanie działalności innowacyjnej odbywało się w większości z środków własnych, rzadko korzystano z kredytów czy dofinansowania z funduszy unijnych.

3.4. Bariery w prowadzeniu działalności innowacyjnej w świetle badań jakościowych

Badanych poproszono o wyrażenie opinii na temat istniejących barier związanych z wprowadzaniem rozwiązań innowacyjnych przez przedsiębiorstwa i utrudniających ich rozwój. Wskazane problemy związane są z wieloma aspektami prowadzenia działalności i dotyczą głównie barier finansowych, braku wykwalifikowanej kadry, braku dostępności do wiedzy i informacji o najnowszych technologiach oraz nadmiernej biurokracji.

W opinii badanych przedsiębiorców największym problemem utrudniającym podejmowanie działalności innowacyjnej jest bariera finansowa. Wdrażanie nowoczesnych rozwiązań jest bardzo kosztowne i większość firm na to nie stać. Również istotnym problemem jest brak wyszkolonej kadry oraz brak dostępności do wiedzy praktycznej.

Dla wielu firm barierą we wprowadzaniu rozwiązań innowacyjnych jest nadmierna biurokracja. Niektórzy obawiają się także niestabilności na rynku, braku opłacalności wdrożonej innowacyjności. Istotną barierą ograniczającą wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań jest bierność przedsiębiorstw w stosunku do możliwości rozwojowych, brak ich aktywności na polu badań i innowacji.

3.5. Plany przedsiębiorstw w zakresie działalności innowacyjnej

W ramach realizowanego badania próbowano także poznać opinie przedsiębiorców na temat planowanej działalności związanej z szeroko pojętym rozwojem ich firm. Pytano m.in. o zamiar wprowadzenia rozwiązań innowacyjnych w ciągu najbliższych 5 lat, czy plany w zakresie ubiegania się o systemy jakości. W polu zainteresowań było również planowane podjęcie współpracy z innymi podmiotami na polu badań i innowacji.

Opinie na temat planowanego wprowadzenia systemu jakości w firmach są dość zróżnicowane. Przedsiębiorcy, którzy nie posiadają systemu jakości w dalszym ciągu nie planują się o niego ubiegać uważając, iż jest on zbędny/niepotrzebny dla ich firmy. Natomiast podmioty posiadające certyfikaty jakości zamierzają ubiegać się o ich przedłużenie, nawet

gdy nieraz nie dostrzegają korzyści płynących z ich posiadania. Również niektóre firmy nie mające systemu jakości planują ubiegać się o ich przyznanie głównie ze względu na wymagania klientów:

Większość przedsiębiorców zadeklarowała prorozwojowe nastawienie do planowanej działalności innowacyjnej. Badane firmy rozważają podjęcie stosownych działań w zakresie nowych inwestycji o charakterze infrastrukturalnym, tj. wymiana sprzętu i urządzeń, wprowadzenie nowego procesu technologicznego, co będzie skutkowało oferowaniem nowych produktów czy też zwiększenie obecnego parku maszynowego. Niektórzy przedsiębiorcy zamierzają w najbliższym czasie skupić się na działalności marketingowo-reklamowej aby móc w większym stopniu zaistnieć na rynku. Planowana działalność innowacyjna badanych przedsiębiorstw będzie finansowana głównie z środków własnych. Nieliczni przedsiębiorcy zamierzają ubiegać się o środki z innych źródeł, np. z dotacji unijnych czy kredytów bankowych.

Przedsiębiorcy dostrzegają korzyści związane z wdrażaniem nowoczesnych rozwiązań, planując działalność innowacyjną mają na uwadze podniesienie konkurencyjności swoich firm, a co za tym idzie umożliwienie utrzymania się na rynku: Wielu przedsiębiorców jest zmuszonych do wdrażania coraz to nowszych technologii aby sprostać wymaganiom coraz bardziej konkurencyjnego rynku.

Planowane działania innowacyjne będą przeważanie wdrażanie samodzielnie przez firmy bez udziału podmiotów zewnętrznych. Większość przedsiębiorców zadeklarowała, iż nie zamierza podejmować współpracy na polu badań i innowacji z innymi podmiotami gdyż nie widzi takiej potrzeby. Nieliczni planują tego rodzaju współpracę opierającą się na zleceniu wykonywania np. badań potrzeb klientów czy prowadzenia prac badawczo-rozwojowych.

3.6. Podsumowanie i wnioski

Rozważanie przedstawione w niniejszym rozdziale można podsumować następująco.

Po pierwsze. Badanie jakościowe dotyczące innowacyjności lubelskich przedsiębiorstw, stanowiące uzupełnienie badań ilościowych, miało na celu zapoznanie się z opinią lubelskich przedsiębiorców na temat głównych aspektów związanych z prowadzeniem tego typu działalności. Dotyczyło ono głównie określenia korzyści, jakie osiągają przedsiębiorcy z prowadzenia tego typu działań, jak również barier z jakimi się napotyka w trakcie realizacji projektów innowacyjnych. Choć próba miała charakter celowy (obejmowała jedynie wybrane przedsiębiorstwa działające w branżach określających specjalizację regionu), to jednak założone cele badania zostały osiągnięte.

Po drugie. Według opinii respondentów aktywność przedsiębiorstw z województwa lubelskiego w zakresie działalności innowacyjnej w znacznym stopniu zależy od wielkości przedsiębiorstwa i rodzaju prowadzonych przez nie działalności. W przedsiębiorstwach małych działalność innowacyjna ma często spontaniczny charakter i wymaga relatywnie niewielkich nakładów finansowych. Podejmowane przez tego typu przedsiębiorstwa działania innowacyjne mają na celu przede wszystkim poprawę jakości oferowanych produktów i usług. W przedsiębiorstwach dużych, dysponujących często własnymi jednostkami badawczo-rozwojowymi działalność innowacyjna (dotycząca głównie innowacji produktowych i procesowych) ma zdecydowanie większy zasięg i wymaga większych nakładów finansowych. Firmy te często podejmują współpracę z innymi instytucjami badawczymi w zakresie prowadzonej działalności innowacyjnej.

Po trzecie. Wśród istotnych barier ograniczających podejmowanie przez przedsiębiorstwa działalności innowacyjnej są bariery finansowe. Istotnym problemem jest także brak odpowiednio wykwalifikowanej kadry oraz ograniczony dostęp do wiedzy praktycznej. Niektórzy z respondentów obawiają się niestabilności rynku i związanego z nim braku opłacalności innowacji. Przeszkodą dla wielu przedsiębiorców jest także nadmierna biurokracja we wprowadzaniu rozwiązań innowacyjnych.

Po czwarte. Mimo wielu barier związanych z prowadzeniem działalności innowacyjnej większość badanych przedsiębiorstw zadeklarowało prorozwojowe nastawienie do tego typu działalności. Przedsiębiorstwa rozważają podjęcie stosownych działań w zakresie nowych

inwestycji o charakterze infrastrukturalnym, wprowadzenie nowych produktów i usług, zmiany profilu działalności firmy czy zatrudnienie nowych pracowników.

Rozdział 4

Prognozy profilu gospodarczego województwa lubelskiego

Ocena zmian w strukturze gospodarki województwa lubelskiego w latach 2009-2013, stanowiąca ostatni etap badań realizowanych w ramach projektu „Aktualny i przyszły profil gospodarczy województwa lubelskiego”, została przeprowadzona w oparciu o analizę zmian na lokalnym rynku pracy. Takie ujęcie problemu pozwala na wskazanie tych sfer gospodarki regionu, w których w najbliższych latach będą tworzone lub likwidowane miejsca pracy. Analiza potencjalnych zmian strukturalnych, jakie mogą mieć miejsce w województwie lubelskim do 2013 r. w powiązaniu z badaniami nad innowacyjnością firm w regionie pozwala na określenie perspektyw związanych z przekształceniem gospodarki regionu w gospodarkę opartą na wiedzy (GOW).

Istotny wpływ na przewidywane zmiany w strukturze rynku pracy województwa lubelskiego do 2013 r. mają procesy demograficzne. Z tego powodu punktem wyjścia do wyznaczenia prognoz liczby i struktury pracujących w województwie lubelskim na lata 2009-2013 o była prognoza demograficzna liczby i struktury ludności województwa lubelskiego, opracowana i udostępniona przez Główny Urząd Statystyczny. W oparciu o wyniki prognoz demograficznych przyjęto trzy różne scenariusze dotyczące rozwoju sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim w latach 2010-2013. Pozwoliło to na wyznaczenie prognoz wariantowych dotyczących zmian w liczbie i w strukturze pracujących w regionie w ujęciu branżowym (według sekcji PKD), według zawodów (w wielkich i dużych grupach zawodowych) oraz według wykształcenia. Otrzymane wyniki wraz z oceną innowacyjności regionu pozwalają wnioskować o potencjalnych możliwościach przekształcenia gospodarki województwa lubelskiego w gospodarkę opartą na wiedzy.

Struktura tego rozdziału jest następująca. W punkcie 4.1. przedstawione są kolejne etapy prognozowania zmian na rynku pracy w województwie lubelskim do 2013r. W dalszej części rozdziału (punkt 4.2.) przedstawione są wyniki prognoz zmian na rynku pracy województwa lubelskiego na lata 2010-2013. Prognozy te dotyczą zarówno zmian w liczbie i strukturze ludności województwa (punkt 4.2.1), jak również zmian podstawowych kategorii ekonomicznych stosowanych do opisu sytuacji na rynku pracy (współczynnik aktywności

zawodowej, liczba aktywnych i biernych zawodowo, liczba pracujących i bezrobotnych, stopa bezrobocia; punkt 4.2.2.). W dalszej części opracowania (punkt 4.3.) przedstawione są prognozy dotyczące zmian w strukturze gospodarki województwa lubelskiego (zmiany w strukturze wartości dodanej i liczbie pracujących według sekcji PKD, punkt 4.3.1.) oraz zmian w strukturze zawodowej i strukturze wykształcenia ludności w województwie lubelskim w latach 2010-2013 (punkt 4.3.2.). W dalszej części rozdziału dokonano oceny perspektyw związanych przekształceniem gospodarki województwa lubelskiego w gospodarkę opartą na wiedzy (punkt 4.4.) oraz przewidywanych zmian w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw województwa lubelskiego (punkt 4.5.). W ostatnim punkcie zawarte jest podsumowanie rozważań przedstawionych w niniejszym rozdziale oraz główne wnioski wynikające z przeprowadzonych badań.

4.1. Prognozowanie profilu gospodarczego województwa lubelskiego – zastosowana metodologia

Prognozy dotyczące potencjalnych kierunków rozwoju województwa lubelskiego w latach 2009-2013 opierają się na założeniu, że profil gospodarczy regionu jest z jednej strony określony przez sektorową strukturę efektów działalności gospodarczej, z drugiej zaś przez sektorową strukturę pracujących według zawodów i wykształcenia. Struktury te są silnie powiązane ze zmianami demograficznymi, głównie ze zmianami w liczbie ludności oraz w jej strukturze wiekowej.

Poszczególne etapy wyznaczania prognoz ścieżek rozwoju województwa lubelskiego w latach 2009-2013 i ich wpływ na zmiany na regionalnym rynku pracy można przedstawić następująco.

Etap 1 – wyznaczenie prognozy liczby ludności aktywnej zawodowo w województwie lubelskim w latach 2009-2013. Prognozy te zostały wyznaczone na podstawie prognozy liczby ludności w wieku 15 lat i więcej (opracowanej i publikowanej przez GUS) oraz przewidywanych wartości współczynnika aktywności zawodowej uzyskanych z modelu tendencji rozwojowej.

Etap 2 – wyznaczenie prognozy liczby pracujących w województwie lubelskim na podstawie jednoczynnikowego modelu opisującego wpływ zmian części produktu krajowego brutto wytworzonego w województwie na zmianę liczby pracujących. Dla ustalonych egzogenicznie zmian w dynamice produktu krajowego brutto oraz zmian w dynamice produktu

wojewódzkiego brutto wyznaczono prognozę liczbę pracujących w regionie. Prognoza miała charakter wariantowy, została wyznaczona dla trzech różnych wariantów scenariuszy rozwoju gospodarki województwa lubelskiego. W scenariuszu bazowym przyjęto, że gospodarka województwa lubelskiego będzie się rozwijać z rosnącą dynamiką w latach 2010-2013 z 1% do 4% rocznie (szybciej o 1% każdego roku). W scenariuszu optymistycznym przyrost dynamiki będzie większy osiągając poziom 5% w 2013 roku. Natomiast w scenariuszu pesymistycznym w 2010 roku przewidywany jest minimalny wzrost gospodarczy (0,5%) oraz nieznaczny wzrost gospodarczy (1-2%) w latach 2011-2013.

Etap 3 – porównanie prognoz liczby pracujących z prognozami zasobów pracy pozwoliło na ocenę rozwoju sytuacji na lubelskim rynku pracy dla poszczególnych wariantów prognozy. Wyniki otrzymanych wcześniej prognoz dotyczących liczby ludności aktywnej zawodowo oraz liczby pracujących pozwoliły na wyznaczenie przewidywanej liczby bezrobotnych oraz wysokości stopy bezrobocia w województwie lubelskim w latach 2009-2013. Ocena wyników prognoz wariantowych pozwoliła stwierdzić, że z punktu widzenia możliwości dostosowania zasobów demograficznych do przewidywanego poziomu liczby pracujących największe prawdopodobieństwo realizacji ma prognoza wygenerowana w scenariuszu bazowym. W zawiązku z tym w kolejnych etapach (prognozy przekrojowe) przyjęto pochodzącą ze scenariusza bazowego liczbę pracujących ogółem.

Etap 4 - ocena zmian struktury wartości dodanej brutto w województwie lubelskim w przekroju sekcji PKD oraz sektorów ekonomicznych.

Etap 5 – wyznaczenie prognoz dotyczących zmian struktury pracujących według wieku i dużych grup zawodowych. Na tym etapie przyjęto założenie, że zmiany struktury wartości dodanej w regionie implikują zmiany w strukturze sektorowej i zawodowej pracujących w regionie.

Etap 6 – wyznaczenie prognoz dotyczących zmian struktury liczby pracujących w poszczególnych przekrojach przy wykorzystaniu metod analizy tendencji rozwojowych. W przekroju wielkich grup zawodowych oraz wykształcenia na podstawie prognoz struktury wygenerowano przewidywane zmiany w liczbie pracujących przy założeniu realizacji scenariusza bazowego zmian liczby pracujących ogółem.

Etap 7 – ocena procesu przekształcania gospodarki województwa lubelskiego w gospodarkę opartą na wiedzy na podstawie prognozowanych zmian strukturalnych.

Etap 8 - ocena wpływu przewidywanych zmian w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw na profil gospodarczy województwa.

Etap 9 – analiza deklарowanych zmian w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw oraz dyskusja przewidywań dotyczących specjalizacji w województwie lubelskim.

W procesie prognostycznym korzystano z różnych źródeł danych statystycznych oraz wyników prognoz (głównie demograficznych). Wśród nich wymienić należy:

- prognozę demograficzną opracowaną przez Główny Urząd Statystyczny na lata 2008-2035 dla Polski i województwa lubelskiego w przekroju ekonomicznych grup wieku (wiek przedprodukcyjny (0-14), wiek produkcyjny (kobiety - (15-59), mężczyźni - (15-64)), wiek poprodukcyjny (60+/65+));
- dane BAEL dotyczące wskaźnika aktywności zawodowej ludności w wieku 15 lat i więcej dla Polski i województwa lubelskiego (dane kwartalne z lat 1996-2009);
- dane o liczbie pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo dla Polski i województwa lubelskiego (dane kwartalne z lat 1996-2009);
- dane o liczbie pracujących według województw (dane kwartalne z lat 1996-2009);
- dane o liczbie pracujących według wielkich grup zawodowych w Polsce (dane kwartalne z lat 1996-2009);
- dane dotyczące wartości dodanej brutto w województwie lubelskim według sekcji PKD (dane roczne w latach 2000-2007).

W celu przeprowadzenia szczegółowych analiz przekrojowych zmian na rynku pracy województwa lubelskiego wykorzystano indywidualne dane BAEL według następujących przekrojów (dane kwartalne w latach 1996-2008):

- liczba pracujących według sekcji PKD 2004,
- liczba pracujących według wielkich grup zawodowych,
- liczba pracujących według dużych grup zawodowych,
- liczba pracujących według wykształcenia.

4.2. Zmiany na rynku pracy województwa lubelskiego w latach 2009-2013

4.2.1. Prognoza demograficzna

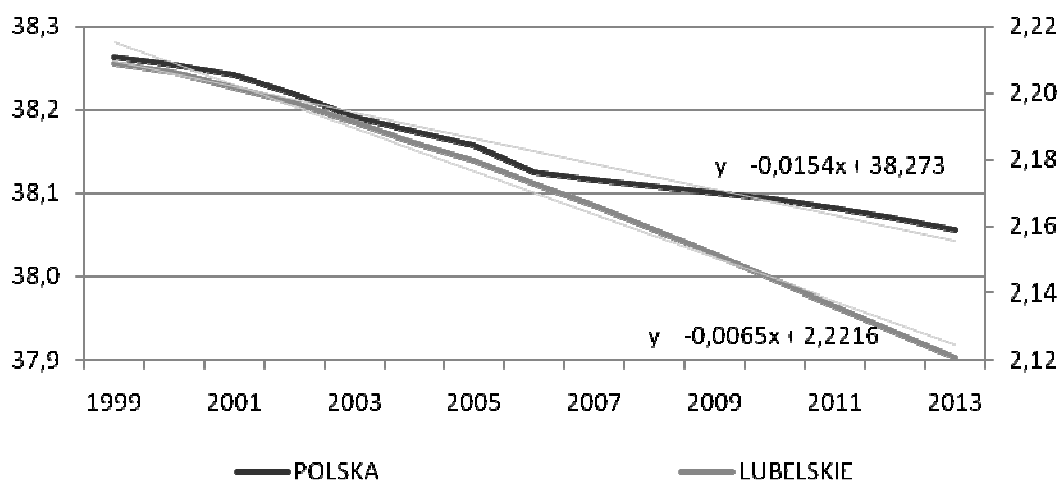
W analizach społeczno-ekonomicznych decydujący wpływ na procesy zachodzące w gospodarce i na rynku pracy przypisuje się zmianom demograficznym. Struktura demograficzna społeczeństwa ma istotny wpływ na podaż pracy, a przez to na strukturę rynku

pracy. Z drugiej strony ze struktury demograficznej ludności można wnioskować o strukturze popytu na dobra i usługi. Oznacza to więc, że prognozując zmiany w strukturze gospodarczej regionu powinny zostać uwzględnione także zmiany w strukturze demograficznej.

Jak wcześniej wspomniano, w opracowaniu wykorzystano prognozę demograficzną Głównego Urzędu Statystycznego na lata 2008-2035. Dla oceny zmian podaży pracy posłużono się prognozowaną strukturą ludności w wieku przedprodukcyjnym (0-14), produkcyjnym (15-59 – kobiety, 15-64 – mężczyźni) oraz poprodukcyjnym (60+/65+). Przewidywane zmiany w liczbie ludności województwa lubelskiego pozwalają na wyznaczenie przewidywanej liczby ludności aktywnej zawodowo.

Prognoza liczby ludności dla województwa lubelskiego na lata 2008-2013 wskazuje na spadek liczby mieszkańców województwa do poziomu 2,121 miliona osób na koniec 2013 roku. Podobne tendencje będą obserwowane także na szczeblu całej gospodarki narodowej.

Rys. 4.1. Liczba ludności²⁷ (1999-2007) oraz prognoza demograficzna (2008-2013) dla Polski i województwa lubelskiego (w mln osób)

Źródło: www.stat.gov.pl (10.02.2010).

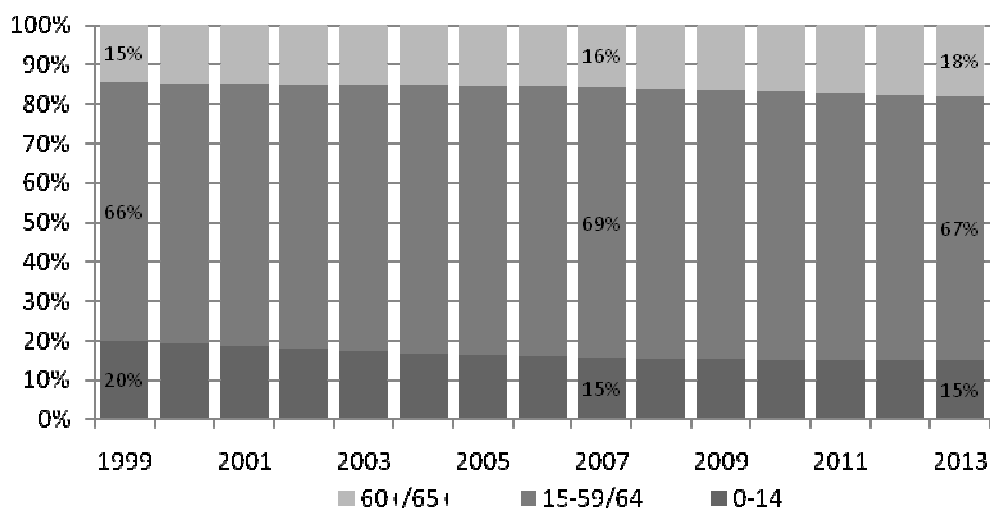
Prognozowany jest średni spadek liczby ludności w województwie lubelskim w latach 2008-2013 na poziomie około 7,6 tysiąca osób rocznie. W tym samym okresie średni ubytek liczby mieszkańców Polski ma wynieść około 10,3 tysiący osób rocznie. Oznacza to, że tempo spadku liczby ludności w województwie lubelskim będzie szybsze niż w skali kraju (por. rys. 4.1.).

²⁷ W dniu 31. grudnia.

Na podstawie wyników prognoz liczby ludności w poszczególnych grupach wiekowych możliwe jest wyznaczenie prognoz wielkości zasobów pracy w gospodarce regionu. Analiza zmian liczby i struktury ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w Polsce i województwie lubelskim stanowi podstawę przewidywania wielkości zasobów pracy.

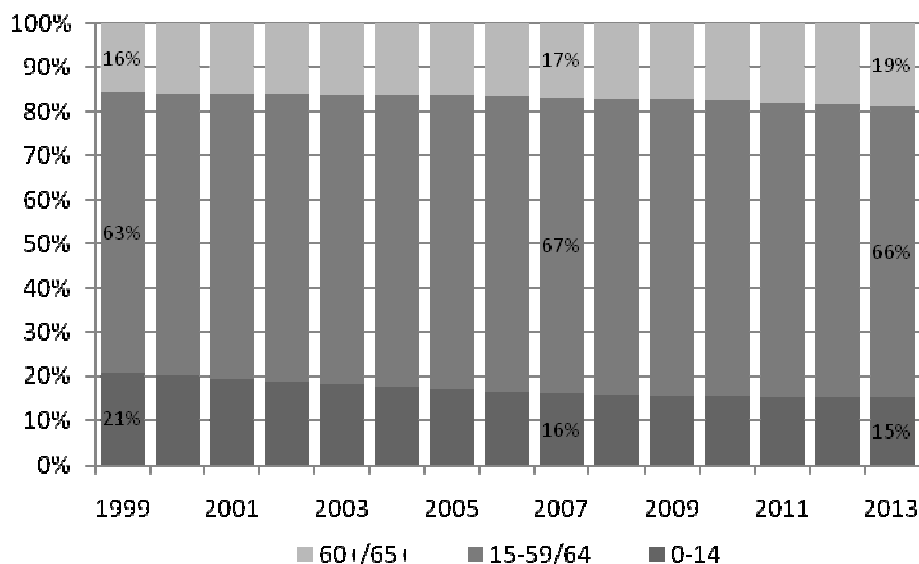
Rys. 4.2. Struktura ludności (1999-2007) oraz prognoza struktury (2008-2013) według wieku dla Polski

Źródło: www.stat.gov.pl (10.02.2010).

W latach 1999-2007 nastąpił w Polsce spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym (0-14) z 20% do 15%, taki udział jest również prognozowany do 2013 roku (por. rys. 4.2). Udział ludności w wieku produkcyjnym w latach 1999-2007 wzrósł z 66% do 69%. W latach 2008-2013 prognozowany jest spadek tego udziału do 67%. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 1999-2007 nieznacznie się zwiększył. W latach 2008-2013 prognozowany jest dalszy wzrost tego udziału z 16% do 18%. Wskaźnik obciążenia ludności w wieku produkcyjnym, ludnością w wieku nieprodukcyjnym wzrośnie w Polsce według prognoz z 0,46 w 2008 roku do 0,5 w 2013 roku.

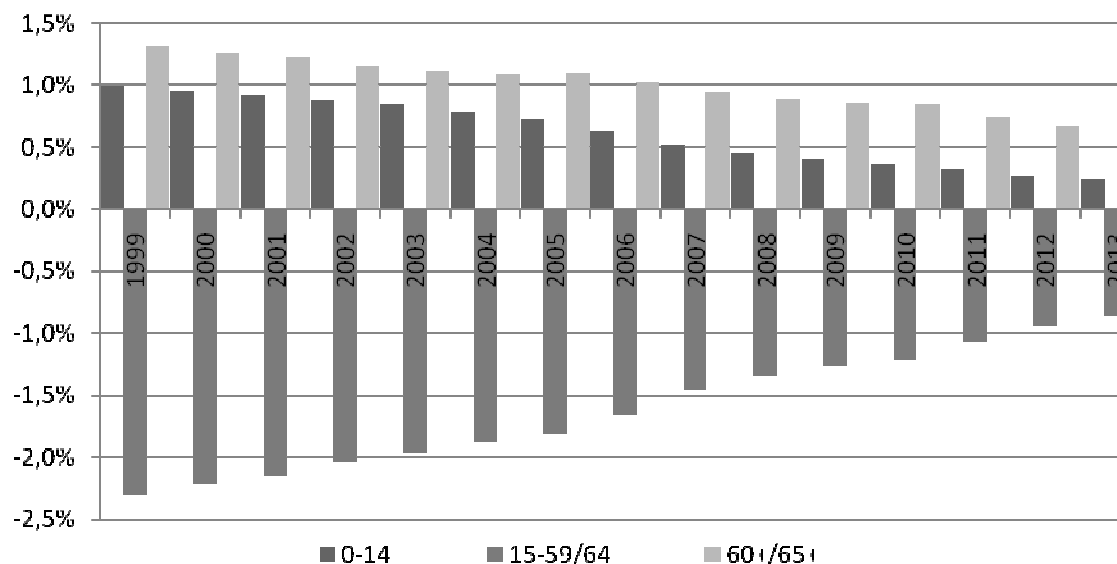
Rys. 4.3. Struktura ludności (1999-2007) oraz prognoza struktury ludności według wieku (2008-2013) dla województwa lubelskiego

Źródło: www.stat.gov.pl (10.10.2009).

W latach 1999-2007 w województwie lubelskim obserwowany był spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym z 21% do 16%. W dalszych latach prognozowane jest dalszy spadek tego udziału do poziomu 15% w 2013 roku. Udział ludności w wieku produkcyjnym w latach 1999-2007 wzrósł w województwie z 63% do 67%. W kolejnych latach prognozowany jest jednak niewielki spadek tego udziału do 66% w 2013 roku. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 1999-2007 nieznacznie wzrósł. W latach 2008-2013 prognozowany jest dalszy wzrost do około 19%. Wskaźnik obciążenia ludności w wieku produkcyjnym, ludnością w wieku nieprodukcyjnym wzrośnie według prognozy z 0,49 w 2008 roku do 0,52 w 2013 roku.

Rys. 4.4. Różnice w strukturze ludności (1999-2007) oraz prognozach struktury (2008-2013) według wieku dla województwa lubelskiego i Polski

Źródło: www.stat.gov.pl (10.10.2009).

Analiza prognozowanych różnic w strukturze wiekowej ludności wskazuje, że w latach 2008-2013 w Polsce i województwie lubelskim struktury te będą coraz bardziej podobne do siebie (por., rys. 4.4). Struktura wiekowa populacji województwa lubelskiego jest szczególnie niekorzystna z punktu widzenia analiz podaży pracy. Występuje tutaj znacznie niższy niż średnio w kraju (obserwowany i prognozowany) udział ludności w wieku produkcyjnym oraz wyższy w porównaniu do Polski udział ludności w wieku poprodukcyjnym.

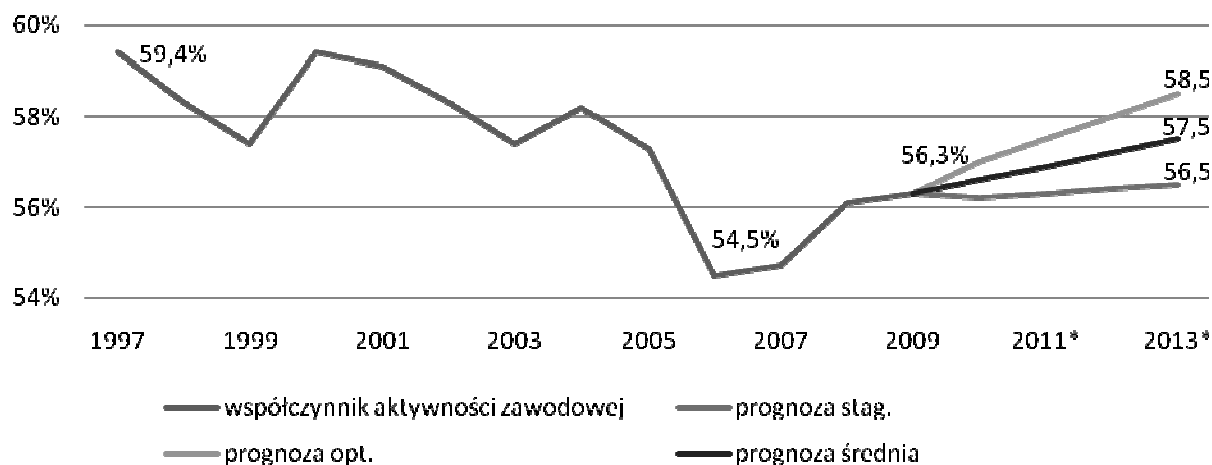
Prognozowany w województwie lubelskim spadek liczby ludności oraz mniej korzystna - z punktu widzenia rynku pracy - niż w Polsce struktura demograficzna ludności według wieku pozwalają wnioskować o negatywnym wpływie procesów demograficznych na sytuację społeczno-gospodarczą regionu. Szczególnie niepokojący jest wzrost obciążenia ludnością w wieku nieprodukcyjnym.

4.2.2. Prognozy rynku pracy w województwie lubelskim na lata 2010-2013

Zmiany we współczynniku aktywności ekonomicznej ludności w Polsce i województwie lubelskim pozwoliły na wyznaczenie wariantowych prognoz wartości tego współczynnika na lata 2010-2013 dla województwa. Przy ich konstrukcji przyjęto założenie, że procesy aktywizacji ludności w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym w sytuacji spadku liczby

ludności w wieku 15 lat i więcej doprowadzą do nieznacznej tendencji wzrostowej wskaźnika w prognozie średniej (por. rys. 4.5).

Rys. 4.5. Współczynnik aktywności zawodowej (1997-2009) oraz prognoza wariantowa (2010-2013) w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W roku 2013 przewiduje się współczynnik aktywności zawodowej w województwie lubelskim na poziomie 57,5% (prognoza średnia). W prognozie stacjonarnej przewidywana jest stabilizacja współczynnika na poziomie 56,5%. W prognozie optymistycznej zaś współczynnik aktywności zawodowej wzrasta do 58,5% w 2013 roku.

Uzyskane wyniki prognoz wariantowych pozwoliły stwierdzić, iż z punktu widzenia możliwości dostosowania zasobów demograficznych do przewidywanego poziomu liczby pracujących największe prawdopodobieństwo realizacji ma prognoza wygenerowana w scenariuszu bazowym. Przewidywany w prognozie średniej przyrost współczynnika aktywności zawodowej wraz z prognozą dynamiki zmian liczby osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym pozwala na wyznaczenie prognozy liczby aktywnych zawodowo²⁸ w latach 2010-2013 (por. tabl. 4.1).

²⁸ Zgodnie z definicją BAEL (w wieku 15 lat i więcej).

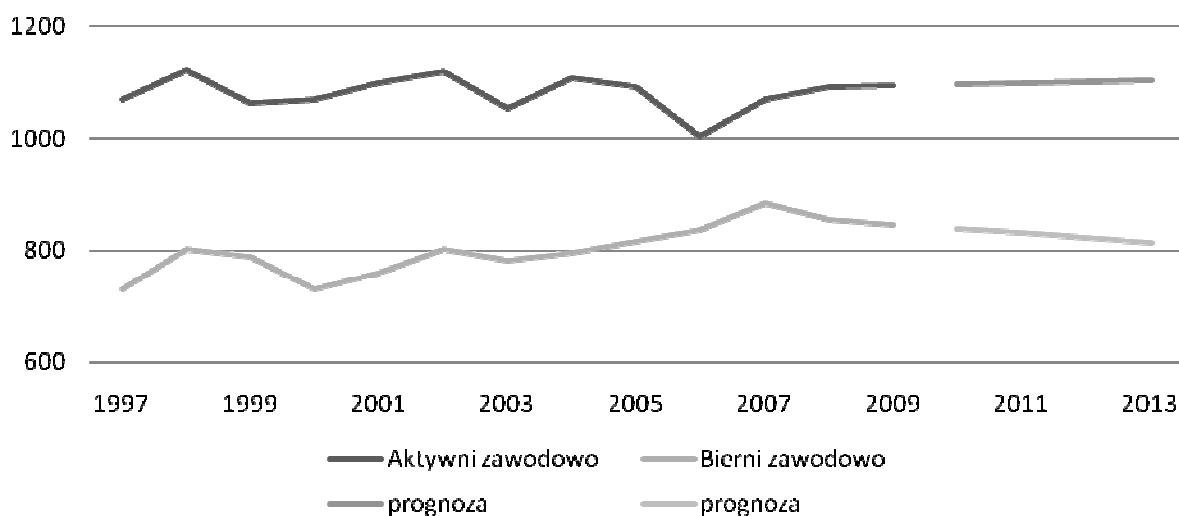
Tabl. 4. 1. Prognoza aktywności ekonomicznej w województwie lubelskim

Lata	Prognoza dynamiki wzrostu liczby ludności w wieku 15 lat i więcej – w stosunku do roku poprzedniego (prognoza GUS)	Prognoza liczby ludności w wieku 15 lat i więcej (w tys. osób)	Prognoza współczynnika aktywności zawodowej	Prognoza liczby aktywnych zawodowo (w tys. osób)	Prognoza liczby biernych zawodowo (w tys. osób)
2010	-0,21%	1936	56,6%	1096	840
2011	-0,25%	1931	56,9%	1099	832
2012	-0,32%	1925	57,2%	1101	824
2013	-0,38%	1918	57,5%	1103	815

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Otrzymane wyniki wskazują, że w latach 2010-2013 nastąpi spadek liczby ludności w wieku 15 lat i więcej o około 18 tysięcy osób, co przy prognozowanym wzroście współczynnika aktywności zawodowej do 57,5% spowoduje nieznaczny wzrost liczby aktywnych zawodowo w województwie lubelskim do 1,1 miliona osób w 2013 roku (por. rys. 4.6).

Rys. 4.6. Liczba aktywnych i biernych zawodowo (1997-2009) oraz prognoza (2010-2013) w województwie lubelskim (w tys. osób)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W dalszym etapie badań wyznaczono prognozę liczby pracujących ogółem w województwie lubelskim. DO wyznaczenia przyszłej liczby pracujących w województwie wykorzystano liniowy model tendencji rozwojowej oraz model ekonometryczny opisujący zmiany liczby pracujących w zależności od zmian wartości PKB wytwarzanego w województwie. Prognoza uzyskana z modelu trendu liniowego została odrzucona ze względu na wartości prognozy znacznie przewyższające liczbę aktywnych zawodowo w 2013 roku. Dlatego też, w dalszym

etapie badań zdecydowano się na wyznaczenie prognoz liczby pracujących na podstawie oszacowanego modelu regresji.

Przyjęto założenie co do potencjalnych ścieżek rozwoju gospodarczego województwa lubelskiego. Scenariusz bazowy zakłada, że gospodarka województwa lubelskiego będzie się rozwijać z rosnącą dynamiką w latach 2010-2013 z 1% do 4% rocznie (szybciej o 1% każdego roku). W scenariuszu optymistycznym przyrost dynamiki będzie większy osiągając poziom 5% w 2013 roku. Natomiast w scenariuszu pesymistycznym w 2010 roku przewidywany jest minimalny wzrost gospodarczy (0,5%) oraz nieznaczny przyrost (1-2%) w latach 2011-2013. Co więcej, na podstawie oszacowanego modelu możliwe było wyznaczenie poziomu bezzatrudnieniowego wzrostu gospodarczego w województwie lubelskim na poziomie około 2% dynamiki realnego produktu wojewódzkiego brutto.

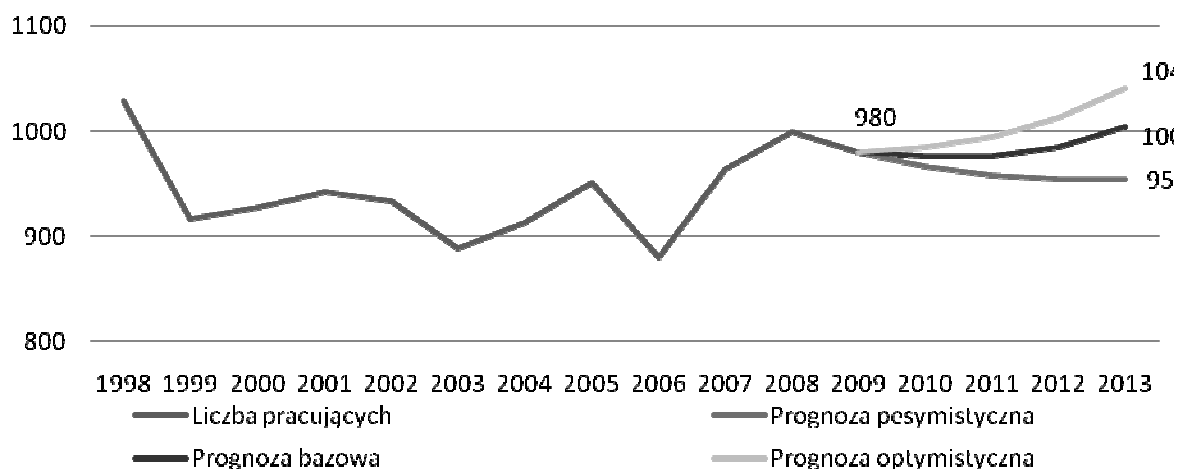
Dla założonych wartości produktu wojewódzkiego brutto wyznaczono trzy scenariusze zmian liczby pracujących w województwie lubelskim. Zgodnie z realizacją scenariusza bazowego liczba pracujących w województwie lubelskim wzrośnie w latach 2010-2013 o około 30 tysięcy osób i osiągnie w 2013 roku poziom nieznacznie powyżej miliona osób (por. tabl. 4.2).

Tabl. 4.2. Liczba pracujących w województwie lubelskim w latach 1998-2009 oraz prognozy wariantowe na lata 2010-2013 (w tys. osób)

Lata	Liczba pracujących	Prognoza pesymistyczna	Prognoza bazowa	Prognoza optymistyczna
1998	1029			
1999	916			
2000	927			
2001	942			
2002	934			
2003	889			
2004	913			
2005	951			
2006	880			
2007	964			
2008	999			
2009	980			
2010		967	976	985
2011		958	976	994
2012		954	985	1013
2013		954	1004	1041

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Rysunek 4.7. Liczba pracujących (1998-2009) oraz prognoza wariantowa (2010-2013) w województwie lubelskim (w tys. osób)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W kolejnym kroku przeprowadzono analizę scenariuszy rozwojowych lubelskiego rynku pracy. Dla każdego scenariusza wyznaczono liczbę bezrobotnych oraz stopę bezrobocia na podstawie prognozowanej wcześniej liczby aktywnych zawodowo (por. tabl. 4.3).

Tabl.4.3. Scenariusze rozwojowe dla lubelskiego rynku pracy

Rok	Pracujący (w tys. osób)	Bezrobotni (w tys. osób)	Stopa bezrobocia (w %)
1998	1029	92	8,2
1999	916	146	13,7
2000	927	142	13,3
2001	942	156	14,2
2002	934	186	16,6
2003	889	164	15,6
2004	913	194	17,5
2005	951	142	13
2006	880	124	12,4
2007	964	104	9,7
2008	999	92	8,4
2009	980	115	10,5
Prognoza bazowa			
2010	976	120	11,0
2011	976	123	11,2
2012	985	116	10,5

2013	1004	99	9,0
Prognoza optymistyczna			
2010	985	111	10,1
2011	994	105	9,5
2012	1013	88	8,0
2013	1041	62	5,6
Prognoza pesymistyczna			
2010	967	129	11,8
2011	958	141	12,8
2012	954	147	13,4
2013	954	149	13,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

4.3. Zmiany w strukturze gospodarki województwa lubelskiego w latach 2009-2013

4.3.1. Zmiany w sektorowej strukturze gospodarki województwa lubelskiego w latach 2009-2013

Ocenę przewidywanych zmian profilu gospodarczego województwa lubelskiego oparto na prognozach zmian struktury wartości dodanej brutto w województwie lubelskim w poszczególnych sekcjach PKD (według PKD 2004, por. tabl. 2.4.). Mimo, że w okresie prognozy (2009-2013) obowiązywać będzie już nowa klasyfikacja działalności (PKD2007), to jednak jej wykorzystanie w procesie prognostycznym będzie możliwe dopiero po kilku latach jej obowiązywania.

Tabl. 4.4. Wykaz sekcji PKD2004

Symbol	Nazwa sekcji
A	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo
B	Rybołówstwo i rybactwo
C	Górnictwo i kopalnictwo
D	Przetwórstwo przemysłowe
E	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę
F	Budownictwo
G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego
H	Hotele i restauracje
I	Transport, gospodarka magazynowa i łączność

Symbol	Nazwa sekcji
J	Pośrednictwo finansowe
K	Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej
L	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne
M	Edukacja
N	Ochrona zdrowia i opieka społeczna
O	Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna
P	Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników

Źródło: www.stat.gov.pl.

Tabl. 4.5. Struktura wartości dodanej brutto według sekcji PKD (1999-2007) oraz prognoza na lata 2009-2013

Sekcja	1999	2001	2003	2005	2007	2009*	2011*	2013*
A	10,76%	9,25%	7,97%	7,33%	7,85%	7,26%	7,08%	6,90%
B	0,06%	0,05%	0,04%	0,03%	0,03%	0,03%	0,03%	0,03%
C	0,90%	1,34%	1,28%	1,26%	1,20%	1,28%	1,29%	1,29%
D	15,23%	14,76%	14,54%	15,36%	15,37%	15,79%	16,03%	16,27%
E	1,75%	1,67%	2,07%	2,11%	2,26%	2,22%	2,25%	2,28%
F	6,45%	6,11%	5,45%	5,64%	6,58%	6,09%	6,18%	6,28%
G	20,70%	20,30%	20,80%	20,93%	19,88%	20,55%	20,48%	20,41%
H	1,12%	1,08%	1,05%	1,08%	1,04%	1,05%	1,05%	1,04%
I	6,98%	6,37%	6,12%	6,19%	5,94%	5,98%	5,93%	5,89%
J	2,83%	3,83%	4,00%	3,69%	4,28%	4,06%	4,14%	4,21%
K	10,03%	11,28%	11,75%	11,72%	11,45%	11,42%	11,33%	11,25%
L	8,55%	8,62%	8,45%	8,50%	8,12%	8,14%	8,03%	7,91%
M	6,51%	6,76%	7,04%	7,47%	7,10%	7,21%	7,19%	7,18%
N	4,22%	4,61%	5,31%	4,77%	5,00%	4,97%	5,03%	5,08%
O	3,07%	3,13%	3,32%	3,07%	3,07%	3,14%	3,15%	3,16%
P	0,84%	0,84%	0,84%	0,85%	0,81%	0,82%	0,82%	0,81%

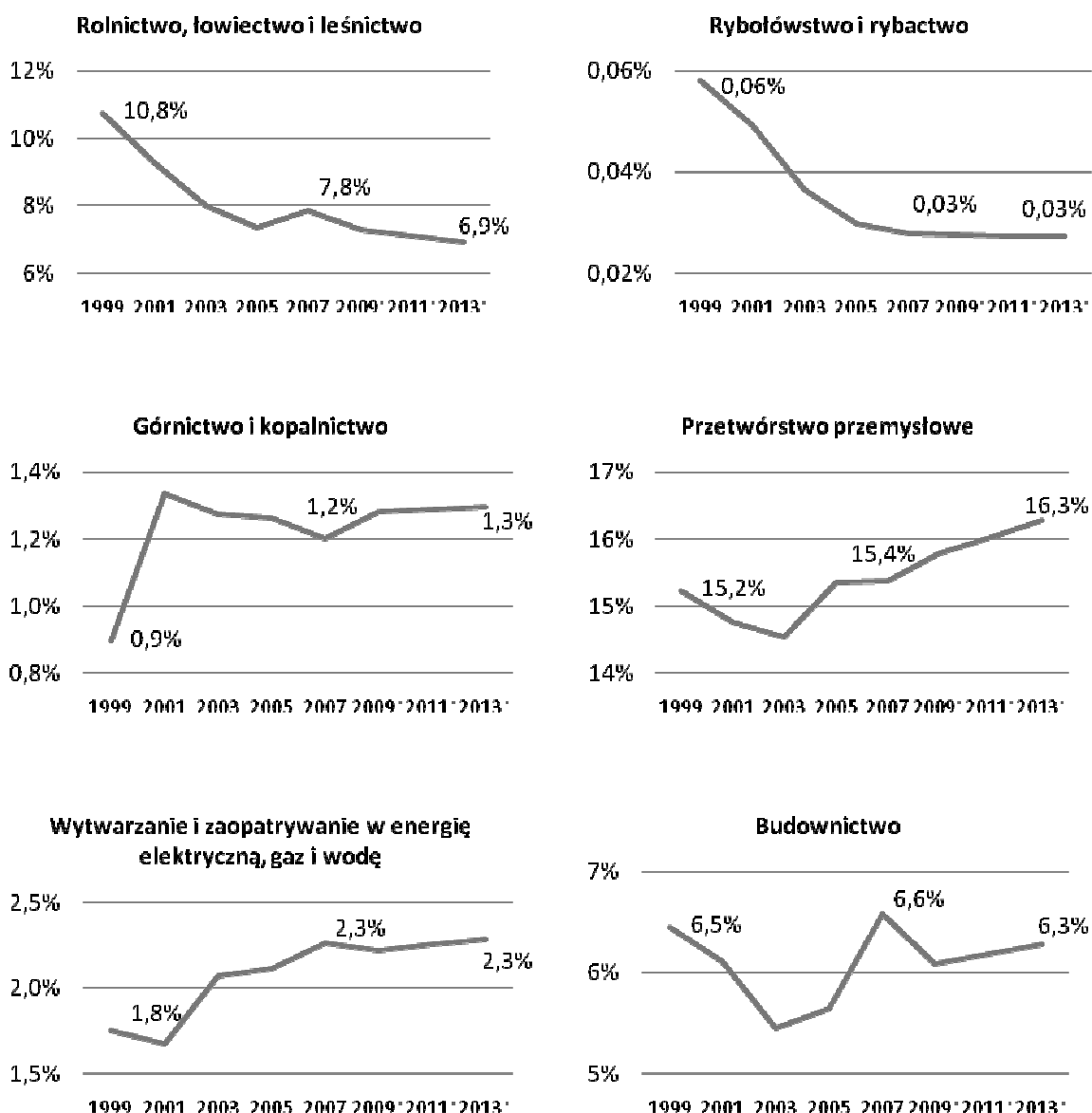
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDR.

Prognozę struktury wartości dodanej brutto wykonano przy wykorzystaniu analizy tendencji rozwojowych w obserwowanych szeregach udziałów poszczególnych sekcji w strukturze wartości dodanej województwa lubelskiego. Takie podejście wymaga jednak dokonania pewnej korekty otrzymanych prognoz ze względu na warunek sumowalności udziałów.

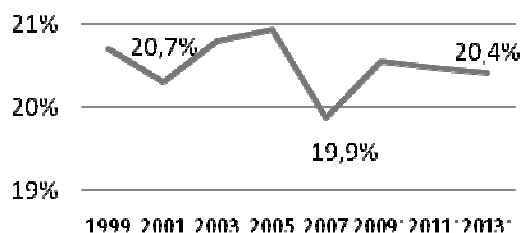
Wyniki otrzymanych prognoz wskazują na wzrost udziału wartości dodanej w następujących sekcjach: przetwórstwo przemysłowe (sekcja D); ochrona zdrowia i opieka społeczna (sekcja N); pośrednictwo finansowe (sekcja J); pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna (sekcja O); hotele i restauracje (sekcja H). Tendencje do spadku udziału w strukturze wartości dodanej w województwie lubelskim przewiduje się w przypadku sekcji: rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo (sekcja A); obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (sekcja K);

administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne (sekcja L). Udział pozostałych sekcji w strukturze wartości dodanej województwa lubelskiego jest względnie stabilny. Uzyskane wyniki pozwalają wnioskować, iż struktura wartości dodanej w województwie lubelskim (poza rolnictwem i przetwórstwem przemysłowym) nie wykazuje znaczących zmian udziałów (por. rys. 4.8).

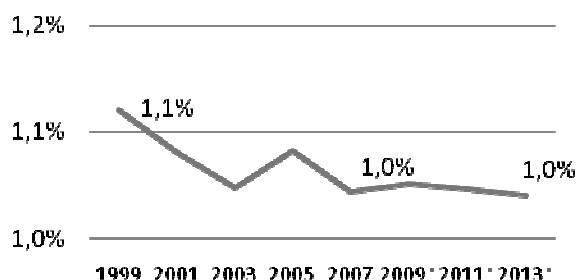
Rysunek 4.8. Struktura wartości dodanej brutto według sekcji PKD (1999-2007) oraz prognoza na lata 2009-2013

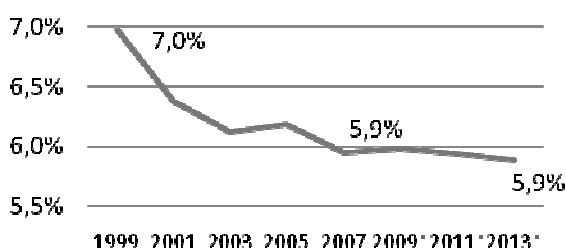
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego

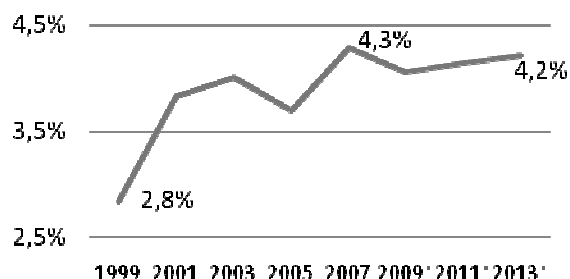
Hotele i restauracje

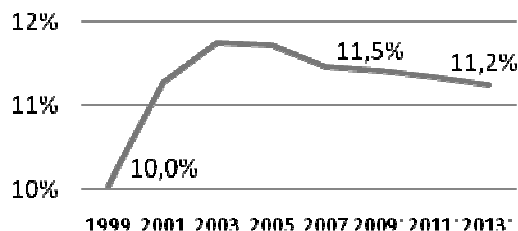
Transport, gospodarka magazynowa i łączność

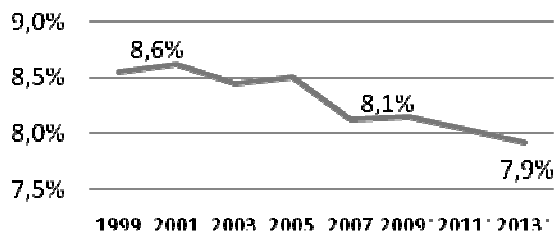
Pośrednictwo finansowe

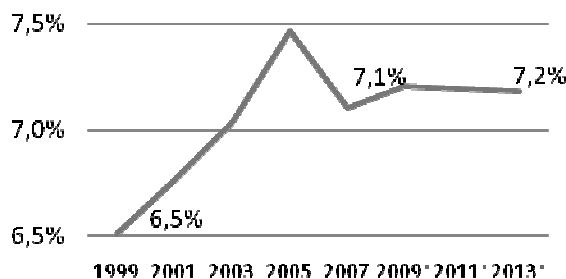
Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej

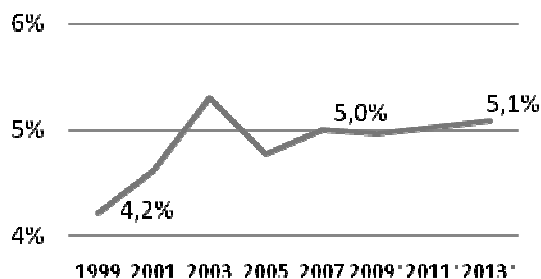
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne

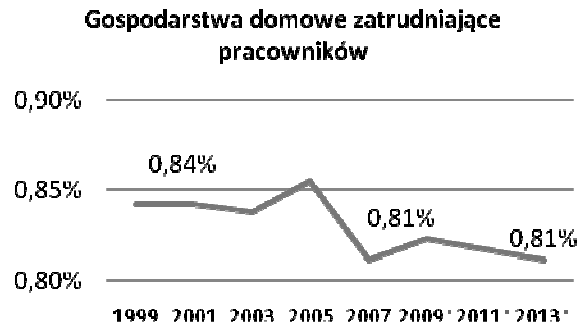
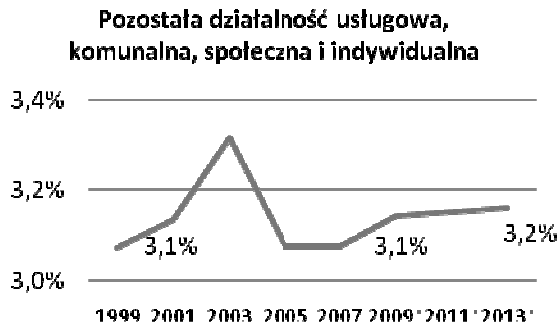

Edukacja

Ochrona zdrowia i opieka społeczna

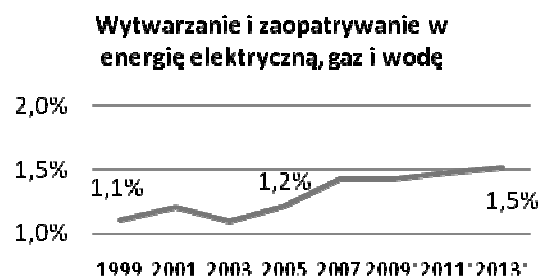
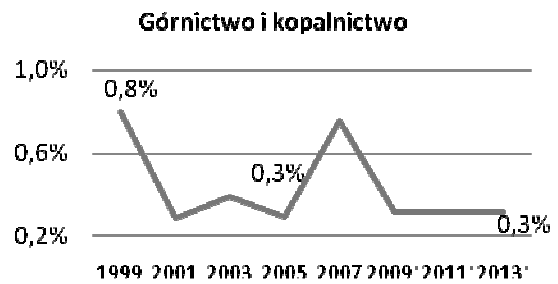
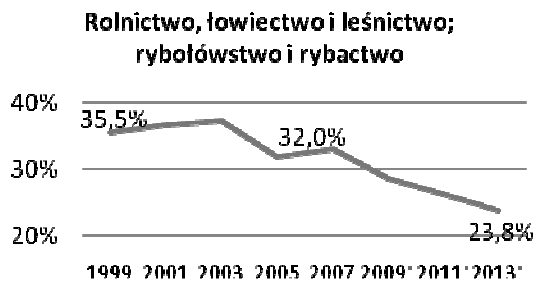

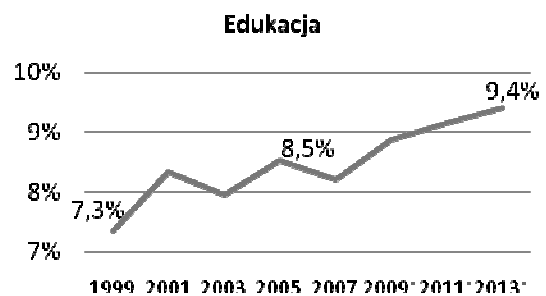
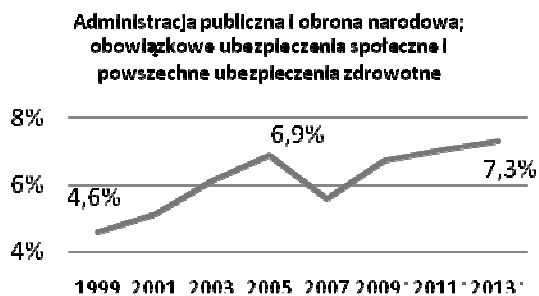
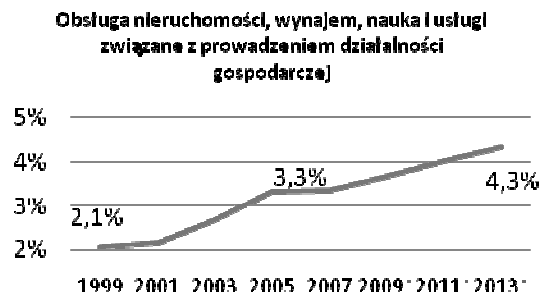
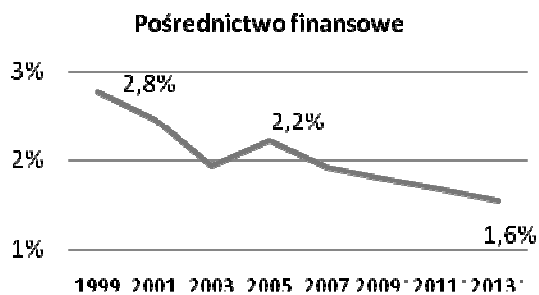
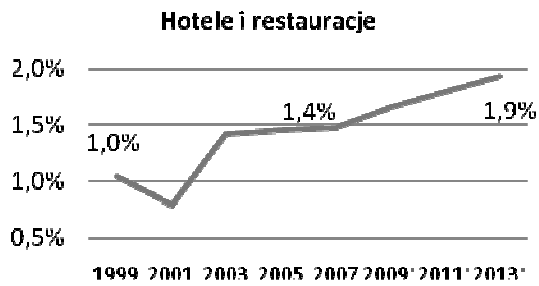
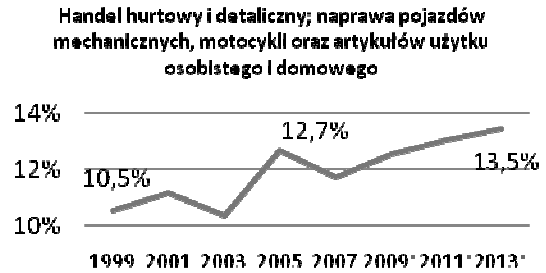
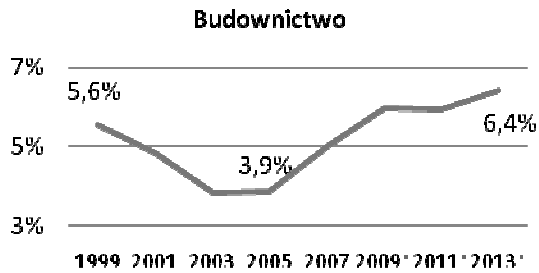
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDR.

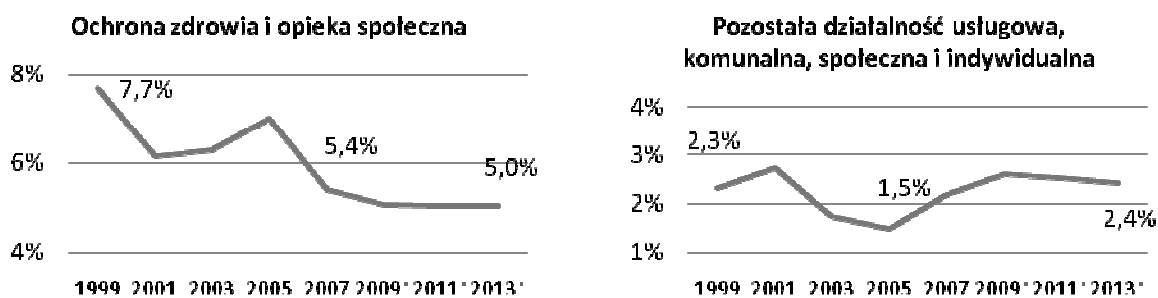
Przyjmując założenie, że struktura działalności gospodarczej powinna mieć odzwierciedlenie w strukturze pracujących, w kolejnym etapie badania przeprowadzono analizę i prognozę liczby pracujących według sekcji PKD. Prognozując udziały pracujących według sekcji PKD zastosowano tą samą metodę, co w przypadku prognoz struktury wartości dodanej brutto.

Rys. 4.9. Struktura pracujących²⁹ według sekcji PKD (1999-2007) oraz prognoza na lata 2009-2013

²⁹ Pierwsze kwartały badanych lat ze względu na zmianę PKD.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BAEL.

W przekroju sekcji PKD prognozowany jest wzrost udziału pracujących w następujących sekcjach (por. rys. 4.9): przetwórstwo przemysłowe (D); budownictwo (F); handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego (G); hotele i restauracje (H); transport, gospodarka magazynowa i łączność (I); obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej (K) oraz edukacja (M). W takich sferach działalności jak: rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo (A) oraz pośrednictwo finansowe (J) przewiduje się spadek udziału liczby pracujących. W pozostałych sekcjach prognozowany jest w miarę stabilny udział pracujących.

Wykorzystując prognozowaną liczbę pracujących ze scenariusza bazowego oraz prognozowaną strukturę pracujących wygenerowano przewidywane wartości liczby pracujących w poszczególnych sekcjach (por. tabl. 4.6). Uzyskane wyniki wskazują, że nominalnie największy ubytek pracujących w latach 2009-2013 przewidywany jest w rolnictwie łowiectwie i leśnictwie; rybołówstwie i rybactwie. Największych przyrostów liczby pracujących należy się spodziewać w: handlu hurtowym i detalicznym; naprawie pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego; transporcie, gospodarce magazynowej i łączności; przetwórstwie przemysłowym; obsłudze nieruchomości, wynajmie, nauce i usługach związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej; administracji publicznej i obronie narodowej; obowiązkowych ubezpieczeniach społecznych i powszechnych ubezpieczeniach zdrowotnych; edukacji i budownictwie.

Tabl. 4.6. Prognoza liczby pracujących w sekcjach PKD w latach 2009-2013 (w tys. osób)

	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo; rybołówstwo i rybactwo	Górnictwo i kopalnictwo	Przetwórstwo przemysłowe	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	Budownictwo	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego	Hotele i restauracje
2009	280,4	3,1	141,6	14,0	58,4	122,7	16,2
2010	267,8	3,1	142,8	14,2	58,0	124,6	16,9
2011	256,5	3,1	144,5	14,4	58,0	127,1	17,6
2012	246,9	3,1	147,3	14,7	61,0	130,5	18,4
2013	239,3	3,1	151,4	15,2	64,6	135,1	19,4
przyrost	-41,0	0,0	9,8	1,2	6,3	12,4	3,2
przyrost względny	-14,6%	0,0%	6,9%	8,7%	10,7%	10,1%	19,7%

	Transport, gospodarka magazynowa łącznie	Pośrednictwo finansowe	Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne	Edukacja	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna
2009	62,5	17,5	36,0	65,8	86,9	49,5	25,4
2010	64,7	16,8	37,6	67,0	87,9	49,3	25,0
2011	67,3	16,3	39,3	68,6	89,4	49,2	24,6
2012	70,3	15,9	41,2	70,5	91,4	49,7	24,3
2013	74,0	15,6	43,6	73,2	94,3	50,6	24,2
przyrost	11,5	-1,9	7,6	7,4	7,4	1,0	-1,2
przyrost względny	18,4%	-10,9%	21,0%	11,2%	8,5%	2,1%	-4,9%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

4.3.2. Zmiany w strukturze zawodowej i strukturze wykształcenia ludności województwa lubelskiego w latach 2009-2013

Zmiany profilu gospodarki wiążą się ze zmianą zapotrzebowania na umiejętności i kwalifikacje na rynku pracy. W związku z tym w kolejnym kroku przeprowadzono analizę zmian historycznych w strukturze pracujących w przekroju wielkich i dużych grup zawodowych³⁰ oraz wykształcenia. Zidentyfikowane kierunki zmian posłużyły następnie do wygenerowania prognoz struktur w badanych przekrojach.

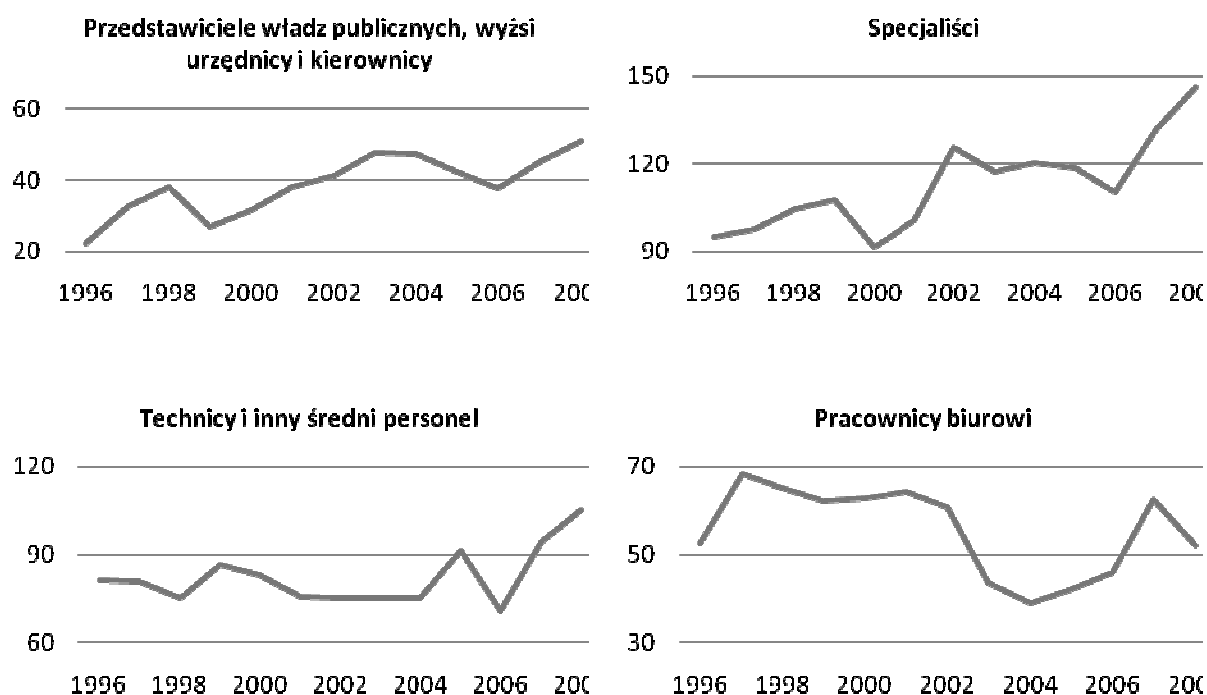
³⁰ W analizie pominięto grupę zawodową – siły zbrojne.

Tabl. 4.7. Oznaczenia kodowe wielkich grup zawodowych

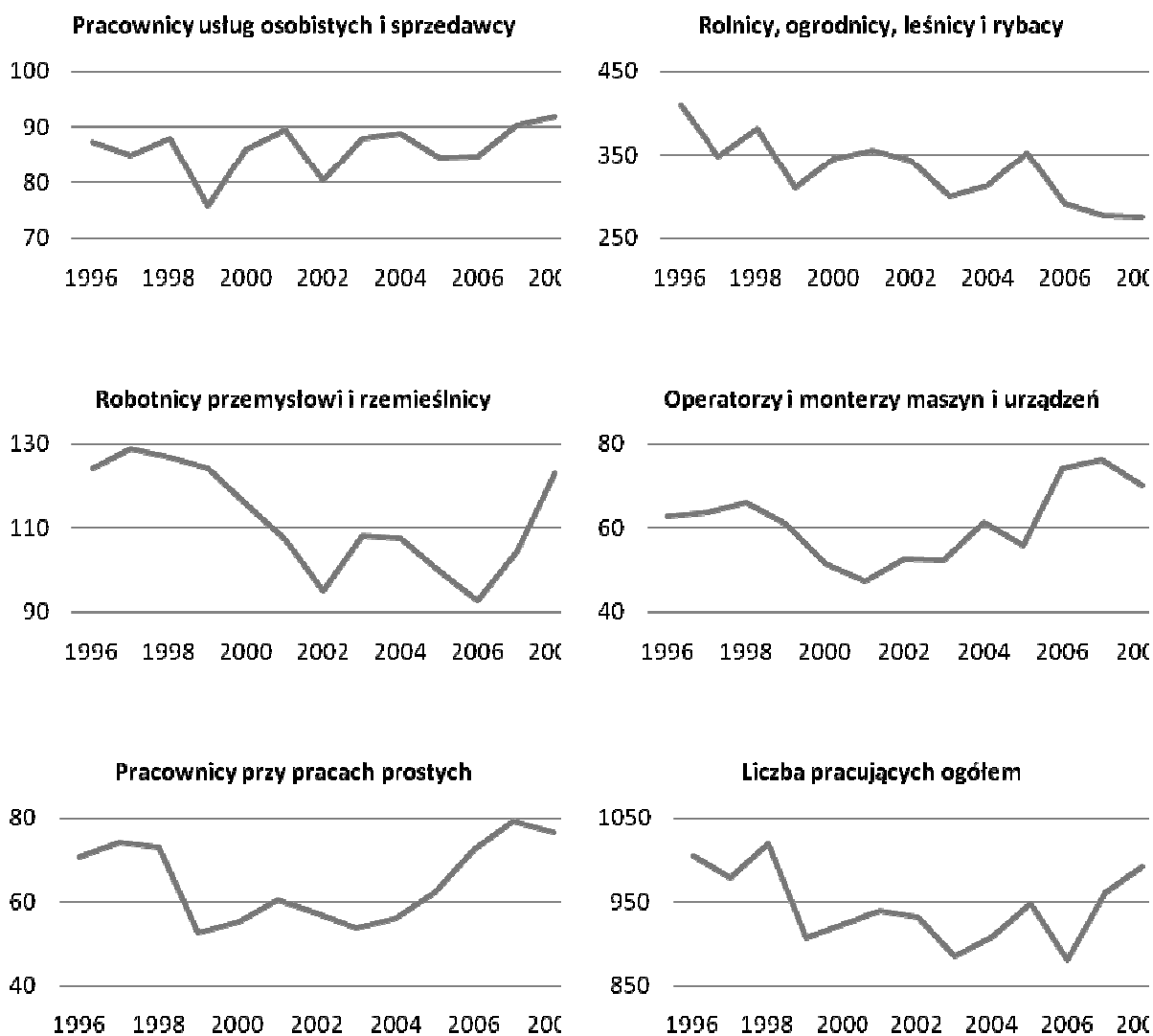
KOD	Wielka grupa zawodowa
0	Siły zbrojne
1	Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy
2	Specjaliści
3	Technicy i inny średni personel
4	Pracownicy biurowi
5	Pracownicy usług osobistych i sprzedawcy
6	Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy
7	Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy
8	Operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń
9	Pracownicy przy pracach prostych

Źródło: Klasyfikacja Zawodów i Specjalności.

Rys. 4.10. Liczba pracujących (w tys. osób) według wielkich grup zawodowych w województwie lubelskim w latach 1996-2008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Otrzymane wyniki można podsumować następująco.

- W województwie lubelskim liczba przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i kierowników w latach 1996-2008 wzrosła do blisko 50 tysięcy osób. Do 2013 roku przewidywana jest stabilizacja liczby osób reprezentujących tą właśnie grupę zawodową.
- W latach 2000-2008 dynamicznie wzrosła liczba pracujących specjalistów. W latach 2009-2013 przewidywany jest także wzrost udziału tej grupy w strukturze pracujących według wielkich grup zawodowych.
- Liczba techników i innego średniego personelu w latach 1996-2006 zmieniała się w granicach 80-90 tysięcy osób i wzrosła do prawie 110 tysięcy osób w 2008 roku.

Przewiduje się, że w latach 2009-2013 nastąpi dalszy wzrost udziału tej grupy w strukturze zawodowej pracujących.

—Liczba pracowników biurowych w latach 1996-2008 zmieniała się nieregularnie. Przewiduje się, że w okresie objętym prognozą nastąpi spadek udziału tej grupy zawodowej w strukturze pracujących.

—Liczba pracowników usług osobistych i sprzedawców wzrastała w latach 1999-2008. W latach 2009-2013 prognozowany jest nieznaczny wzrost udziału tej grupy.

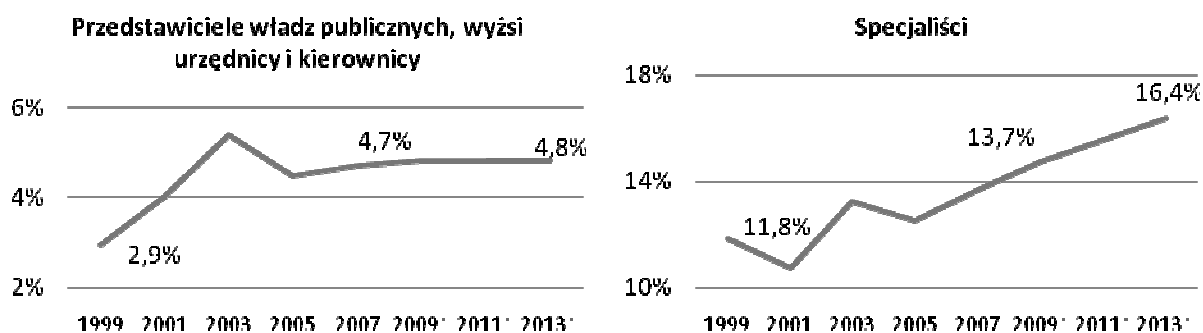
—Liczba rolników, ogrodników, leśników i rybaków zmniejszyła się znacznie w latach 1996-2008. W horyzoncie prognozy przewidywana jest kontynuacja tendencji spadkowej udziału tej grupy.

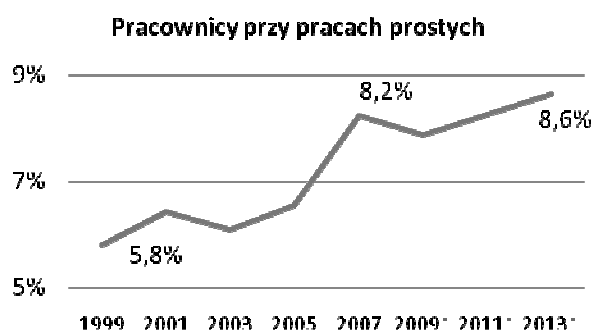
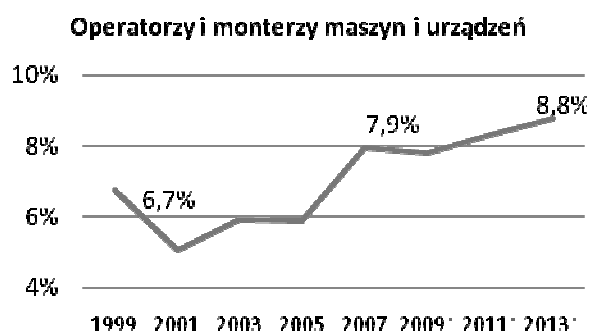
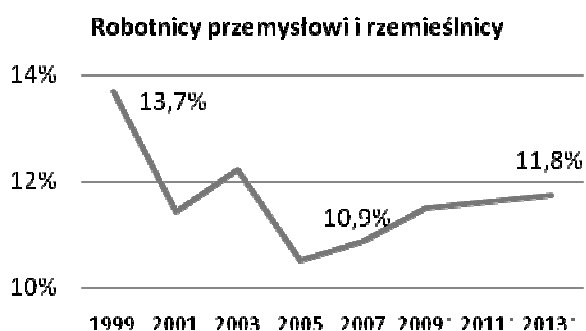
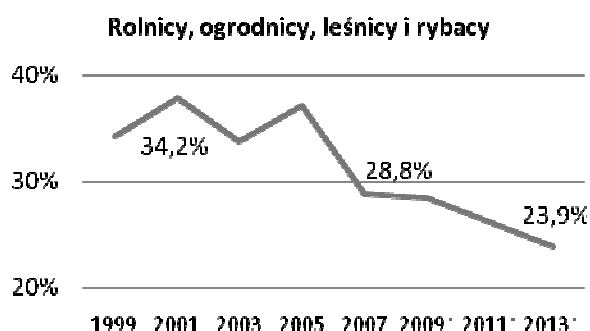
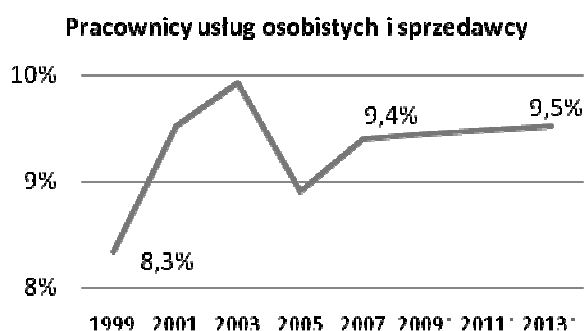
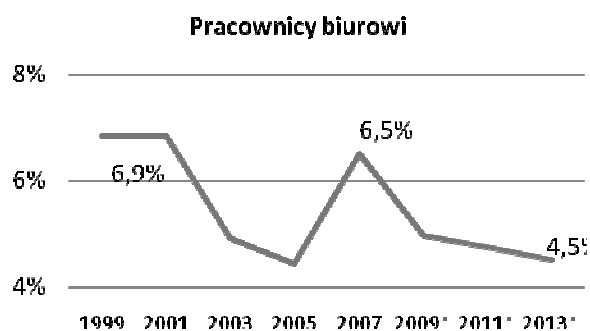
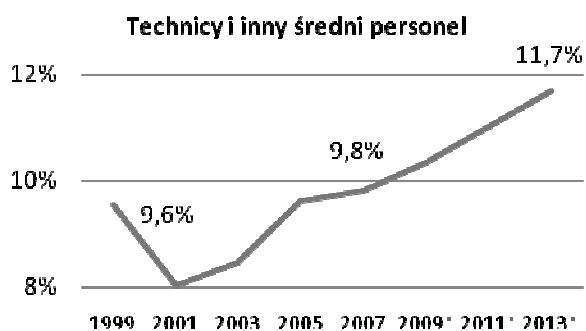
—Liczba robotników przemysłowych i rzemieślników dynamicznie wzrastała w latach 2006-2008. W latach 2009-2013 prognozowany jest nieznaczny wzrost udziału tej grupy.

—W latach 2001-2007 liczba operatorów i monterów maszyn i urządzeń systematycznie się zwiększała. W horyzoncie prognozy przewidywany jest wzrost udziału tej grupy.

—Liczba pracowników przy pracach prostych rosła w latach 2001-2007. Następnie nieznacznie spadła. W horyzoncie prognozy przewidywany jest wzrost udziału tej grupy w liczbie pracujących ogółem.

Rys. 4.11. Struktura pracujących (1999-2007) oraz prognoza struktury (2009-2013) według wielkich grup zawodowych w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Tabl. 4.8. Prognoza liczby pracujących (w tys. osób) według wielkich grup zawodowych w województwie lubelskim

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2009	47,2	144,5	101,4	48,8	92,6	278,9	112,8	76,5	77,3
2010	47,0	147,9	104,3	47,4	92,4	266,5	112,9	78,6	78,8
2011	47,0	151,9	107,6	46,3	92,6	255,4	113,5	80,9	80,6
2012	47,5	157,4	111,9	45,6	93,7	246,5	115,2	84,1	83,3
2013	48,4	164,5	117,3	45,3	95,6	239,6	117,9	88,1	86,7
przyrost	1,3	19,9	15,9	-3,5	3,0	-39,2	5,1	11,6	9,5
przyrost względny	2,7%	13,8%	15,7%	-7,1%	3,2%	-14,1%	4,6%	15,2%	12,3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W przypadku realizacji scenariusza bazowego, w którym zakładany jest wzrost liczby pracujących w województwie lubelskim do ponad jednego miliona osób w 2013 roku należy się spodziewać spadku liczby pracujących w grupie rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy oraz pracownicy biurowi. Największe nominalne przyrosty przewidywane są w grupie specjaliści, technicy i inny średni personel, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń oraz pracownicy przy pracach prostych.

Ocena zmiany profilu gospodarczego województwa wymaga bardziej precyzyjnej analizy zmian strukturalnych na rynku pracy. Biorąc pod uwagę ten fakt podjęto próbę określenia zmian struktury na poziomie dużych grup zawodowych w województwie lubelskim. Wyniki analiz³¹ i prognozy zaprezentowano jedynie w formie udziałów oraz klasyfikacji prognozowanych wzrostów i spadków ze względu na dużą dezagregację danych.

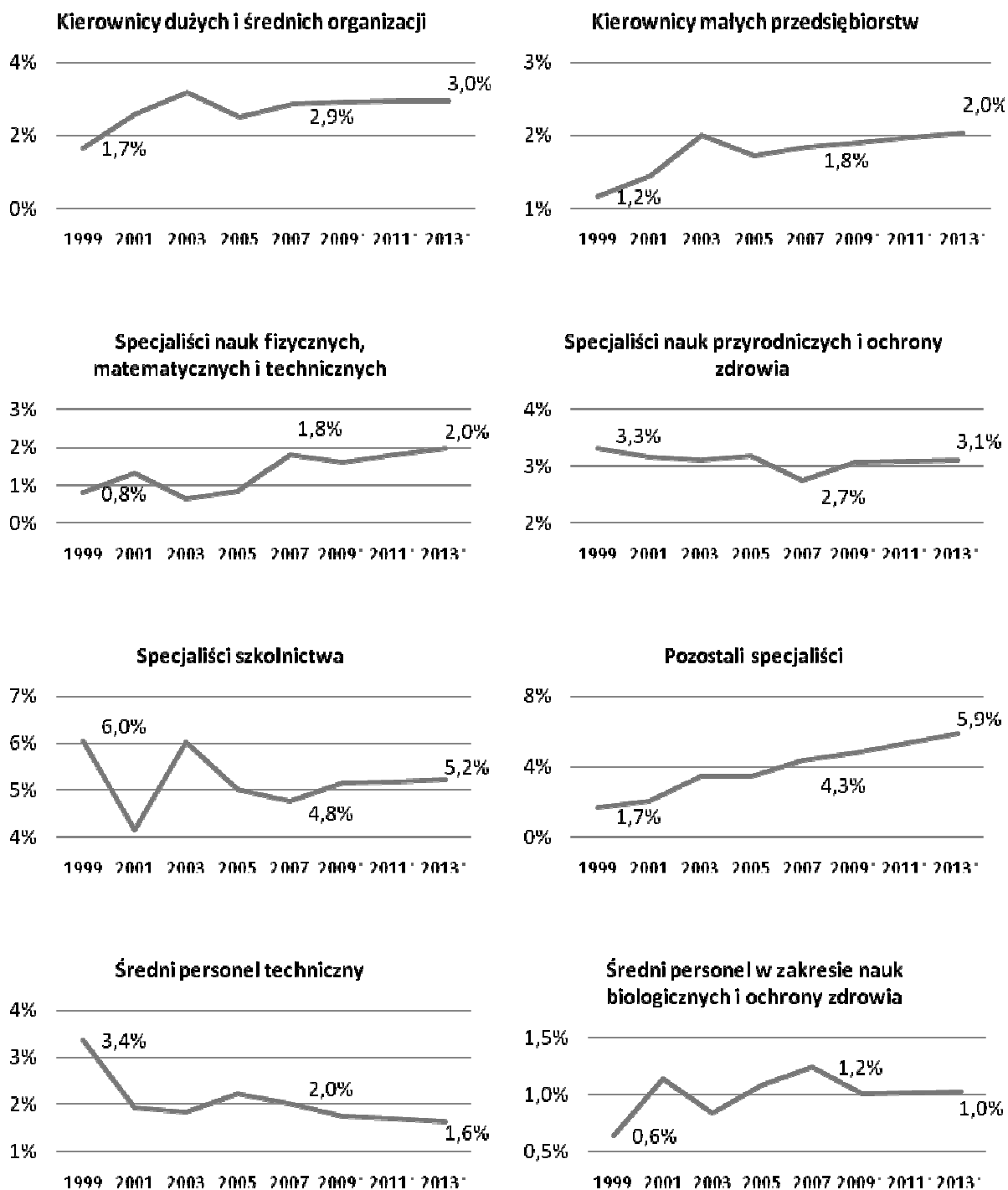
³¹ Pominięto pięć dużych grup zawodowych o udziale poniżej 0,5% w 2008 roku.

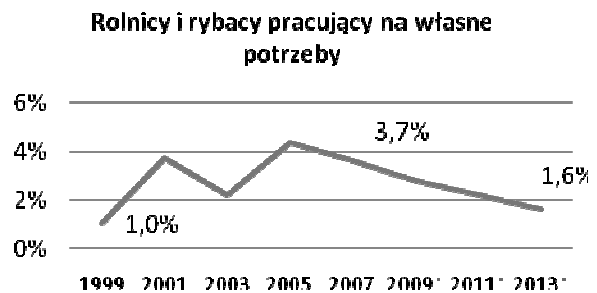
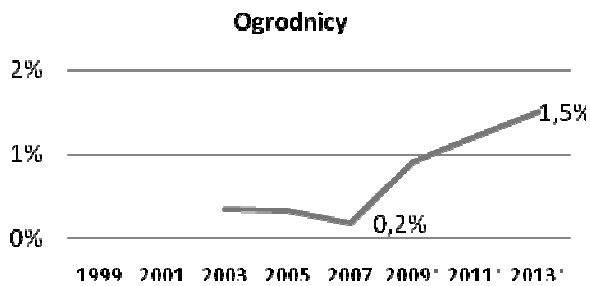
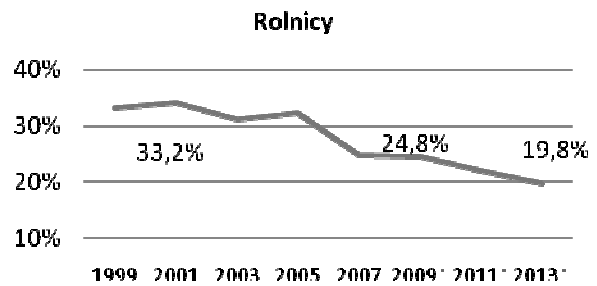
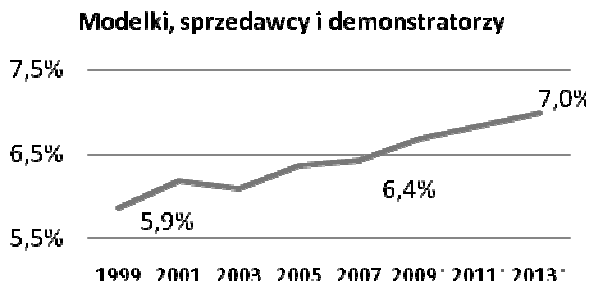
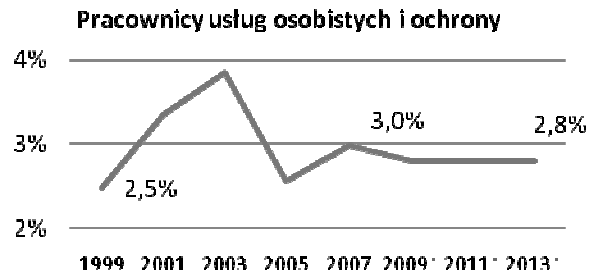
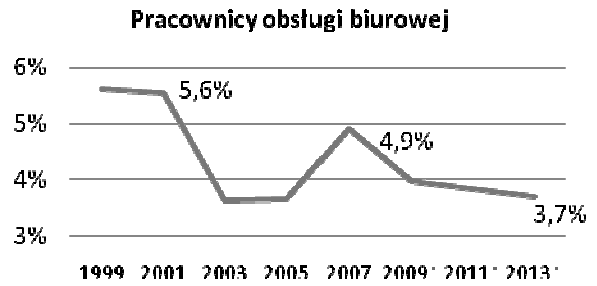
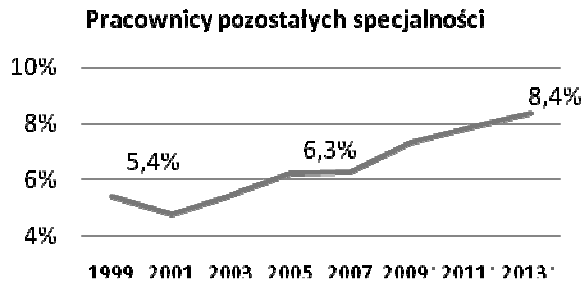
Tabl. 4.9. Oznaczenia kodowe dużych grup zawodowych

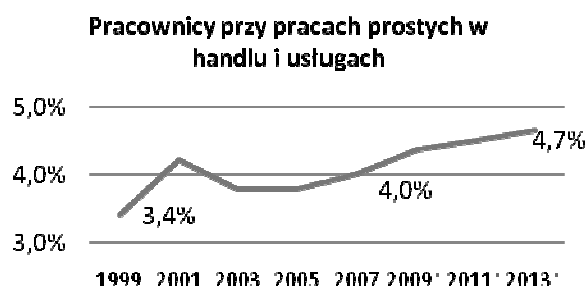
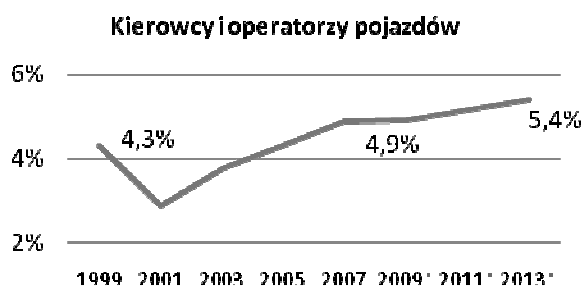
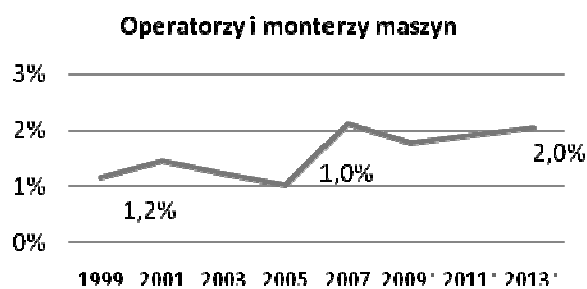
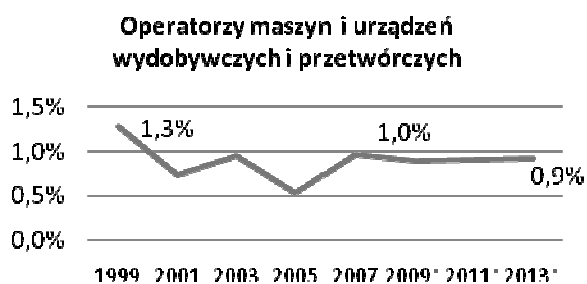
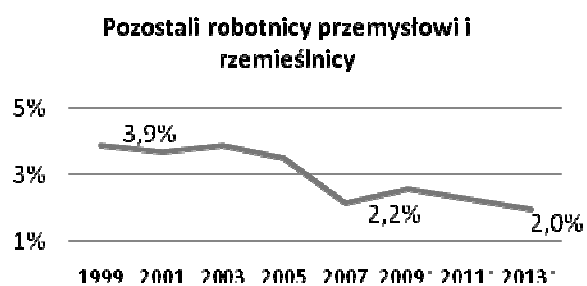
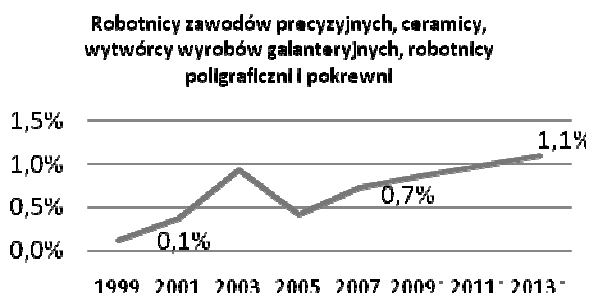
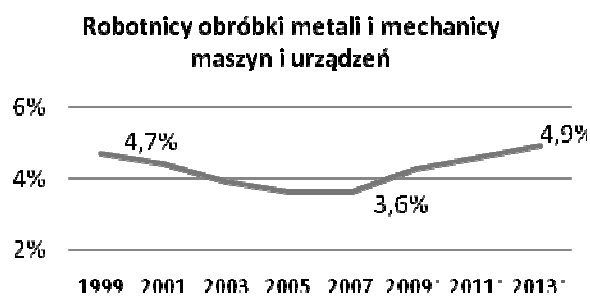
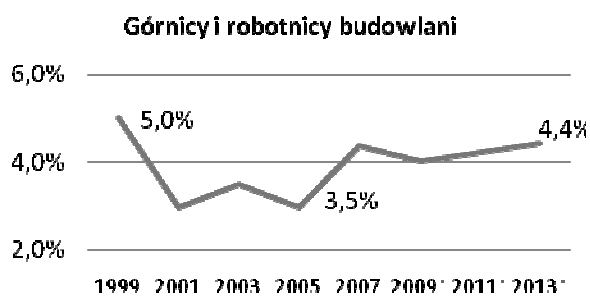
KOD	Duża grupa zawodowa
01	Siły zbrojne
11	Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy, zawodowi działacze
12	Kierownicy dużych i średnich organizacji
13	Kierownicy małych przedsiębiorstw
21	Specjaliści nauk fizycznych, matematycznych i technicznych
22	Specjaliści nauk przyrodniczych i ochrony zdrowia
23	Specjaliści szkolnictwa
24	Pozostali specjaliści
31	Średni personel techniczny
32	Średni personel w zakresie nauk biologicznych i ochrony zdrowia
33	Nauczyciele praktycznej nauki zawodu i instruktorzy
34	Pracownicy pozostałych specjalności
41	Pracownicy obsługi biurowej
42	Pracownicy obrotu pieniężnego i obsługi klientów
51	Pracownicy usług osobistych i ochrony
52	Modelki, sprzedawcy i demonstratorzy
61	Rolnicy
62	Ogrodnicy
63	Leśnicy i rybacy
64	Rolnicy i rybacy pracujący na własne potrzeby
71	Górnicy i robotnicy budowlani
72	Robotnicy obróbki metali i mechanicy maszyn i urządzeń
73	Robotnicy zawodów precyzyjnych, ceramicy, wytwórcy wyrobów galanteryjnych, robotnicy poligraficzni i pokrewni
74	Pozostali robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy
81	Operatorzy maszyn i urządzeń wydobywczych i przetwórczych
82	Operatorzy i monterzy maszyn
83	Kierowcy i operatorzy pojazdów
91	Pracownicy przy pracach prostych w handlu i usługach
92	Robotnicy pomocniczy w rolnictwie, rybołówstwie i pokrewni
93	Robotnicy pomocniczy w górnictwie, przemyśle, budownictwie i transporcie

Źródło: Klasyfikacja Zawodów i Specjalności.

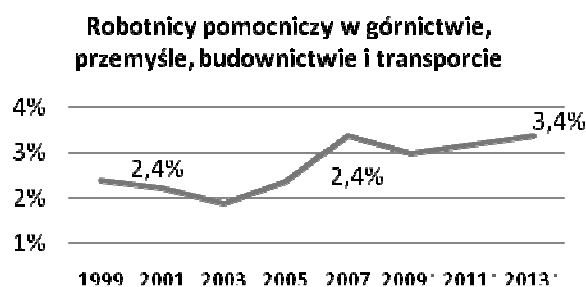
Rys. 4.12. Struktura pracujących (1999-2007) oraz prognoza struktury (2009-2013) według dużych grup zawodowych w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Tabl. 4.10. Duże grupy zawodowe o przewidywanym wzroście udziału pracujących w latach 2009-2013

KOD	Duża grupa zawodowa
21	Specjaliści nauk fizycznych, matematycznych i technicznych
24	Pozostali specjaliści
33	Nauczyciele praktycznej nauki zawodu i instruktorzy
34	Pracownicy pozostałych specjalności
62	Ogrodnicy
71	Górnicy i robotnicy budowlani
72	Robotnicy obróbki metali i mechanicy maszyn i urządzeń
82	Operatorzy i monterzy maszyn
83	Kierowcy i operatorzy pojazdów
92	Pracownicy przy pracach prostych w handlu i usługach
93	Robotnicy pomocniczy w górnictwie, przemyśle, budownictwie i transporcie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

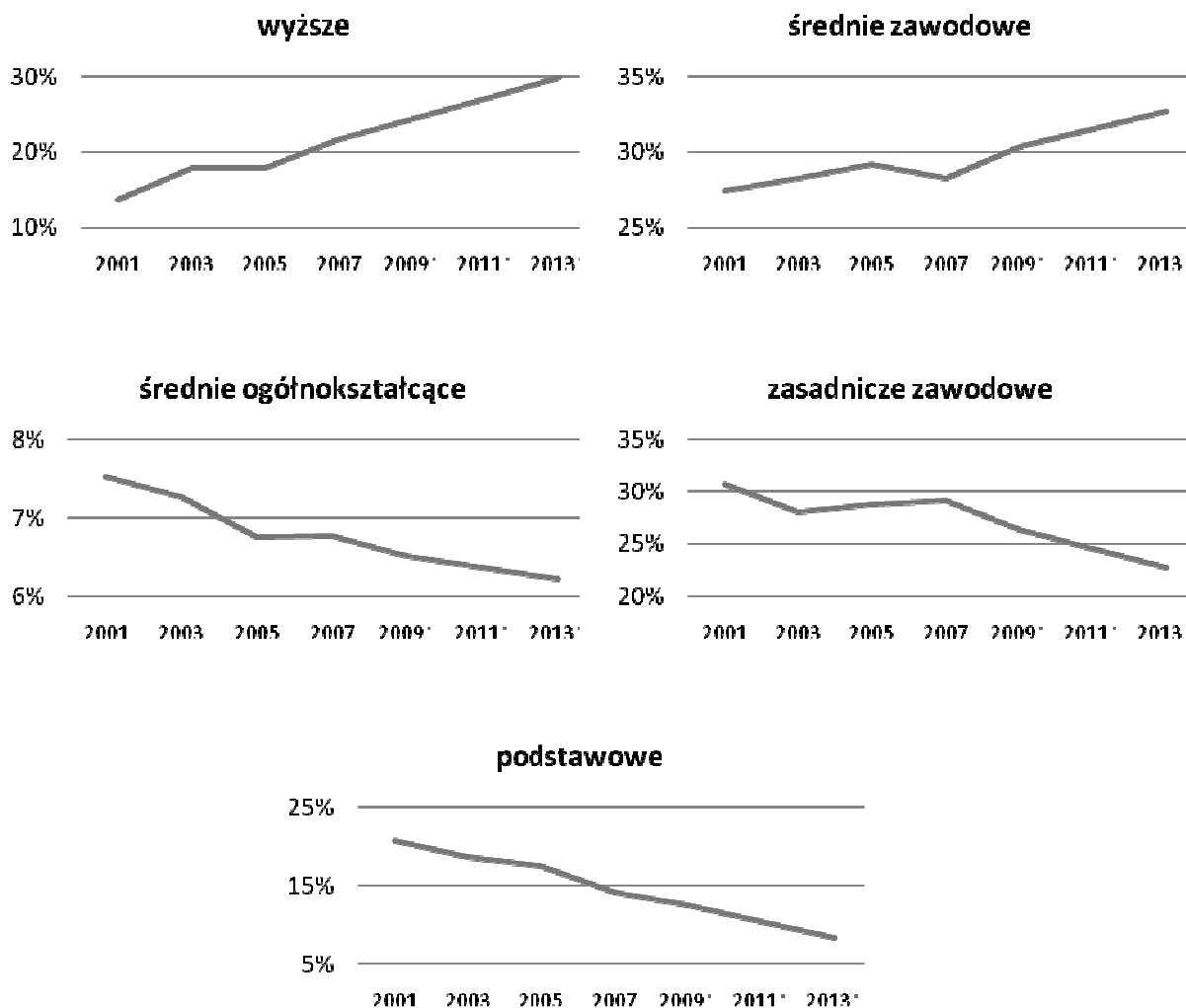
Tabl. 4.11. Duże grupy zawodowe o przewidywanym spadku udziału pracujących w latach 2009-2013

KOD	Duża grupa zawodowa
31	Średni personel techniczny
41	Pracownicy obsługi biurowej
42	Pracownicy obrotu pieniężnego i obsługi klientów
61	Rolnicy
64	Rolnicy i rybacy pracujący na własne potrzeby
74	Pozostali robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

W przekroju wykształcenia prognozowany jest wzrost liczby pracujących z wykształceniem wyższym oraz średnim zawodowym oraz spadek liczby pracujących z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym.

Rys. 4.13. Struktura pracujących (2001-2007) oraz prognoza struktury (2009-2013) według wykształcenia w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Tabl. 4.12. Prognoza liczby pracujących (w tys. osób) według wykształcenia w województwie lubelskim

	wyższe	średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe
2009	238,8	297,5	63,7	257,8	122,1
2010	251,2	301,8	62,8	248,2	111,7
2011	264,8	307,6	62,1	239,7	101,8
2012	281,1	316,3	62,0	233,2	92,6
2013	300,6	328,1	62,5	228,5	83,9
przyrost	61,8	30,6	-1,2	-29,4	-38,1
przyrost względny	25,9%	10,3%	-1,9%	-11,4%	-31,2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL

4.4. Ocena procesu przekształcania gospodarki województwa lubelskiego w gospodarkę opartą na wiedzy (GOW)

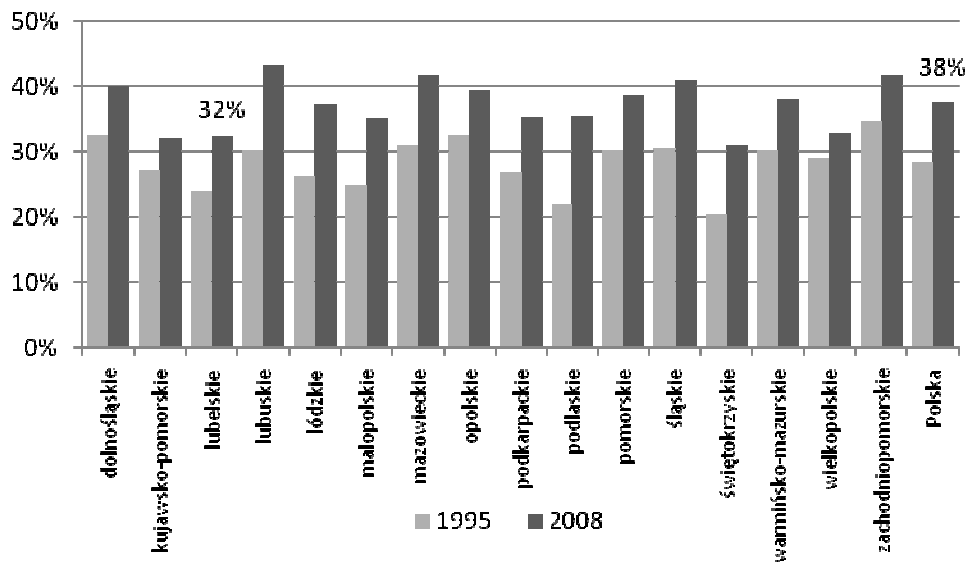
Zmiany obserwowane na rynku pracy w województwie lubelskim oraz prognoza tych zmian na kolejne lata pozwala na ocenę możliwości przekształcenia gospodarki regionu w gospodarkę opartą na wiedzy (GOW). Gospodarka oparta na wiedzy to taka gospodarka, której rozwój opiera się na intensywnym wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia, a tym samym bardziej efektywnie wykorzystując dostępne zasoby kapitału ludzkiego i produkcyjnego. W strukturze GOW coraz większy udział mają więc te sfery działalności, które bazują na innowacjach i nowoczesnych technologiach, wykorzystując przy tym wykwalifikowaną siłę roboczą. Stąd też ocena możliwości przekształcenia gospodarki województwa lubelskiego w gospodarkę opartą na wiedzy opierać się będzie na analizie zmian w strukturze pracujących według grup zawodowych.

W celu przeprowadzenia analiz³² udziału pracujących w zawodach odpowiedzialnych za rozwój GOW wyodrębniono trzy wielkie grupy zawodowe (specjaliści – grupa 2, technicy i inny średni personel – grupa 3, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń – grupa 8) które, uznano za wyróżniki GOW. Wyboru dokonano na podstawie definicji tych grup, wskazujących, że w wyżej wymienionych trzech grupach przeważają zawody, które wymagają wiedzy, umiejętność jej wykorzystania oraz twórczego myślenia. Ze spisu kwalifikacji zawodowych, można wnioskować, iż właśnie te trzy grupy składają się na bazę zawodów, która jest kluczowym czynnikiem rozwoju współczesnych gospodarek. Głównie

³² Opracowano na podstawie: Analiza zatrudnienia w GOW w przekroju regionalnym, Artur Gajdos, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2009.

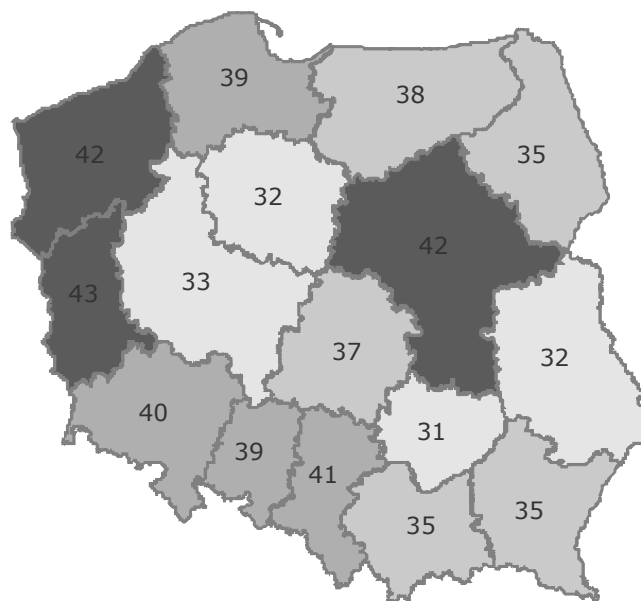
przez te grupy zawodów możliwe jest wdrażanie nowoczesnych technologii, infrastruktury oraz intensyfikowanie współpracy sfery nauki i biznesu.

Rys. 4.14. Udział pracujących w wielkich grupach zawodowych uznanych za nośnik GOW w ogólnej liczbie pracujących według województw w 1995 i 2008 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Rys. 4.15 Udział pracujących (w %) w wielkich grupach zawodowych uznawanych za nośnik GOW w ogólnej liczbie pracujących według województw w 2008 roku

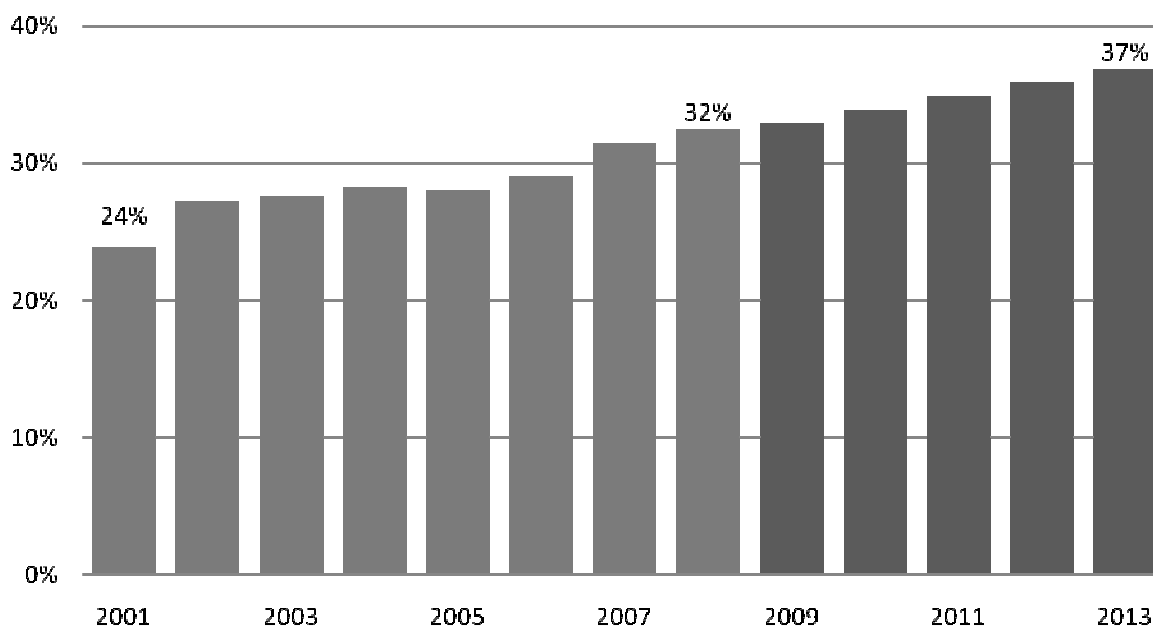

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Na podstawie wartości udziałów można dokonać podziału województw na cztery grupy:

- I grupę tworzą województwa o najwyższym w kraju udziale GOW. Są to województwa: mazowieckie, lubuskie i zachodniopomorskie (powyżej 40% pracujących w GOW),
- II grupę tworzą województwa, które cechuje stosunkowo wysoki udział GOW. Są to województwa: pomorskie, dolnośląskie, opolskie i śląskie,
- III grupa to województwa charakteryzujące się niższym od średniej krajowej udziałem pracujących w trzech wielkich grupach zawodowych traktowanych jako nośniki GOW: warmińsko-mazurskie, łódzkie, podlaskie, małopolskie, podkarpackie,
- IV grupę stanowią województwa o najniższym udziale GOW w liczbie pracujących. Do województw tych należą: **lubelskie**, świętokrzyskie, kujawsko-pomorskie i wielkopolskie.

Rys. 4.16. Prognoza udziału pracujących w GOW w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BAEL.

Prognozowane zmiany udziału pracujących w wielkich grupach zawodowych uznanych za nośniki GOW wskazują na dalszy wzrost łącznego udziału pracujących w tych grupach w województwie lubelskim, potwierdzając procesy przechodzenia do gospodarki opartej na

wiedzy. Jednakże prognoza wskazuje, że w 2013 roku udział pracujących w GOW w województwie lubelskim osiągnie jedynie poziom tego udziału w Polsce z 2008 roku.

4.5. Przewidywane zmiany w działalności innowacyjnej przedsiębiorstw województwa lubelskiego

Dostępność informacji o prognozowanych zmiennych w przekroju PKD oraz analiza danych ankietowych wskazała na możliwość oceny (klasyfikacji) sekcji PKD ze względu na kierunki zmian struktury gospodarczej i jednocześnie, przewidywaną zmianę skłonności do wprowadzania systemów jakości oraz podejmowania innych działań innowacyjnych.

Tabl. 4.13. Klasyfikacja sekcji PKD w horyzoncie prognozy (2009-2013)

wartość dodana brutto	liczba pracujących	systemy jakości	innowacje	Sekcja
w	w	w	w	Budownictwo
w	w	w	s	Ochrona zdrowia i opieka społeczna
s	w	w	w	Edukacja
s	w	s	w	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego
s	w	s	w	Hotele i restauracje
s	w	s	w	Transport, gospodarka magazynowa i łączność
s	w	w	s	Obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej
s	w	w	s	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne
w	s	s	s	Pośrednictwo finansowe
w	s	s	s	Pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna
w	w	s	s	Przetwórstwo przemysłowe
s	s	s	w	Rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDR, BAEL oraz badania CATI.

Symbol „w” oznacza przewidywany: wzrost liczby pracujących w sekcji, wzrost udziału w wytwarzaniu wartości dodanej brutto (WDB) w sekcji, wzrost zainteresowania systemami jakości o więcej niż 50% firm w sekcji oraz wzrost zainteresowania innowacyjnością o więcej niż 10% firm w sekcji.

Odpowiednio symbol „s” oznacza przewidywany: spadek liczby pracujących w sekcji, spadek udziału w wytwarzaniu WDB w sekcji, wzrost zainteresowania systemami jakości o mniej niż 50% firm w sekcji oraz spadek zainteresowania innowacyjnością lub wzrost o mniej niż 10% firm w sekcji.

Można wyróżnić cztery specyficzne grupy (pojedyncze sekcje), których pozycja w rankingu może wskazywać na potencjalne szanse generowania pozytywnych zmian w gospodarce województwa lubelskiego.

Do pierwszej grupy zaliczone zostały te sfery działalności, w których odnotowano wzrost udziału na rynku pracy (w większości również w wartości dodanej) i wzrost zainteresowania systemami jakości (w większości również innowacjami) to: **budownictwo, ochrona zdrowia i opieka społeczna oraz edukacja**. Pierwsza grupa (szczególnie edukacja i budownictwo) może być uznana za motor konkurencyjnego, innowacyjnego rozwoju gospodarczego regionu w przyszłości.

Drugą grupę tworzą te sekcje działalności, w których udział w rynku pracy charakteryzuje się tendencją rosnącą oraz obserwowany jest wzrost zainteresowania systemami jakości lub innowacjami. Do tych sekcji należą: handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, hotele i restauracje, transport, gospodarka magazynowa i łączność, obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenia zdrowotne. Druga grupa (szczególnie sekcje z sektora usług rynkowych) wymaga zintensyfikowania zainteresowania działaniami innowacyjnymi i systemami jakości, ponieważ będzie odgrywać istotną rolę w profilu gospodarczym województwa.

Trzecią grupę tworzą te sfery działalności, w których obserwowany jest wzrost udziału w strukturze wartości dodanej oraz spadek zainteresowania systemami jakości i innowacjami. Do tych sekcji należą: pośrednictwo finansowe, pozostała działalność usługowa, komunalna, społeczna i indywidualna oraz **przetwórstwo przemysłowe**. Trzecia grupa (szczególnie przetwórstwo przemysłowe) wymaga skierowania uwagi na działalność innowacyjną i systemy jakości, ponieważ wzrost udziału w gospodarce i rynku pracy wymaga konkurencyjności i innowacyjności. Szansą dla rolnictwa, mimo przewidywanego spadku udziału w gospodarce i rynku pracy województwa, jest włączanie się w procesy rozwoju innowacyjnego.

Ostatnią, czwartą grupę tworzą te sekcje, które charakteryzują się malejącym udziałem w strukturze wartości dodanej, malejącym udziałem w rynku pracy oraz spadkiem zainteresowania systemami jakości (wzrost zainteresowania jedynie innowacjami). W tej grupie wyróżniona została jedna sekcja PKD: **rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo**.

4.6. Perspektywy obszarów specjalizacji województwa lubelskiego w latach 2009-2013

Oceniając tendencje zmian współczynników lokalizacji (por. rozdz. 1, punkt 1.4.) dla liczby pracujących według sekcji PKD w województwie lubelskim w latach 2000-2007 wskazano sekcje gospodarki obecnie determinujące specjalizację województwa lubelskiego na tle kraju oraz potencjalne sekcje wzrostu specjalizacji. Włączenie analizy przyszłej specjalizacji sektorowej województwa do wnioskowania o profilu gospodarczym pozwoliło na wyodrębnienie kolejnych specyficznych sekcji gospodarki. Na podstawie przeprowadzonych analiz możliwe jest sformułowanie następujących wniosków:

- sekcje, które wskazują na specjalizację obecną województwa oraz przewidywany jest wzrost tej specjalizacji oraz wzrost udziału w rynku pracy to edukacja oraz ochrona zdrowia i pomoc społeczna;
- W przypadku rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa występuje nadwyżka udziału pracujących w stosunku do kraju. Przewiduje się pogłębianie tej różnicy (wzrost specjalizacji) mimo spadku udziału w rynku pracy województwa.
- sekcje, które nie wykazują nadwyżki udziału pracujących w stosunku do kraju ale zwiększa się wartość ilorazu lokacyjnego w czasie oraz przewidywany jest wzrost udziału pracujących to: budownictwo, handel i naprawy, hotele i restauracje.
- w przetwórstwie przemysłowym przewidywany jest wzrost udziału w rynku pracy jednak wolniejszy niż w kraju, co skutkuje przewidywanym spadkiem i tak niskiego ilorazu lokacyjnego.
- transport, gospodarka magazynowa i łączność oraz obsługa nieruchomości i firm, mimo wzrostu udziału w rynku pracy województwa nie jest przewidziana wśród sekcji specjalistycznych dla województwa.
- administracja publiczna i obrona narodowa przyjmuje stale udział w rynku pracy zbliżony do krajowego.
- Spadek wartości ilorazu lokacyjnego oraz spadek udziału w rynku pracy województwa przewiduje się dla pośrednictwa finansowego i pozostałej działalności usługowej, komunalnej i społecznej.

Generalnie można stwierdzić, że w województwie lubelskim obserwujemy skrajnie inną strukturę gospodarki oraz nieporównywalne z polskimi procesy zmian strukturalnych.

4.7. Podsumowanie i wnioski

Rozważania przedstawione w niniejszym rozdziale można podsumować następująco.

Po pierwsze. Prognozowany w województwie lubelskim spadek liczby ludności oraz mniej korzystna z punktu widzenia rynku pracy niż w Polsce struktura demograficzna ludności według wieku (mniejszy udział ludności w wieku produkcyjnym) pozwalają sądzić o negatywnym wpływie procesów demograficznych na sytuację społeczno-gospodarczą regionu. Szczególnie niepokojąca jest również wzrostowa obciążenia ludnością w wieku nieprodukcyjnym. Wyniki prognoz wskazują, iż w latach 2008-2013 w województwie lubelskim utrzyma się - zaobserwowana w latach wcześniejszych (1999-2007) - tendencja spadkowa udziału osób w wieku przedprodukcyjnym w strukturze ludności województwa. Prognozowany jest także spadek udziału ludności w wieku produkcyjnym do 66% w roku 2013. Skutkować to będzie wzrostem udziału ludności w wieku poprodukcyjnym do poziomu 19% w 2013 r.

Po drugie. W procesie prognozowania liczby pracujących wykorzystano trzy przewidywane ścieżki rozwoju gospodarczego dla województwa. W scenariuszu bazowym przyjęto, że gospodarka województwa lubelskiego będzie się rozwijać z rosnącą dynamiką w latach 2010-2013 z 1% do 4% rocznie. W scenariuszu optymistycznym przyrost dynamiki będzie większy osiągając poziom 5% w 2013 roku. Natomiast w scenariuszu pesymistycznym w 2010 roku przewidywana jest minimalny wzrost gospodarczy (0,5%) oraz nieznaczny przyrost (1-2%) w latach 2011-2013. Przyjęcie takich założeń oznacza, że według scenariusza bazowego przewidywana liczba pracujących osiągnie w 2013 poziom nieznacznie powyżej 1 mln osób (1 004 tys.). W scenariuszu optymistycznym liczba ta kształtować się będzie na poziomie 1 041 tys. osób, natomiast w przypadku realizacji scenariusza pesymistycznego liczba pracujących w województwie lubelskim osiągnie poziom 954 tysięcy osób.

Po trzecie. W latach 2010-2013 nastąpią zmiany w strukturze pracujących w województwie lubelskim według sekcji PKD. Prognozowany jest wzrost udziału pracujących w następujących sekcjach: przetwórstwo przemysłowe; budownictwo; handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów mechanicznych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego; hotele i restauracje; transport, gospodarka magazynowa i łączność; obsługa nieruchomości, wynajem, nauka i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej; edukacja. Wyniki prognoz wskazują, iż w następujących sekcjach: rolnictwo, łowiectwo i

leśnictwo oraz pośrednictwo finansowe nastąpi spadek udziału liczby pracujących. W pozostałych sekcjach prognozowany jest w miarę stabilny udział pracujących.

Po czwarte. W przekroju zawodowym należy się spodziewać spadku liczby pracujących w grupie rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy oraz pracownicy biurowi. Największe nominalne przyrosty przewidywane są w grupie specjaliści, technicy i inny średni personel, operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń oraz pracownicy przy pracach prostych. Biorąc pod uwagę strukturę pracujących według wykształcenia otrzymane wyniki wskazują, iż w latach 2010-2013 nastąpi wzrost liczby pracujących z wykształceniem wyższym oraz średnim zawodowym oraz spadek liczby pracujących z wykształceniem zasadniczym zawodowym i podstawowym.

Po piąte. Prognozowane zmiany udziału pracujących w wielkich grupach zawodowych uznanych za nośniki GOW wskazują na dalszy wzrost łącznego udziału pracujących w tych grupach w województwie lubelskim, potwierdzając procesy przechodzenia do gospodarki opartej na wiedzy. Prognoza wskazuje, że w 2013 roku udział pracujących w GOW w województwie lubelskim osiągnie poziom tego udziału w Polsce z 2008 roku.

Literatura

- Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2008*, 2008, Kalinowski T. (red.), Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk
- Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności*, różne wydania z lat 1999-2009, GUS, Warszawa
- Brodzicki T., Szultka S., *Koncepcja klastrów a konkurencyjność przedsiębiorstw.*, Organizacja i Kierowanie nr 4 (110), Warszawa, 2002
- Brol R., 2006, *Rozwój regionalny jako kategoria ekonomiczna*, [w:] *Metody oceny rozwoju regionalnego*, pod red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., 2007, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo Fachowe Cedetu.PL, Warszawa
- Dybka S., 2007, *Innowacyjność jako element konkurencyjności przedsiębiorstwa*, [w:] Makarski S., Cyrek P., Dybka S., Kasprzyk A., (red.) *Transfer wiedzy i działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów
- Gajdos A., 2009, *Analiza zatrudnienia w GOW w przekroju regionalnym*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów
- Korenik S. 1999, *Rozwój ekonomiczny na przykładzie Dolnego Śląska*, Prace Naukowe AE w Krakowie, Monografie i opracowania, nr 131, Kraków
- Kruszka M., *Innowacyjność gospodarek w wysoko rozwiniętych krajach*, Wiadomości Statystyczne, nr 8, GUS, 2007, s. 60-74
- Kudłacz T., 1999, *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Nauka i technika w 2005 roku*, 2006, GUS, Warszawa
- Nauka i technika w 2007 roku*, 2008, GUS, Warszawa

- Obrębalski M., 2006, *Rozwój regionalny jako kategoria ekonomiczna*, [w:] *Metody oceny rozwoju regionalnego*, pod red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław
- Parteka T., 2007, *Polskie regiony w realizacji Strategii Lizbońskiej*, [w:] Szlachta J., Woźniak J., (red.) *Rozwój regionalny w warunkach reformy europejskiej polityki spójności w latach 2007-2013*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa
- Penc J., 1995, *Strategie zarządzania. Strategie dziedzinowe i ich realizacja. Zintegrowane zarządzanie strategiczne*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa
- Pietrzyk I., 2000, *Nowa polityka regionalna*, [w:] *Nowe problemy rozwoju wielkich miast i regionów*, pod red, R. Domańskiego, Warszawa
- Pietrzyk I. 2001, *Paradygmat rozwoju terytorialnego*, [w:] Kosiedowski W., (red.) *Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji*, Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń
- Pomykalski A., 2001, *Zarządzanie innowacjami*, PWN, Warszawa
- Poznańska K., 1998, *Uwarunkowania innowacji w małych i średnich przedsiębiorstwach*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa
- Rocznik Statystyczny 2008, GUS, Warszawa
- Strahl D. (red.), 2006, *Metody oceny rozwoju regionalnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław
- Szlachta J. 1996, *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Strategiczne wyzwanie dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Wydawnictwo Friedrich Ebert-Stifung, Warszawa
- Tomaszewicz Ł., 1994, *Metody analizy input-output*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Zajac D., 2007, *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw zlokalizowanych na obszarach wiejskich*, [w:] Makarski S., Cyrek P., Dybka S., Kasprzyk A., (red.) *Transfer wiedzy i*

działań innowacyjnych w obszarze agrobiznesu, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Zastempowski M., 2004, *Czynniki otoczenia stymulujące i hamujące aktywność innowacyjną przedsiębiorstw*, [w:] Haffer M. (red.) *Innowacyjność i potrzeby proinnowacyjne przedsiębiorstw regionu kujawsko-pomorskiego*, Wydawnictwo UMK, Toruń

Żołąński A., 2005, *Potencjał innowacyjny małych i średnich przedsiębiorstw*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa, 2005